

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ SONRASINDA
TÜRKİYE'DE İZLENEN KÜRT POLİTİKASI (1958-
1971)

Nefise VAROL ŞENER

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Oktay GÖKDEMİR

İZMİR-2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : NEFİSE VAROL
Öğrenci No : 2012800441
Tez Başlığı : 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sonrasında Türkiye’de İzlenen Kürt Politikası (1958-1971)
Savunma Tarihi : 26/06/2019
Danışmanı : Dr.Öğr.Üyesi Oktay GÖKDEMİR

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Dr.Öğr.Üyesi Oktay GÖKDEMİR	-Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.Melih TINAL	-Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.Hilal ORTAÇ	- İzmir Ege Üniversitesi	

NEFİSE VAROL tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği ( ) / oy çokluğu ( ) ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sonrasında Türkiye’de İzlenen Kürt Politikası (1958-1971)” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara uygun bir çerçevede, ahlâki değerlere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26.06.2019

Nefise VAROL ŞENER

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sonrasında Türkiye’de İzlenen Kürt Politikası
(1958-1971)

Nefise VAROL ŞENER

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Türkiye’de fikri olarak ifade edilmesinde bir takım sorunlar yaşanan ve Türkiye’nin ince çizgisi durumunda varlığını gösteren Kürt sorunu meselesi, bilimsel açıdan çalışma yapmak isteyen araştırmacı, yazar ve tarihçi kesim tarafından eksik kalınan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çıkarımlar çerçevesinde Kürt sorunu meselesinin değişim sürecini ele almak ve konuya bilimsel açıdan farklı bir boyutta yaklaşmak adına bu konuyu tez olarak seçmiş bulunmaktayız.

Çalışmamız; Giriş, Üç Bölüm ve Sonuç kısmından oluşmakla birlikte Birinci Bölümde; Kürt meselesinin 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine kadarki dönemde sosyolojik, politik ve toplumsal açıdan nasıl bir tarihsel süreç geçirdiği ile dış eksenli gelişim gösteren Kürt sorununun uluslararası platformda nasıl bir noktaya oturtulmak istendiğine ve olayların genel itibarıyla Türkiye Cumhuriyetindeki yansımalarına dikkat çekilmiştir. İkinci Bölümde ise 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinden sonraki süreçte Türkiye Kürtlerine yönelik izlenen politikalardan ve Türkiye’deki Kürtçülük sürecinin oluşumundan bahsedilmiş olup Üçüncü Bölümde ise Kürtçülük fikrini ortaya çıkaran siyasi kaynaklardan ve bu konudaki faaliyetlerden bahsedilmiştir.

Takdir edileceği üzere, konunun bilimsel bir çalışma olması ve Kürt sorunu gibi hassasiyet arz eden bir mesele ile bütünleşmesi, çalışma sürecinde bir takım güçlükleri de beraberinde getirmektedir. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin getirmiş olduğu eksiklikler ve uygulanan yaptırımlardan dolayı dönemin gazete,

dergi ve kitap gibi bazı yayın organlarına Kürtçülük yapıldığı gerekçesiyle getirilen bir takım yasaklar ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde konuyla ilgili kaynaklara olan ulaşım güçlüğü, çalışma esnasında eksik kalan noktaların sebebini oluşturmuştur. Bu glkler çerçevesinde dahi Türkiye'de yaşanan Kürtçülük hareketinin çıkış noktası ve nasıl bir politik süreç geçirdiği, arşiv belgeleri işığında ve gerçekçi bir yaklaşım ile incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kürtçülük, 27 Mayıs 1960, Kürt Politikası.

ABSTRACT

Master's Thesis

**The Kurdish Policy Followed in Turkey After the Military Coup on 27 May
1960 (1958-1971)**

Nefise VAROL ŞENER

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of History

History of the Republic of Turkey Program

The issue of the Kurdish problem in Turkey indicates the presence of a number of problems experienced in the case of Turkey and red line as to express the idea. The issue of the Kurdish question emerges as an incomplete subject by the researcher, writer, and historian who wants to study scientifically. In the framework of these implications, we have chosen this issue as a thesis in order to address the process of change of the Kurdish problem and to approach the subject in a different scientific way.

Our study; The first part consists of three sections and the conclusion part; Kurdish issue May 27, 1960 military coup the period up to the sociological, attention was drawn to the political and social aspects of how a historical process through which the external axis development showing the Kurdish issue internationally, how a point you want to look and events in general, as a reflection of the Republic of Turkey. In the second section and 27 May 1960 for the period after the military coup of the policy for Kurds in Turkey and Turkey's it is mentioned the formation of Kurdism process in the third part, and from the idea of Kurdish nationalism revealing political sources have been mentioned activities in this regard.

As it will be appreciated, the fact that the subject is a scientific study and integration with a sensitive issue such as the Kurdish issue brings along some difficulties in the process of study. 27 May 1960 Due to the deficiencies and sanctions imposed by the Military coup, a number of bans on the grounds that

the Kurdish language was made to some media organs such as newspapers, magazines and boks, and the difficulty of the transportation to the relevant resources in the Presidency Republican Archives created the reasons for the missing points during the work. The starting point of these challenges even experienced Kurdism movement in Turkey within the framework of a political process and how it had been attempted to axamine the documents in the archives of light and a realistic approach.

Keywords: Kurdism, 27 May 1960, Kurdish Policy.

**27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ SONRASINDA TÜRKİYE’DE İZLENEN
KÜRT POLİTİKASI (1958-1971)**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

**27 MAYIS 1960 ÖNCESİNDE İÇ VE DIŞ SİYASAL POLİTİKADA
KÜRTLER**

1.1. KÜRT SİYASAL AKTİVİZMİNİN GENEL PERSPEKTİFİ	7
1.2. 27 MAYIS 1960’a GİDEN SÜREÇTE BÖLÜCÜLÜK FAALİYETLERİNİN ÖNÜNÜ AÇAN UYGULAMALAR	16
1.3.1958 IRAK ASKERİ DARBESİ’NİN TÜRKİYE’DEKİ KÜRTÇÜLÜK HAREKETİNE ETKİSİ	22
1.4.KERKÜK OLAYLARI VE TÜRKİYE’YE YANSIMASI	33
1.5. 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ VE GENEL SİYASİ DURUM	41

İKİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 SONRASI TÜRKİYE’DE İZLENEN KÜRT POLİTİKASI

2.1.27 MAYIS SÜRECİNDE KÜRTLERE YÖNELİK İZLENEN POLİTİKALAR VE KÜRTÇÜLÜĞÜN OLUŞUMU	45
2.1.1.Milli Birlik Komitesinin Uygulamaları ve Doğu Grubu	57
2.1.2.“Doğu Davası” Tanımlaması ve Doğulu Gençler	61
2.2.SİVAS KAMPI VE 55’LER SÜRGÜNÜ	68

2.2.1.Ağalık ve Ağalık Sisteminin Politik Dönüşümü	68
2.2.2.105 Sayılı Kanunun Meclisten Geçme Süreci ve 55'ler Sürgünü	72
2.2.3.Sivas Kampındaki Uygulamaların Kürtçülük Fikrine Etkisi	78
2.2.4. 105 Sayılı Kanunun Kaldırılmasının Etkileri ve Kamuoyunda Getirilen Eleştiriler	81
2.3. KIRK DOKUZLAR OLAYI	87
2.3.1.27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sürecinde Türkiye’de Kürtçülük Cereyanları	87
2.3.3.Kırk Dokuzlar Davası Sanıkları ve Savunmaları	97
2.3.3.1.Sadece Gazi Orman Çiftliği Toplantısına Katılarak Telgrafa İmza Atan Kişiler	111
2.3.4.49’lar Davası Kapsamında Şahitlik Yapan İsimler ve Beyanları	113
2.3.5. 49’lar Davası’na Yönelik Mahkeme Kararı	115
2.4.YİRMİ ÜÇLER OLAYI	118
2.4.1. Deng Dergisi	118
2.4.2.Yirmiüçler Davası	120
2.5.TÜRKİYE KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ (TKDP) VE ANTALYA DAVASI	123
2.5.1.Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP)’nin Teşkilatlanması	123
2.5.2.Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi Antalya Davası ve Sanıkları	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRT ULUSAL HAREKETİNİN SİYASALLAŞMA SÜRECİ

3.1.KÜRTÇÜLÜĞÜN SİYASAL ZEMİNDEKİ HAREKET NOKTASI: TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ	129
3.1.1.Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF)	132
3.1.2.Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)	134
3.1.3.Diğer Siyasi Partilerin Doğu Sorunu ve Kürtçülük Konusuna Eğilimleri	135
3.2.SERİ DOĞU MİTINGLERİ (1967-1971)	139
3.2.1.Doğu Mitinglerinin Amacı ve Siyasi Partilerin Mitinglere Karşı Tutumu	139

3.2.2.1966- 1967 Yılında Yapılan Seri Doğu Mitingleri	142
3.2.3.1969 Yılında Yapılan Seri Doğu Mitingleri	147
3.2.4.1970-1971 Yıllarında Yapılan Seri Doğu Mitingleri	149
3.2.5.Milliyetçi Sağcı Kesim İle Sol Kesim Tarafından Düzenlenen “Karşı Mitingler”	150
SONUÇ	152
KAYNAKÇA	154

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
S.	Sayı
ss.	Sayfa Sayısı
s.	Sayfa
CENTO	Bağdat Paktı
CİPO	Ortadoğu ve Afrika İstihbarat Merkezi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
MAH	Milli Emniyet Hizmetleri Reisliği
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MBK	Milli Birlik Komitesi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	Demokrat Parti
AP	Adalet Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
YTP	Yeni Türkiye Partisi
TKDP	Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
IKP	Irak Komünist Partisi
KAK Kurdistan)	Kürdistan Özgürlük Savunucuları Grubu (Koma Azadixwazen
DDKD	Devrimci Doğu Kültür Dernekleri
DDKO	Devrimci Doğu Kültür Ocakları
FKF	Fikir Kulüpleri Federasyonu

TMTF	Türkiye Milli Talebe Federasyonu
MTTB	Milliyetçi Türk Talebe Birliği
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
İTÜTB	İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği
İYTOTB	İstanbul Yüksek Teknoloji Okulu Talebe Birliği
İÜTOTB	İstanbul Üniversitesi Teknoloji Okulu Talebe Birliği

GİRİŞ

Türkiye’de tarihsel süreç içerisinde hükümetler tarafından izlenen farklı politikalar ekseninde zaman zaman sorun olarak ortaya çıkan ve “*Kürt Sorunu*” olarak addedilen tabir, gerek siyasi gerekse sosyolojik açıdan süreklilik arz eden bir mesele olarak görülmektedir. Türkiye başta olmak üzere Irak, İran ve Suriye gibi etnik açıdan zengin olan ülkelerin aynı zamanda ana problemi de olarak görülen unsur, “*Kürt*” etimolojisinin varlığıdır. Dil ve ırksal açıdan zenginlik taşıyan Ortadoğu coğrafyasında varlık gösteren Kürtler, yalnızca burada değil, bölgeye yakın coğrafyalarda konumlanmış bir şekilde yaşamaktadırlar. Türkiye’nin kozmopolit yapısı içerisinde boy gösteren ve nüfus anlamında özellikle Doğu bölgelerinde yaşamakta olan Kürt halkı, siyasilerin izlemiş olduğu farklı yönetsel süreçler karşısında dönem dönem illegal yapılanmalara da giderek yeni bir “*devlet*” olarak tarih sahnesine çıkmak istemiş ve bu anlamda bölgede varlık gösterebilmek adına kendilerine başat devletlerce bir takım yardım ve vaatlerde bulunulmuştur. Kürt sorununun tarihsel serencamına bakabilmek adına öncelikli olarak “*Kürt*” terimine değinmek gerekmektedir. Nitekim Kürt teriminin taşıdığı anlam ve bu anlamın Kürt halkı tarafından tarihsel açıdan bir zemine oturtulmak istenmesi, problemin temel kaynağını oluşturmaktadır.

Etimolojik açıdan incelendiğinde Kürt isminin; Pers dilindeki “*Gurd (Kahraman)*” ve Pehlevi dilindeki “*korumak*”¹ kökünden geldiği öne sürülmektedir. Bazı araştırmacılara göre “*göçebe hayat tarzını ifade eden*” Kürt terimi, bazılarına göre ise Türkler içerisinden gelen ve nüfus ile tarihsel anlamda birliktelik arz eden, mahalli bir dil konuşan halk olarak tabir edilmektedir. Osmanlı arşiv belgelerinde ise “*Etrak*” ve “*Ekrad*” terimleri ile ifade edilen Türk ve Kürt toplulukları, yalnızca ırksal anlamda değil, konar-göçer toplulukları ifade eden “*yerleşik*” ve “*göçebe*” toplumlar için de kullanılmıştır. Bu spekülatif durum yaratan Kürtlerin yaşadığı coğrafi bölge meselesi, bazı başat devletlerin çıkarları doğrultusunda kendi lehlerine bir tampon bölge oluşturmak adına konunun fitilini ateşleyerek Türkiye aleyhinde etnik bir mesele olduğu yönünde propaganda unsuru yaratılmasına sebep olmuştur. Bu politikanın tarihsel süreç içerisinde farklı devletlerce aynı şekilde devam etmesi,

---

¹Vladimir Minorsky ve diğerleri, **Kürtler ve Kürdistan (The Encyclopedia of İslam, Kurds, Kurdistan)**, 2. Baskı, Doz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 48.

“Kürt” teriminin net olarak açıklanamamasına ve konunun sadece teorilerden ibaret kalmasına sebep olmuştur. Kürt teriminin ilk kez ifade edilmesi ise 10.yy coğrafyacılarından olan Mesudî tarafından kullanılmış olup, bölge anlamında tabir edilen “*Kürdistan*” terimi ise Büyük Selçuklu Sultanı Sencer döneminde kullanılmıştır. Bunların dışında, bilimsel açıdan bakıldığında ayrı bir ırk ya da devlet olarak tabir edilmemiş olan Kürt terimi, sorun teşkil edecek bir durum içerisinde de görülmemiştir.²

Kürt teriminin yanında Kürtlerin kökenlerine ilişkin de çeşitli teoriler mevcuttur. Bu teorilerin çoğunluğu genellikle efsanelere dayandırılmaktadır. Kürtlerin nereden geldiğine ilişkin en popüler efsanelerden biri ise “*Dahhak Efsanesi (Kava Efsanesi)*” dir. 10.yy İslam tarihçilerinden olan Mesudî’nin “*Murûc ez Zeheb*” adlı eserinde anlatmış olduğu ve Arap ya da Fars olduğu konusu ihtilafli olan efsane lideri Dahhak’ın soyundan geldiği ileri sürülen Kürt halkının ataları da çeşitli gruplara ayrılmış olup, günümüzde konuşulan “*Kurmanci, Sorani (Süryanice), Gorani ve Dimilli (Zazaki)*” şeklindeki dört Kürt lehçesinin bu gruplardan türemiş olduğu iddia edilmektedir.³ Şerefhan ise Kürt halkının varlığını aynı efsaneye dayandırmakla birlikte bu halka “*Kürt*” isminin verilme sebebini, aşırı cesaretli olmalarının yanı sıra savaşçı bir topluluk olmalarına dayandırmaktadır.⁴ Kürtçenin ise kendi başına bir dil mi yoksa Farsçanın bir lehçesi mi olduğu, hala tartışma konusu olmakla birlikte dilbilimciler tarafından Hint Avrupai bir dil olduğu kabul edilmektedir. Fakat Kürt Dili hakkında çalışmalar, ilmi araştırmalara dayanmaktan ziyade siyasi eğilimlere dayalıdır. Bu yüzden son derece ihtilafli bir konu olduğunu söylemekte fayda vardır.⁵

16.yy’dan başlayarak İran Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti arasında sürekli anlamda çekişmeye sebep olan Kürtler ve özellikle Kürdistan bölgesi olarak adlandırılan coğrafya, tarihsel süreçte herhangi bir ilerleme kaydedememiş ve zaman içerisinde etnik bir boyut kazanarak süregelmiştir. Bu olumsuz sürecin müsebbibi olarak gösterilmeye çalışılan durum ise, Cumhuriyet Tarihi boyunca hükümetler tarafından sürdürülen devlet politikaları olarak görülmüştür. Kürt sorunu olarak

² Türkmen Törelî, **Pkk Terör Örgütü(Tarihsel ve Siyasi Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi)1978-1998**, Türkiye Âlim Kitapları Yayınevi, Almanya, 2015, s. 4.

³ Mesudî, **Mürûc ez Zeheb**, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2004, s. 191.

⁴ Şerefhan, **Şerefname**, çev. M. Emin Bozarıslan, Deng Yayınları, Diyarbakır, 2006, s. 18.

⁵ Enis Güney, **Cumhuriyet Tarihinde Kürtler**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011, s. 19.

adlandırılan problematiğin çıkış noktasını, Osmanlı Devleti döneminde otorite boşluklarından kaynaklı siyasi sebeplerden biri olarak görmek mümkün olacaktır. Coğrafi ve sosyal yapıların da siyasi sebeplere eklenmesiyle birlikte istikrarlı bir yapının tesis edilememesi sonucu; ağalık, şeyhlik ve aşiretçilik gibi yapılanmaların ortaya çıkması, bir takım isyanları tetiklemiştir. Özellikle II. Abdülhamit dönemi, Kürt milliyetçiliğinin başlangıcını teşkil etmesi açısından önem taşımaktadır. Bu dönemde bazı Kürt aşiretleri ve bu aşiretlerin beyleri bürokraside önemli yerlere getirilmeleri ve yine aynı dönemde Doğu Anadolu’da devlet otoritesini sağlamlaştırmak adına kurulan Hamidiye Alayları (Aşiret Alayları) Kürt örgütlenmelerinin başlangıcını teşkil etmiştir. 1908’den sonraki süreçte “*Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti*” ve “*Hevî Cemiyeti*” gibi Kürt örgütlenmelerinin kurulması ve ilerleyen süreçte Osmanlı yenileşme hareketlerinin başlaması ile birlikte devletin zayıf olduğu zamanlarda otoriteye karşı ayaklanmaların baş göstermesi, beraberinde Kürt isyanları silsilesinin meydana gelmesine sebep olacaktır.⁶Bu örgütlenmelerin ve isyanların dayanak noktası; her dönem değişkenlik gösteren bazı devletler olmuştur. I. Dünya savaşı ile birlikte bu mücadeleye ortak olan devletlerin sayısı artmış olup Kürdistan olarak adlandırılan coğrafyanın stratejik bir öneme sahip olması sebebiyle mücadelenin temel kaynağı ise sömürgecilik olarak değişmiştir. Sömürgecilik fikrinin pratikteki zeminini hazırlayan olay ise, 1924’te Nasturi İsyanı ile başlayarak 1937’deki Dersim İsyanı’na kadar olan süreçte farklı isimler adı altında devam eden isyanlar olmuştur. Bu isyanlar, Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte gerek bazı kesimlerin şahsi menfaatleri gerekse Rusya, Fransa ve İngiltere gibi devletlerin tahrikleri sonucu Kürtçülük fikrinin ortaya atılması ve bir Kürt Devleti kurulması gibi fikirlerin baş göstermesi sonucu fiili icraatlardan ibaret olarak kalmıştır.

Türklerle Kürtler açısından bir dönüm noktası teşkil eden olay ise Lozan Antlaşması olmuştur. Ankara Hükümeti Lozan’da azınlık meselesini mezhep ya da ırk değil din ayrımına göre çözümlenmeye çalışırken, batılı devletler “*Müslüman azınlıklar*” ifadesini kullanarak Kürtlerin bağımsız olması konusunda diretmişler; “*Türkler ve Kürtler, Türkiye Cumhuriyeti’nin ana unsurlarıdır. Kürtler bir azınlık değil, bir millettirler; Ankara Hükümeti hem Türklerin hem de Kürtlerin*

---

⁶ Hıdır Göktaş, **Kürtler İsyan Tenkil I**, 3. Baskı, Alan Yayıncılık, (I), s. 23.

hükümetidir” anlayışı kabul görerek Kürt Meselesi ise uluslararası olma özelliğini kaybetmiştir.⁷

Uluslararası çerçevede incelendiğinde “*Kürt Sorunu*” milliyetçilik olgusundan doğmuş bir kavram olup İran, Irak, Suriye ve Türkiye dörtlüsünün bir sorunsalını teşkil eder. Özellikle Sovyetler Birliği’nin bölgedeki çıkarları doğrultusunda milliyetçi fikirlerin ön plana çıkarılması ile başlayıp müstakil bir “*Kürt Devleti*” kurulması noktasına gelen İran’da Kürtlerin yaşadığı bölgede modern milliyetçiliğin temeli sayılabilecek olay; Şeyh Ubeydullah İsyanı ile başlar. İsyân, ilk etapta Osmanlı Devleti sınırları içerisinde başlamış ve ilerleyen süreçte İran Kürt bölgesini etkisi altına almıştır. Görüldüğü üzere siyasi olaylar, coğrafi mekânlar ile bu mekânların etkileşimi sonucu zorunlu olarak ortaya çıkan durumlardır. Pehlevi Hanedanlığının ulusal kimlik yaratma çabasının ürünü olarak karşımıza çıkan İran Kürt milliyetçiliği, 1946’da Mahabad Cumhuriyeti’nin kurulması ile birlikte modern milliyetçilik karmaşasının son bularak sağlam bir zemine oturmasına sebep olurken, “*Simko İsyanı*” ile birlikte Kürt Milliyetçiliği düşüncesi, bir Kürt devleti kurulması yönünde değişiklik göstermiştir. Kürt Devleti kurulması fikrinin çıkış noktası ise Modern milliyetçilik fikrini tetikleyen bir örgüt olan *Komeley J K (Komele Jiyanewey Kurdistan / Kürdistan Diriliş Cemiyeti)*⁸ nin kurulması olmuştur. Türkiye Kürtlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde karışıklık çıkarabileceği konusundaki Türkiye’nin iç huzursuzluğunu haklı çıkaracak olan olay ise; Sovyet Rusya tarafından İran’da yürütülen politikayı taçlandırarak olan Kürt-Azeri anlaşması olmuştur.⁹

Türkiye Kürtleri açısından sorun teşkil eden olayları incelemek adına mercek altına alınması gereken dönem ise Demokrat Parti dönemi olacaktır. Bu dönemde Kürtler açısından hareketlilik teşkil eden olay; 1936’da sürgüne gönderilen Kürtlerin 1947’de dönmelerine izin verilmesi olmuştur. 1950 yılına gelindiğinde ise bastırılmış nüfuzu teşkil eden ağa ve şeyhlerin oluşturduğu bu kitle, Demokrat Parti tarafından

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I-II**, 1. Baskı, Kaynak Yayınları, 1992.

⁸ İran’da Şah Rıza’nın tahttan çekilmesiyle birlikte Kürtçe, yeniden uyanışa geçmiştir. Bu sebeple Komeley J K, Mahabad ’da yarı gizli bir örgüt olarak kuruldu. Toplumsal ve ekonomik anlamda Marksist-Leninist ideolojiden etkilenerek kurulduğu iddia edilen Komela örgütü, 1945’te İran Kürdistanı Demokrat Partisi(İKDPP)’ne dönüştürüldü. Bu oluşum, esasen Sovyetler Birliği’nin bölge üzerindeki oyununun bir parçası olarak görülmekle birlikte Kürtlerin Milliyetçilik duygularını kullanarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istediği bir politikadan ibaret olarak görülmüştür.

⁹ Abbas Vali, **Kürdistan Cumhuriyeti**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 19-90.

oy rantı sağlamak adına partiye bağlanmak istenmiş ve kendilerine, Kürt etnisitesinin temsilcileri konumuna getirilmek gibi bir takım ayrıcalıklar sağlanmıştır. Demokrat Parti döneminin Kürt sorununa yönelik izlemiş olduğu bu ideolojik tavır, Kürt hareketinin şekillenmesi ve dinamiğinin anlaşılmasına kaynak teşkil etmiştir.¹⁰

Kürtleri Demokrat Parti'ye yönelten etken ise dini hassasiyetlerinin yanı sıra kimlik bunalımına yönelik baskının biraz daha azalacağı yönündeki inançları olmuştur. Özellikle de toprak ağaları ile ittifakı güçlendiren “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” nun engellenmesi, 1950-1960 dönemleri boyunca Kürtlerle ilgili gelişmelere duyarlı olunması ve Kürtlerle ilgili durumların hiçbirinin asayiş sorunu olarak görülmemiş olması, Demokrat Parti'yi Kürtlerin nezdinde biraz daha yüceltecektir. Kürt sorununun demokratik ve liberal eğilimler ile aşılabileceği düşüncesi, Türkiye Kürtlerinin kültürel ve siyasi anlamda kendi açılarından olumlu bir süreç geçirmelerinde etkili olmuştur. Sakin geçen bu siyasi ortamla birlikte Demokrat Parti döneminde Kürtler açısından iki önemli çatışma sürecinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki; öncülüğünü Kürt kökenli öğrencilerin yapmış olduğu ve ilerleyen dönemlerde yaşanan sorunların çıkış noktasını teşkil edecek olan Dicle Talebe Yurdu'nun faaliyetleri, ikincisi ise; Kırk Dokuzlar Olayıdır. Kürtçülük faaliyetlerinin ve gizli Kürt cemiyetleri kurma teşebbüslerinin temel taşı oluşturacak olan bu olaylar, ilerleyen süreçte Kürtçülük bilincinin yapılanmasına zemin hazırlayacaktır.¹¹

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinden sonraki süreci ve Kürt algısını anlayabilmek adına ilk aşama olarak Askeri Darbenin öncesine bakmak gerekmektedir. Birtakım örgütlenme ve başkaldırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'deki ulusal sorunun varlığını teşkil eden durum, yalnızca Kürt sorunu olmakla birlikte bu soruna zemin hazırlayan uluslararası güç, dış unsurlar olarak görülmektedir. Bununda birlikte ulusal bağlamda soruna kaynaklık eden olayların zeminindeki en büyük problem ise ekonomik unsurların varlığıdır. Ekonomik anlamdaki düzensizliği yok etmek adına hükümet tarafından kaldırılması öngörülen Feodal yapı, yalnızca Türkiye'nin bir iç problemi olmayıp aynı zamanda İran ve Irak gibi devletlerin de ana problemi olarak görülmektedir. Nitekim İran ve Irak Kürtlerinde isyan girişimlerinde bulunulma ve legal yapılanmalara gidilmesi hususu,

¹⁰Altan Tan, **Kürt Sorunu**, 4. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 311.

¹¹Fuat Uçar, **Demokrat Parti Döneminde Kürt Sorunu: Gelişimi ve Etkileri**, ss. 192-198.

Türkiye’de de mevcut olmuş ve her üç coğrafyada da feodal yapıyı ortadan kaldırmaya yönelik sistem girişimleri; toprak ağalarının ciddi anlamda direniş göstermelerine sebep olurken aynı zamanda devlet ile karşı karşıya gelmelerine de sebebiyet vermiştir.¹²

27 Mayıs Askeri Darbesi ile birlikte Türkiye’deki milliyetçi hareketin çıkış noktasını teşkil eden bu feodal sistemle birlikte dış unsurların varlığı; Irak başta olmak üzere Türkiye ve İran’da milliyetçi hareketin canlanması ile paralellik göstermiştir. Bununla birlikte doğu ile batı arasındaki ekonomik ve kültürel farkın belirginleşmeye başlaması ve köyden kente olan göçün de buna eşlik etmesi ile birlikte Kürtler politize olmaya başlamışlardır. Marksist- Leninist düşüncenin de etkisi ile birlikte Kürtlerde “*kendi kaderini tayin hakkı*” gündeme gelmiştir.¹³ Bununla birlikte devlet açısından tehlike teşkil eden durum sadece “*Kürtçülük*” olmayıp, Kürtçülük olgusu ile bütünsel bir anlam kazandığına inanılan “*Komünizm*” olgusu da siyasal yaşama ağır darbeler vuracak olan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçten sonra Kürtçülük; “*Kürtçüler, Komünistler ve İrticacılar*” üçgeninde şekillenmiştir. 1960’dan sonraki süreçte Kürtçülük konusunun devamlılık kazanması ve iç sorunlara sebep olması, devletin izlemiş olduğu Kürtçülük politikasında değişikliğe gidilmesine sebep olmuştur. Bu nedendir ki 27 Mayıs 1960’dan sonraki süreçte Kürtçülük adına izlenen bütün politikalar, daha önceki dönemlerde izlenmiş olan politikalardan daha farklı olmuştur. İzlenen bu politikalar ekseninde 1960 sonrası dönem, Kürtçülük politikası güden kesim tarafından “*Kürtlerin Silahsız Mücadelesi ve Uyanış Dönemi*” olarak adlandırılmış ve Kürtçülük konusundaki hamleler, devletin izlemiş olduğu politikalara göre şekillenmeye başlamıştır.¹⁴

---

¹² Martin Van Bruinessen, **Kürtlük, Türklük, Alevilik**, 6.Baskı, çev. Hakan Yurdakul, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, (Alevilik), s. 25.

¹³ Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh ve Devlet**, 8.Baskı, çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, (Devlet), ss. 49,57,58.

¹⁴ Celal Temel, **Kürtlerin Silahsız Mücadelesi**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 55, 60, 100.

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 ÖNCESİNDE İÇ VE DIŞ SİYASAL POLİTİKADA

KÜRTLER

1.1. KÜRT SİYASAL AKTİVİZMİNİN GENEL PERSPEKTİFİ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan bugüne değin dönem dönem Kürtçülük ve bölücülük hareketlerinden kaynaklı isyanlar meydana gelmiş ve 1938 yılında *Tunceli Harekâtı* ile birlikte isyanlar son bulmuştur. Fakat 1938 *Tunceli Harekâtı* sonrasında da illegal yollarla bir hareketlilik söz konusu olmakla birlikte asıl hareketlilik, Türkiye'de çok partili hayata geçiş ile birlikte başladı. Kürtlerdeki etnik kimlik oluşumu hakkındaki görüşler, 15.yy dan itibaren başladığı yönündedir. Türk siyasi kimliğinin oluşumu; 1908'deki İttihat Terakki iktidarı ile hızlanırken, Türk kimliğinin siyasi bir oluşuma bürünmesi ise Osmanlı Devleti'ni çöküşten kurtarma adına ortaya atılan "*Turancılık*", "*Türkçülük*", "*Osmanlıcılık*" gibi fikir akımları neticesinde belirgin hale geldi. Başlangıçta Türk kimliğine karşı bir oluşum niteliğinde baş gösteren Kürt kimliği, daha sonra sınır ötesi güçlere karşı birlikte hareket etme noktasında bir yakınlaşmaya dönüştü.¹⁵ Bu anlamda halk, birçok cemiyet adı altında aktif siyaset izleme noktasında bir araya geldi.1908'den sonra kurulan "*Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti*"¹⁶'nin siyasi amaçlarından ziyade toplumsal amaçları vardı. Bu sebeple Güneydoğu halkı cemiyette çok aktif olamadığı için 1912'de daha milliyetçi bir özellik taşıyan "*Hevî (Umut) Cemiyeti*"¹⁷ kuruldu. Devamında ise yine aynı amaç doğrultusunda 1928 de *Kürdistan Teali Cemiyeti*¹⁸ kuruldu. Bir anlamda Osmanlı'nın son dönemindeki çıkmazdan kaynaklanan Osmanlıcılık düşüncesinin gelişmesi Türk kimliğinin oluşmasını tetiklerken, aynı düşünce Türklerin dışında kalan etnik unsurları da etkilemiştir.¹⁹

¹⁵ Nejat Abdulla, **İmparatorluk, Sınır ve Aşiret**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, s. 113.

¹⁶ Cemiyetin adı ile aynı ismi taşıyan ve 19 Eylül 1908'de Emin Ali Bedirxan ile Şeyh Abdülkadir tarafından çıkarılan bir yayın organı da mevcuttur.

¹⁷Siyasi Kürtçülük amacı taşıyan ve bu amaç doğrultusunda Mehmet Şükrü Sekban ile Halkalı Ziraat Mektebi Kürt Öğrencileri 'nin ortak kararı çerçevesinde 27 Temmuz 1912'de kurulan cemiyettir.

¹⁸Seyit Abdülkadir Efendi tarafından bağımsız bir Kürt devleti amacıyla 1919'da kurulmuştur.

¹⁹ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 7. Baskı. çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 247.

Kürt Milliyetçiliğinin temeli konusundaki görüşler, 1927 de kurulan “*Hoybun Cemiyeti*” ile atıldığı yönündedir. Kontrol mekanizmasını Fransa’nın üstlenmiş olduğu cemiyetin amacı; Türkiye’ye karşı bir kamuoyu oluşturarak muhalif bir grup yaratmaktı. Hoybun Cemiyeti’nin kurulmasına giden süreçte ilk olarak 1923 te “*Azadi (özgürlük) Cemiyeti*”²⁰ kuruldu. 3 Mart 1924’te Halifeliğin kaldırılması ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ndeki Kürt ve Türk unsurların ilişkileri noktasında yeni bir sürece girildi. Zira bir yanda yeni kurulan bir devlet, diğer yanda ise sürekli bir direniş halinde olan ve isyan çıkaran Kürt gruplar mevcuttu. Bu anlamda cumhuriyetçi politika ve Kürt kimliğinin bazı noktalarda çatışma yaşaması üzerine yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından baskıcı bir politika izlenmek zorunda kalındı. Bu politikaya ise ilk tepki 1924 yılındaki *Şeyh Sait İsyanı* oldu. İsyanın bastırılmasının ardından 1926 da Ağrı Dağı bölgesinde yeni bir isyan baş gösterdi. Dört yıl süren isyan neticesinde hükümet tarafından, İstiklal Mahkemeleri aracılığıyla daha sert önlemler alınmak zorunda kalındı. Şeyh Sait İsyanının bir sonucu olarak görülen *Ağrı İsyanı* neticesinde birçok kişi idam edilmiş, çoğu ise batıya tehcir ettirilmiştir. Her dönemde olduğu gibi Cumhuriyet’in yeni kurulduğu dönemde de kalıcı önlemler almak adına devlet bazı otoriter aşamalardan geçmiş, ya da geçmek zorunda kalmıştır. 1925 sonrası halkın toplumsal anlamdaki hoşnutsuzluğunu ifade edemeyişi, mevcut monolitik siyasal sistem yapısıyla ilgiliydi. Bu nedenledir ki 1930 dan 1940’lı yıllara kadarki politikalara bakıldığında etkili anlamda bir muhalefet olmadığı görülmektedir. Bunun yanında illegal olarak baş gösteren ve çok da etkili olmayan iki hareketten bahsetmek mümkündür. Birincisi; “*Kürt Milliyetçileri*”, ikincisi ise “*Komünizm Hareketi*” idi. Bu süreç içerisinde küçük çaplı da olsa dönem dönem ayaklanmalar baş gösterdi. Bu ayaklanmalara nazaran büyük bir ayaklanma diyebileceğimiz olay, 1937-1938 de Tunceli(Dersim) de meydana gelen ve binlerce Kürdün batıya yerleştirilmesi ile sonuçlanan “*Dersim Ayaklanması*”dır.²¹ 1923’ den beri sıkıntılı bir coğrafya olduğu yönünde tartışmalara sebep olan Tunceli bölgesi için devlet tarafından çeşitli raporlar oluşturulmuş fakat durum tam anlamıyla siyasal bir çerçeveye oturtulmamıştı. Asıl kanun; 1930’lu yıllardan itibaren Tunceli bölgesinde meydana gelen ve süreklilik gösteren isyanların

²⁰ Kelime anlamı özgürlük demektir. Kürt kuruluş ve örgütlerinin kelime anlamları için bkz. Şems Qemer, **Ferheng (Kurmançî-Tirkî)**, Weşanên Na Yayınları, İzmir, 2016.

²¹ Zürcher, ss. 248-258.

devlet tarafından bastırılmasına yönelik olarak çıkarılan *25 Aralık 1935* tarihli *Tunceli Kanunu*'dur.²² Ayaklanma, bölgedeki aşiret reislerinin yeni bir güç kurulmasından rahatsız olmaları ve devletin bölgeye uygulamak istediği ıslahat programını kabul etmemeleri üzerine başlamıştı. Devlet ise kontrolü sağlamak adına çözüm amaçlı olarak bölgeye silahlı mücadele ile karşılık vermiş, devletçilik politikası bağlamında olaya müdahil olunmuştur.²³

1940'lara gelindiğinde İran'da siyasi konjonktürün değişmesiyle birlikte Türkiye'de sınır işgalleri ile eşkıyalık, çetecilik ve kaçakçılık baş göstermeye başladı. Ağrı ayaklanmasından sonra uzun süre sessizliğini koruyan bölge, kendini yeniden bir keşmekeşlik ortamında buldu. Olayların akabinde suçluları cezalandırmak ve sıkı güvenlik tedbirleri almak adına bir takım yargılamalar olmuştur. Olayın meydana geldiği 1943 yılında herhangi bir yorum yapılmıyorken 1949 yılına gelindiğinde bu olay yeniden gündeme getirilmiş ve Demokrat Parti muhalefeti olayla ilgili olarak kamuoyuna farklı açıklamalarda bulunmuş; Olayın geçtiği bölge olan Van'dan İran'a kaçakçılık yapılacağı haberinin alınması üzerine kaçakçıları yakalayamayan Orgeneral Mustafa Muğlalı Paşa'nın kaçakçıların mensubu olduğu gerekçesiyle bölgedeki aşiretlerden 40 kişiyi gözaltına aldırıp 33 tanesinin sınırda kurşuna dizilmesi şeklinde dile getirilmiştir. Fakat olayın aslında böyle cereyan etmeyip, Menemen Olayındaki davaların yargılamalarını yapan mahkeme başkanı Mustafa Muğlalıya bir anlamda hesap sormak ve 1950 seçimlerinde rant sağlamak, olayı da bu şekilde lanse ettirerek kafa karışıklığı yaratmak şeklinde açıklayan görüşler de mevcuttur.²⁴ Demokrat Parti muhalefetinin, parti adına olumlu yönde ses getirmesi için mi yoksa herhangi bir art niyet düşünülmezsizin tesadüfen mi olayın 1950 de nüksettirildiği, hala tartışmaya açık bir konudur.

Menderes dönemindeki Kürt siyasal aktivizmine bakıldığında; ekonomik kararsızlık ve neticesindeki bozuklukların Menderes yönetimini sertleştirdiği ve bu durumun Kürtleri bölgesel ittifaklar kurmaya ittiği görülür. Menderes, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1930'larda izlemiş olduğu devletçilik politikasını faşizmle ilişkilendirmiş, bu sebeple Doğu bölgelerindeki sorun konusunda farklı politikalar

²² Cemil Koçak, **İkinci Parti**, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, (Parti), s. 862.

²³ Bilal Şimşir, **Kürtçülük II**, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, 2011, s. 398.

²⁴ Şimşir, ss. 482-484.

izlenmiştir. Dönem dönem içinde bulunulan siyasi bunalımların, aynı zamanda bölge halkları arasındaki küçük sorunları da alevlendirdiği görülmektedir. Bu durum da yönetim sorunlarının bölgesel anlamdaki sorunlara nasıl sebep olduğunu ve olası çıkmazlara soktuğunu, bunun bir göstergesi olarak da dönemin şartlarını irdelemek gerektiğini ortaya koymuştur.²⁵

Türkiye'deki Kürt siyasal aktivizminin temelini ise sosyo-ekonomik gelişmişlik ve geri kalmışlık oluşturmaktadır. Çıkış noktasını buradan alan ve zamanla “*Doğu Sorunu*” çerçevesinde şekillenen bu sorunsal, birtakım Kürt aydını tarafından asıl sebebin etnik kökenli olduğu yönünde kabul görmüştür. Diğer yandan Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kurulduğu sıralardaki alt ve üst kimlik oluşturma çabası Kürtler tarafından Türkleri temel alan bir homojenize toplum yaratma çabası olarak görülmüş, “*doğu*” sözcüğü ise küçümseyici bir tabir olarak algılanmıştır. Musa Anter, Edip Karahan gibi birtakım Kürt aydınları, devletin izlemiş olduğu ekonomi politikalarının ve Doğu'ya yapılan ekonomik yatırımların esasen Kürtlerin asimile edilmesine yönelik politikalar olduğunu savunmuşlardır. Gerek Atatürk Dönemi'nde gerekse sonrasında ve 1960'a kadarki dönemde Kürtlere karşı izlenen politikalar, Kürt halkı ile Devlet'i zaman zaman çatışma içerisine sokmuştur.²⁶

Türkiye'de bir Kürt sorununun varlığına sebep olan gerek sosyal gerek siyasal sebepler ve bunun bir “sorun” olarak dile getirilmesine sebebiyet veren birtakım olaylar silsilesi cereyan etmiştir. Bu olayların meydana gelmesine sebep birtakım aktiviteler mevcuttur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından uygulanması öngörülen politikalar neticesinde doğu halkı tarafından kabul görülmeyen bu durum, birtakım Kürt entelektüeller aracılığıyla gazete ve dergi gibi yayınlar ile birtakım kuruluş ve örgütlenmeler etrafında birleşilerek durum “*Kürtçülük*” adı altında politize edilmiştir. Realist bir bakış açısı geliştirmek adına 1960 sonrası Türkiye'sinde meydana gelen “*Kürt siyasal aktivizmi*” veya “*Kürt Hareketi*” denilebilecek olayların çıkış noktasını incelemek, öncelikli olarak siyasal oluşum ve kişiliklerden bahsedilmesiyle mümkündür. Türkiye'deki modernleşme süreci ile birlikte meydana gelen sosyo-ekonomik ve siyasal değişimler bir “*Kürt sorunu*”

---

²⁵ Zürcher, s. 355.

²⁶ Cengiz Güneş, **Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi**, çev. Eflâ-Barış Yıldırım, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013, s. 92.

varlığını ortaya çıkardı. “Kürt milliyetçiliği” ve “Kürt sorunu” terimleri 1960’lardan sonra evrimsel bir değişimle siyasi manada kullanılmaya başlandı. 1960’dan sonraki süreç, Kürt kimliğinin yeniden kavramsallaştırılması ve dile getirilmesi açısından önemli bir dönüm noktası olarak görüldü. Nitekim 1960’larda ekonomik kalkınma planları ile sosyo-ekonomik durumlar güçlendirilmeye çalışılmıştı. Zira doğu bölgelerindeki ekonomik eşitsizlik, bölgedeki Kürt grupların özgürlük hareketi başlatmalarında büyük bir etken olmuştu.²⁷ Doğu, mahrumiyet bölgesi olarak görülüyor, kalkınması için devlet yatırımının gerekli olduğu belirtiliyor ve devletin doğu bölgelerini bilinçli olarak ihmal edildiği söyleniyordu. Bu politikanın ise devlet tarafından bölge halkının asimilasyonunu kolaylaştırmak adına bilinçli bir şekilde yapıldığı düşünülüyordu.²⁸ Konu ile ilgili olarak Devlet Planlama Teşkilatının yapmış olduğu açıklamalarda; devletin almış olduğu ekonomik kararların yurt genelinde dengeli bir şekilde uygulandığı, sadece pilot proje çalışmalarının farklı bölgelerde yapıldığı belirtilmiştir. Ekonomik sorunların çözümlenmesine yönelik gerçekleştirilen modern planlamalar 1960 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile ilgili ekonomik hedeflerin daha iyi formüle edilmesi için Devlet Planlama Teşkilatı tarafından dengeli bir ekonomik politika uygulandığı belirtilir.²⁹ Ekonomik iyileştirme sonrasında ise revizyonist bir politika izlenmiş, ekonomisi iyileşen köylülerin doğu bölgelerinden batıya göç dalgaları başlatmaları, siyasi hareketlenmeleri de beraberinde getirmiştir. Ekonomik getirinin de etkisiyle doğu bölgelerinde küçük çaplı bir takım örgütlenmeler ve ayaklanmaların görülmesi bağlamında halkın göstermiş olduğu bu istikrarsızlık durumu, doğu bölgelerine uygulanacak olan ekonomi politikaları kapsamında devleti ikilemde bırakmıştır.

Doğu bölgelerinin geri kalmasında ve kalkınmasında engel olarak görülen bir diğer husus da “Ağalık sistemi” olarak görülüyordu. Cengiz Güneş bu noktada Adalet Partisi kurucularından Ragıp Gümüşpala’nın şeyhlerin etkisini kırmak adına devletin doğuda bir takım önlemler aldığını söylemektedir.³⁰ Öyle ki ağaların; aşiretlere karşı hırçın ve kötümser davrandığı, onlara ağır hükümler getirdikleri

---

²⁸ Güneş, ss. 37-38, 106.

²⁹ **BCA**, 30-1-0-0-53-320-11.

³⁰ Güneş, s. 108.

söyleniyordu. Devletin bu anlamda almış olduğu sert önlemler, halka gösterilen zulüm ve baskıların giderilmesine yönelik olmuştu.³¹ Doğu Anadolu'nun gerek sosyal, ekonomik, dini ve gerekse askeri sistem yapısı, bölgedeki mevcut sosyal sistemin oluşumuna sebep teşkil etmiştir. Bölgenin sosyal yapısı, belli bir kuruluş ya da örgütlenme gereğini ortaya çıkarmış, bu da zamanla göçebe olan sosyal yapının aşiret düzeni şekline dönüşmesine ivme kazandırmıştır. Bu aşiretlere devlet tarafından birtakım arazi ve malikâneler verilmiş ve devlet kontrolünün olmadığı bu araziler zamanla aşiret beyleri arasında anlaşmazlığa sebep olmuştur. Bu bölünmüşlük durumu ise Kürtlerde zamanla ulusal bilincin eksikliğine sebep olacaktır. Bu anlamda özellikle din konusu Kürtler tarafından bir çıkış yolu olarak görülmüş ve din; mücadelelerinin temeline konulmuştur.³²

Doğu bölgelerinin kalkınamamasındaki bir diğer hususu ise kültürel eşitlik boyutuna getiren Güneş, sosyo-ekonomik kalkınmaların önceliğinin kültürel eşitliğe bağlı olduğunu, bu durumun çözümünün ise "*Kürt Dili*" nin resmi olarak kullanılması ile çözülebileceğini belirterek kalkınma önceliğini siyasallaştırmıştır. 1960'lı yıllar boyunca Kürtlerin taleplerini rahatça ifade edemeyişi, kültürel boyutta başlayan hareketlerin zamanla siyasi boyuta dönüşerek bir "*Kürt Sorunu*" metaforu olarak ortaya çıkmıştır. Sol eğilim gösteren "*Kürt Hareketi*" nin radikal bir soruna dönüşmeye başlamasıyla birlikte bir takım Kürt aktivist tarafından "*Ulusal Sol*" çizgisinden ayrılarak bir "*Kürt Solu*" oluşturuldu.³³

Anthony Parsons, Türkiye'deki Kürt problematiğinin 1956'da doğu bölgelerinde siyasi huzursuzluğa sebep olduğu yönündeki gözlemlerini; Irak'taki gözlemcilerin fark edebileceği Kürt milliyetçiliği olgusunun, Türkiye'de en ufak bir ifadesini bile yakalayamadığını dile getirir. Kürtlerde ulusal uyanış olarak dillendirilen değişim, ilk olarak Kürtlerin göç ettikleri bölgelerde asimilasyonun etkisiyle birlikte başlamıştır. 1950'lerden sonra Kahire ve Erivan'da Kürtçe olarak yapılan radyo yayınları, İran, Irak ve Türkiye'de huzursuzluk yaratmasının yanı sıra Kürtlerin milli bilincini de teşvik etti. Kürtlük bilincinin idrak edildiği son nokta ise Temmuz 1958'deki Irak Devrimi oldu.³⁴ Bu olay Türk-Kürt ilişkilerinin de etkilerini arttırdı.

³¹Ziya Gökalp, **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, 2. Baskı, Toker Yayınları, s. 86.

³² İsmail Beşikçi, **Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri**, 1. Baskı, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992, (Kürt Aşiretleri), ss. 15-21.

³³ Güneş, s. 126.

³⁴ David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, çev. Neşenur Domaniç, Doruk Yayıncılık, ss. 535-536.

Türkiye’deki Kürtlerin kendilerine dair “toplumsal bir endişe” içerisine girmelerine sebep oldu. Bu toplumsal endişe; Kürtlerin toplumsal anlamda elit bir yapıyı tetiklemeleri sonucu siyasi boyutta farklı bir süreç içerisine girilmesine ve Türk siyasal yaşamının olumsuz yönde etkilenmesine sebep oldu.³⁵ Bu etki, uluslararası gündemde de adını duyurdu. Zira “Kürt Sorunu” İran, Irak ve Suriye coğrafyalarını da kapsayan geniş ve karmaşık bir problematiktir. Bu durum, Kürtlerin dört coğrafya üzerinde bölünmüş bir şekilde yaşamalarından kaynaklıydı. Barzani’nin Irak’ta çıkarmış olduğu ayaklanma ve uluslararası boyutta güçlenen sol akımlar, Türkiye’de “Kürtçülük Hareketi” nin oluşumuna zemin hazırladı. “Kürt Sorunu”; probleme uluslararası kamuoyunun da dahil edilmesi neticesinde vücut buldu.³⁶

1960’larda baş gösteren sol düşünce, sadece Türkiye’de değil tüm dünyada hakim olmuştu. Sol hareketler için yeni bir miladın başlangıcını teşkil eden durum ise 1961 anayasası oldu. 1961 anayasasının sağlamış olduğu kısmi özgürlükler, Kürt grupların taleplerini yükseltmelerinde etkili oldu. Özellikle eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte talepler daha kolay dillendirildi. Ayrıca talep ve sorunlarının dillendirilmesinde kültürel faaliyetlerdeki (gazete, dergi gibi yayınlar) artış da büyük bir araç olarak görüldü. Anayasada grev hakkının kabul edilmiş olması, bir takım Kürt grupların kendilerini ifade etme özgürlüğü adı altında örgütlenmelerine sebep oldu. Kemalizm’in kürtlüğün inkârı olarak algılanışı, özellikle 1960’lı yıllardan sonra Kürt siyasal aktivistlerini kimlik ve farklılık perspektifinde örgütlenmeye itti. 1960’lı yıllar boyunca Türk Solu ile aynı çizgide yer alan Kürt Solu, “Kürt Bağımsızlığı” söyleminin artmasıyla birlikte 1970’lerden itibaren kendi özgün parti ve programlarını oluşturdu. Bu anlamda Kürt Hareketinin şekillenmeye başladığı söylenebilir.³⁷ Türkiye’de sosyalist düşüncenin hâkim olması, Kürt entelektüellerin canlanmalarında ve örgütlenmelerinde etkili olup, hem sağ, hem de sol düşünceler için daha geniş bir siyasal sürecin başlamasına zemin hazırladı.³⁸ Bu siyasal süreç başlangıcı, Irak Kürdistanı’ndaki Kürt Hareketi ile eşzamanlı olmuştur. Özellikle dış mihrakların da etkisi ile Avrupa’da “Avrupa Kürt Öğrenci Topluluğu” nun yayımladığı “Kürdistan” adlı dergi ile Hollanda’da 1961 yılında kurulan “Ulusal

³⁵ Yusuf Çifci, *Self Oryantalizm ve Türkiye’de Kürtler*, Orient Yayınları, Ankara, 2013, s. 135.

³⁶ *Komünist Tartışmalar Dergisi*, Özel Sayı:188, ss. 61-63.

³⁷ Güneş, ss. 53-106.

³⁸ Çifci, s. 148.

Kürdistan Topluluğu” tarafından çıkarılan “*Kürt Gerçekleri ve Batı Asya İlişkileri*” adlı dergi; Kürt toplumunun dili, kültürü ve mücadelesini siyasi anlamda Kürtlere teşvik etme amacını taşıyordu. Bu teşvik, Türkiye’de kültürel anlamda bir artışa sebep oldu. Bu anlamda Türkiye’de sol düşüncenin hâkim olmasına yardımcı olan oluşum, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi’ndeki kulüptür. Kulüp; Marksist- Leninist bir anlayış temelinde Türkiye siyaset sahnesine solculuk, komünizm, devrimcilik ve sosyalizm gibi kavramları getirerek dönemin anti laik yaklaşımına bir set oluşturmuştur. Fikirlerini ise “*Forum*”³⁹ adlı dergi aracılığıyla beyan etmişlerdir.⁴⁰ 1955-1958 yılları arasında Demokratlardan ayrılarak bir araya gelen Yusuf Azizoğlu, Ekrem Alican, Şeyh Kasım Küfrevi gibi isimler tarafından “*Özgürlük Partisi*” kurulmuş ve Türkiye’de kurulan İlk Kürt Partisi olan “*Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP)*” yine bu siyasi ortamda doğmuştur. 58’ler kuşağına mensup birçok Kürt aydınının yetiştiği ve örgütlendiği bir başka kurum da “*Dicle Talebe Yurdu*” olmuştur. 1940 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden İstanbul’a okumaya gelen Kürt öğrencilerin eğitimine yardımcı olmak adına açıldığı iddia edilen yurdun başkanlığını Mustafa Remzi Bucak yaptı. ⁴¹1943 yılında adı “*Fırat Talebe Yurdu*” olarak değişen yurttaki; Yusuf Azizoğlu, Tarık Ziya Ekinci, Mustafa Ekinci, Faik Bucak, Musa Anter, Ali Karahan, Edip Karahan, Ziya Şerefhanoglu, Edip Altınakar, Necat Cemiloğlu, Enver Aytekin gibi önemli isimlerin yanı sıra daha birçok Kürt entelektüel ismin de kaldığı bilinmektedir.⁴² Bu yurttaki kalan öğrencilerden Hüseyin Dikici, Talat Saygın, Veli Dolu Kasımoğlu ve Musa Anter tarafından “*Dicle Kaynağı*” adında bir gazete çıkarılmış, Musa Anter de gazetenin Kürtlere karşı yapıldığı beyan edilen tahrik sebebiyle çıkarıldığını ve *Dicle Kaynağı*’nın Kürt halkının sorunlarını dile getiren ilk hareket olduğunu belirtir. Yurdun herhangi bir siyasi amaç gütmeyip tamamen ticari amaç taşıdığını söyleyen Anter’in aksine Gizli Emniyet raporlarında Musa Anter’in amacının Kürt gençliğini

---

³⁹ Forum Dergisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Diren Çakmak, **Forum Dergisi:1954-1960**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (Siyaset Bilimi), Ankara, 2007, s. 39.

⁴⁰ Zürcher, ss. 355-372.

Güneş, s. 111.

⁴¹ Ahmet Alış, “Üç Devrin Tamığı: Modern Kürt Siyasi Tarihinin İçinden Musa Anter’i Okumak”, **Birikim Dergisi**, (Musa Anter), 20 Eylül 2010.

⁴² Ahmet Alış, “Kürt Etnobölgesel Hareketin Doğuşu, Kitleleşme Süreci ve Türkiye İşçi Partisi: 1959-1974”, **Türkiye Siyasetinde Kürtler**, (Ed. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Nesrin Uçarlar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, (Kürtler), s. 61.

yetiştirmek ve milli bir bilinç oluşturmak olduğu söylenir.⁴³ Yurtta kalan isimlerden birisi olan Tarık Ziya Ekinci; Dicle Talebe Yurdu'na gitmeden önce Kürt kimliği hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığını, yurtta hafta sonları yapılan toplantılara katıldıktan sonra kendisinde milli bir bilinç oluştuğunu ve yurda gizli olarak getirilen “*Hawar*” dergisi ile küçük de olsa bir muhalefet oluşturulduğunu söyler.⁴⁴ Bu süreçten itibaren Kürt kimliği üzerine birçok gazete ve dergi yayımlanmıştır.1954'te çıkarılan *şark Postası* ile 1959'da Diyarbakır da ıkarılan *İleri Yurt* gazetesi bu yayınlardan olup, ayrıca 1938'den beri Kürtlerin Türkiye'de kendilerini ifade etmeye başladığı ilk yayındırlar. Ardından 1962-1963 yılları arasında *Dicle Fırat* Dergisi çıkarılmış, gazetede çıkan “*Neden ıkıyoruz*” başlıklı yazıda amaçlarının ne olduğu şu şekilde belirtiliyor: “*Bu gazete, parti politikası yapmayacak, bütün partiler karşısında objektif ve tarafız kalacaktır... Gazetemiz, memleket ve Doğu'nun hayrına olan fikirleri destekleyecek, aksine fikirlerle mücadele edecektir. Gazetemiz, Doğu'nun gerçek kalkınmasının başlıca engellerinden biri olduğuna inandığımız antidemokratik kanunların kaldırılması mücadelesini de destekleyecektir.* (Dicle Fırat-1962).”⁴⁵

Yine aynı yıl aralığında Ahmet Hamdi Başar tarafından ıkarılan *Bariş Dünyası* adlı dergide tartışılan Kürt-Türk tartışması, herkesin haberdar olduğu yeni bir gündeme taşınmış oldu. Dergide, genel itibariyle şiddet ortamının sürdüğü bir koşulda doğu'da kalkınma adına bir şeyler olamayacağı gibi modern toplum gelişiminin de sekteye uğrayacağı, bu zaman içerisinde de ağa ve şeyhlere tolerans gösterilmesi için meşru bir zemin kazanılacağı vurgusu yapılıyordu. Bu yazıların hem sağ hem de sol görüşlerden eleştiri alması ve tartışmaya zemin hazırlaması nedeniyle dergi, 1963'te kapatıldı. Fakat bu süreçten sonra “Kürt Sorunu” olgusu geniş bir yelpazede siyasal bir zemin kazanmıştı. Ardından 1963'te Yaşar Kaya, Musa Anter ve Medet Serhat tarafından ıkarılan *Deng(Ses)* Dergisi de uzun soluklu olmayıp, aynı yıl *Reya Rast(Gerçek Yol)* ve *Roja Newe(Yeni Gün)* adlı dergiler çıkmıştır. 1966'ya gelindiğinde Mehmet Ali Aslan tarafından *Yeni Akış* Dergisi çıkarılmış, süreli yayınlardan dışında 1966 yılında Ali Beykyl tarafından kurulan

⁴³ Musa Anter, **Hatıralarım**, 4. Baskı, Aram Yayıncılık, 2016, ss. 112, 122.

⁴⁴ şimşir, s. 431.

⁴⁵ Alış, Kürtler, s. 65.

Koma Azadixwazen Kurdistan (Kürdistan Özgürlük Savunucuları Grubu-KAK) adlı bir örgüt de mevcuttur.⁴⁶

1.2. 27 MAYIS 1960'a GİDEN SÜREÇTE BÖLÜCÜLÜK FAALİYETLERİNİN ÖNÜNÜ AÇAN UYGULAMALAR

Fransa, İngiltere ve İtalya gibi büyük devletler; 1923 Lozan Barış Antlaşması'na kadar geçen sürede Türkiye'ye karşı Kürtçülük politikasını dışarıdan aktif olarak destekleyen baş aktörler olarak sahnede yer almışlardır. Zaman içerisinde söz konusu bu başat aktörlere bir yenisi olan Ermenistan da eklendi. Ermenistan, Erivan radyosunun Kürtçe yayın yapması, bir anlamda Türkiye'de yaşayan Kürtleri etkilemek adına yapılan bir çalışma olmuştur. Bu anlamda yabancı devletlerin Kürtçülük propagandaları özellikle 1945 sonrasında artış gösterdi. İngiltere ve Fransa'nın arkasında bulunduğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı girişilen ilk bölücü faaliyet, 13 Şubat 1925'te ortaya çıkan "*Şeyh Sait İsyanı (Genç İsyanı)*" dır.⁴⁷ Şeyh Sait İsyanının altında milliyetçi, dini ve dış faktörlü gibi çok yönlü sebeplerin sayılması olasıdır. Halifeliğin 1924 yılında kaldırılmış olması Türk ve Kürt unsurların ortak mihenk taşı olan dini simgenin ortadan kalkmasına neden olmuştu.⁴⁸ Bu bağlamda halifeliğin kaldırılmasından bir yıl sonra "*halifelik kaldırıldı, medreseler kapandı, din elden gidiyor*" propagandası ile Diyarbakır'ın Dicle (Piran) ilçesinde başlayan isyan kısa sürede Diyarbakır-Elazığ sınırlarına kadar genişledi. Birtakım nüfuzlu insanın din maskesini kullanmasına rağmen olay aylar öncesinde yapılan toplantıda isyancıların beyannamelerinde "*Cemiyet-i Hafiyeye-i İslamiye*" teşkilatının da ayaklanmaya gizlice yardım edeceği söylenmişti.⁴⁹ İsyanın ortaya çıkış noktasında dönem dönem farklı görüşler ortaya atılmıştır. Mustafa Kemal ve İsmet İnönü tarafından irticai ve gerici bir olay olarak değerlendirilen Şeyh Sait İsyanının

---

⁴⁶ Güneş, ss. 119,539.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Behçet Cemal, *Şeyh Sait İsyanı*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1995. Ahmet Süreyya Örgüven, *Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi*, Temel Yayınları, İstanbul, 2001.

⁴⁸ Zürcher, s. 249.

⁴⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Kürtler*, (Derleyen Kurtuluş Güran), Kaynak Yayınları, Ankara, 2018, s. 143.

Şimşir, ss. 25-27.

Kürdistan kurma amacı ile çıkarıldığını ileri sürenler de olmuştur.⁵⁰ Bunun yanı sıra ayaklanma, Musul konusunda Milletler Cemiyeti'nin Türkiye aleyhine karar vermesine de sebep olarak Türkiye'yi siyasi bir eksiklik noktasına itmişti.⁵¹ Bu noktadan sonra 1925 sonrasında çıkabilecek bütün isyanların artık kendini dini boyutta değil etnik boyutta göstermeye başlaması, Kürtçülük sürecini de başlatmış bulunuyordu. Şeyh Sait isyanı ile birlikte yükselişe geçen Kürtçülük propagandasını durdurabilmek adına bir takım uygulamalar yürürlüğe konulmuştu. Bu uygulamalar, ilerleyen süreçte Kürtçülük propagandası yapan kişiler tarafından Kürt asimilasyonunu amaçlayan yaptırımlar olarak görülmeye başlandı. 1924 tarihli “*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*”, ve 1925'te yürürlüğe konulan “*Şark Islahat Planı*”, “*Takrir-i Sükun Kanunu*” ve aynı amaca hizmet etmek amacıyla oluşturulan “*İstiklal Mahkemeleri*”; Şeyh Sait isyanı sonrasında revizyonist bir politika çerçevesinde şekillenen Kürtçülük politikalarının köşe taşlarını oluşturmuştu. İlk etapta Şark ıslahat planı çerçevesinde şekillenen “*Mecburi İskân Yasası*” ayaklanmaya karışanların batıya yerleştirilmesini öngören bir uygulama olarak yürürlüğü girdi. “*Arapça Ezan*” ve “*Genel Müfettişliklerin Kaldırılması*” hususları da Kürtçülük konusunun gündeme gelmesinde etkileri bulunan kanunlar olmuşlardır.⁵²

İsyan, 31 Mayıs 1925'te kesin olarak bastırılmış olup failleri cezalandırılmış ve devlet tarafından ileriye dönük bir takım tedbirler alınmıştır. Şeyh Sait İsyanı'na istinaden ilk olarak 23 Şubat 1925 tarihi itibarıyla Doğu'da sıkıyönetim ilan edilmiş olup olaylar sonucunda nasıl bir yol izleneceği hususunda İsmet İnönü tarafından; “*İç siyasette her şeyden önce son olayların hızla ve şiddetle bastırılıp söndürülmesi ve ülkenin maddi ve manevi bozundan korunması, genel huzur ve rahatlığın sürdürülmesi ve herhalde devletin etki ve gücünün pekiştirilip kuvvetlendirilmesi için hızlı ve etkili özel önlemler alınmasını gerekli görüyoruz*” şeklinde bir açıklamada bulunuldu. İsyan sonrasında devletin hemen uygulamaya koyduğu ve Kürtçülük propagandası yapan tarafların hoşnut olmadığı icraatlar silsilesinin ilki, “*Takrir-i Sükun Kanunu*” ile başlatıldı. 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu üç maddeden oluşuyordu. İki yıl geçerliliği olan bu kanun, memleketin düzenini bozan her türlü

⁵⁰ Ahmet Kahraman, **Kürt İsyanları**, 4. Baskı, Evrensel Basım Yayın, 2011, s. 73.

⁵¹ Ercüment Sarıay, “Takrir-i Sükun Kanununa Dair Bazı Düşünceler”, **Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:4, Aralık 2015, s. 386.

⁵² Temel, s. 32.

isyan ve irticai hareketten temizlenerek sakinliği korumak amacını taşımaktadır.⁵³ Takrir-i Sükûn Kanunu gereğince biri Diyarbakır diğerri Ankara olmak üzere iki istiklal Mahkemesi oluşturuldu. Takrir-i Sükûn dönemi, bir şiddet politikası benimsemesi sebebiyle muhalefetin sert tepkisine yol açtı. Oysaki Takrir-i Sükûn Kanunu'nun sert tutumu sadece isyanlara değil, “*dinsel düşünce ve inançlara saygı*” ilkesini savunan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına da gösterilmiş olup fırka kapatılmıştı. Kanunlar, olağanüstü tedbir uygulaması gerekmediği sürece uygulanmamış olup yürürlük sürelerinin sonunda hala gerekli olup olmadıkları hususunda TBMM'nin onayına tekrar sunulmuştu. Yine aynı amaca kaynaklık eden Tevhid-i Tedrisat Kanunu çerçevesinde yasaklanmış olan medreseler, modernleşme projesinin bir ürünü olmasının yanı sıra irticai faaliyet ve isyanların önünü kapatmak amacıyla uygulanmış kanundur.⁵⁴

Kürtçülük politikasının köşe taşı oluşturan diğer bir uygulama ise temellerinin II. Abdülhamit döneminde atıldığı “*Umumi (Genel) Müfettişlik*” uygulamasıydı.1908 itibariyle kaldırılan uygulama 1923 sonrasında bölgenin hareketlilik kazanmasına müteakip Doğu Anadolu'daki karışıklığı önlemek adına tekrar gündeme getirildi. Özellikle Şeyh Sait isyanı sonrası Doğu Anadolu'daki Kürtlerin asimilasyonunu gerçekleştirmek maksadıyla kurulduğu iddialarının aksine Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda kurulması planlanan Umumi Müfettişlik Kurumu ancak 16 Temmuz 1927 yılında kurulabilmiştir. İsyanın akabinde Diyarbakır merkezli olarak kurulan kurumun amaçlarını; bölge güvenliğini ve asayişi sağlamasının yanı sıra bölge kalkınmasına da hizmet etmek oluşturuyordu. Okul, yurt tiyatro, sinema vs. gibi kültürel faaliyetleri de kapsamasının yanı sıra bölgelerin çok yönlü olarak kalkındırılması da Genel Müfettişliklerin uygulamaları kapsamında bulunuyordu. Özellikle bölge halkına devlet aleyhinde propaganda unsuru olarak gösterilen ve bir korku objesi haline getirilen Genel Müfettişlik Kurumu, devletin güvenliğini ve bütünlüğünü korumak adına çıkartılacak isyanları önceden tespit etmek ve önlemek adına çalışmalarda bulunmuş, sadece Kürtçülük propagandasına karşı hazırda bulunulmasını sağlayan bir kurum niteliği taşıyordu. Genel Müfettişliklerin siyasi boyutunun yanında sosyo-ekonomik boyutundan da

⁵³ Uğur Mumcu, **Kürt İslam Ayaklanması**, 11. Baskı, Tekin Yayınevi, Ankara, 1993, s. 40.

⁵⁴ Sarıay, ss. 396, 400-401.

bahsetmek mümkündür. Bu anlamda çiftçilerin topraklandırılması adına tarım yapılmayan birçok arazi de tarıma açılmıştır.⁵⁵

1946'dan sonra icraatlarının Demokrat Parti iktidarı ile birlikte tartışıldığı Umumi Müfettişlik Kurumu, ilerleyen süreçte kuruma duyulan ihtiyacın azalması ile birlikte kurumun önemini yitirmesiyle sonuçlandı. Bunun yanı sıra Genel Müfettişlikleri, despotik yöntemler izlediği konusunda eleştiren bir grup da mevcuttu. Bu anlamda konuyu hukuki açıdan dile getiren ilk isim, Demokrat Parti Diyarbakır milletvekili Mustafa Remzi Bucak olmuştur.⁵⁶ Genel Müfettişlikleri “*iğrenç, ürperti ile hatırlanabilen iğrenç ve korkunç sahifeler, tehdit ve terör vasıtası*” olarak nitelendirerek kurumun kaldırılmasına yönelik meclise bir kanun teklifinde bulundu. 21 Kasım 1952'de 5990 sayılı “*Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun ile Ek Tadillerinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun*” meclisten geçerek yürürlüğe girdi.⁵⁷ Umumi Müfettişliklerin kaldırılmasıyla birlikte bölgeler güvenlik ve asayişten yoksun kalmış, bölgede yasaların uygulanması anlamında bir boşluk meydana gelmiştir. Bu boşluğu ortadan kaldırmak adına 27 Mayıs 1960'da oluşturulan Milli Güvenlik Kurulu(MGK)'nın da etkisiz kalması sonucu boşluk, terör ve kaos ortamına sebebiyet vermiştir.⁵⁸

Kürtçülük propagandası adına gerçekleştirilecek olan bir diğer icraat ise; “*İşkân Kanunu*” olacaktır. “*Bazı Kişilerin Doğu Bölgelerinde Batı İllerine Taşınmalarına İlişkin Yasa*” olarak bilinen 1927 tarihli ve 1097 sayılı bu yasa, esasen Şeyh Sait isyanına karışmış olan kişilerin iskân ettirilmesine yönelikti. Kürtçüler tarafından iskân yasası bir nevi kendi lehlerine demokrasi getirilmesi şeklinde yorumlanarak bu doğrultuda bu yasağın kaldırılması talep edilmiştir. 1945'li yıllardan sonra Türkiye üzerindeki siyasi baskı, Türkiye'yi toprak bütünlüğünü koruma politikasına itti. Bu doğrultuda iskân yasasına tabi sürgünlerin 1947 yılında geri dönmelerine Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) iktidarınca izin verildi. Kürtçülük propagandası yapmaları sebebiyle batı bölgelerine gönderilen sürgünler, daha da güçlenmiş bir vaziyette geri dönmüş oldular.1945 sonrası Suriye'den Türkiye'ye gizli olarak gelen yayınlar aracılığıyla Dicle Talebe Yurdu'nda kalan öğrencilere

⁵⁵ Engin Çağdaş Bulut, “Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:11, Sayı:21(Bahar 2015), ss. 85-104.

⁵⁶ Mehmet Bayrak, **Kürtlere Vurulan Kelepçe**, Özge Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 197.

⁵⁷ M. Hakan Özçelik, **1938-1960 Yılları Arasında Atatürk Devrimlerine Karşı Faaliyetler**, s. 108.

⁵⁸ Şimşir, s. 45.

Kürtçülük kursları verilmesi, bir diğer Kürtçülük propagandası unsuru olarak görülüyordu. Çok partili siyasi yaşam süreci olarak bilinen dönem bu anlamda Türkiye’de Kürtçüler açısından bir fırsat olarak görülerek siyasi partiler aracılığıyla emellerini yerine getirmek için parti içerisinde aktif rol alma gibi icraatlarda bulunmuşlardır. Özellikle Şeyh Sait’in torunu Abdülmelik Fırat’ın Demokrat Partili politikacılar tarafından milletvekilliğine getirilmesi, tarikat ve bölücülere ödün vererek Kürtçü grupların cesaretlerinin artırılmasına sebep olmuştu. 16 Ocak 1949’da Başbakan Şemsettin Günaltay’ın tekke ve zaviyelerin geri açılmasına izin vermesi; ağa, şeyh gibi grupların yanı sıra Kürtçü gruplara da ödün verilmesine sebep oldu. 29 Mayıs 1950’de parti programını okuyan Adnan Menderes’in “*Millete mal olmuş inkılapları mahfuz tutacağız*” şeklindeki konuşması irticanın önünün açılmasına son noktanın konulması olarak görülüyordu. Türkçe ezanın kaldırılarak Arapça ezanın getirilmesi, bölücü propaganda yapılması adına şeyh ve bir takım tarikatların önünün açılmasına sebebiyet vermişti. Menderes’in 5 Haziran 1950’de Zafer gazetesine verdiği demeçte “*Arapça ezan yasağının laikliğe aykırı olduğu*” nu söylemesi de Türkiye’deki vatandaşların aidiyet duygularının zedelenmesine sebep olmuştu. Çok partili dönemde gerek bölücülük, gerekse irticai faaliyetlerin önünü kesmek ve ortaya çıkardıkları tahribatı önlemek, 27 Mayıs’tan sonraki dönemde onarılmaya çalışılacaktır.⁵⁹

Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte milli birlik ve beraberlik ile bölücülük konularında çok daha duyarlı bir döneme girildi. Doğu’da öğretmenlik yapan ve kendisi de bir Kürt olan Mehmet Şerif Fırat’ın Kürtçülük yapmadığı gerekçesiyle Kürtçü gruplar tarafından öldürülmesi üzerine Cemal Gürsel konu ile ilgili olarak aşağıdaki konuşmayı yaptı:

“ Bütün Türk aydınları, şunu kesin olarak bilmelidirler ki ‘Kürtlük’ tahriki düşman kaynaklardan fışkırmakta ve milli bütünlüğümüzü sarsarak bizi yıkmayı hedef tutmaktadır. Buna elbette müsaade etmemeliyiz. Çünkü doğu illeri vatanımızın hem kapısı hem kalesidir... Doğu illeri elimizden çıkarsa Orta ve Batı Anadolu’da tutunmamız kolay olmaz. Bu dava, Türk vatanı ve Türk Milletinin istikbali bakımından son derece mühim, son derece ciddidir... Doğulu, batılı, güneyli ve kuzeyli bütün vatandaşlar, artık uyanmalı ve birbirimizi uyandırmalıyız. Büyük,

---

⁵⁹ Şimşir, ss. 33-37, 43, 45.

önemli, ciddi ve hayati bir mesele olan bu davayı, Milli Birliğimizi ve toprak bütünlüğümüzü sağlayacak duygu, düşünce ve imkân beraberliğine ulaştırmadıkça istikbalden emin olmaya hakkımız yoktur.”⁶⁰

Milli birlik ve beraberlik konusunun bu denli gündeme gelmesi, elbette Kürt propagandasının artması ile ilgiliydi. Kürtçülük hareketini arttıran unsur ise Irak'ta Mustafa Barzani'nin çıkarmış olduğu ayaklanma olarak görülüyordu. Kürtçülük hareketini örgütleyen bu durum en çok Türkiye'de ses getirdi. Nitekim en büyük Kürt nüfusu Türkiye'de bulunuyordu. Ayaklanmanın akabinde 1960'lı yıllarda Batı ile yapılan işgücü anlaşması bağlamında Almanya'ya giden vatandaşlar arasında da bölücülük çalışmaları başlatıldı. İlk etapta bir Kürt Öğrenci Derneği kuruldu. Başlangıçta Iraklı Kürt öğrencilere yönelik açıldığı iddia edilen bu kuruma Türk öğrenciler arasından seçilen Kürt asıllı öğrencileri de kattılar. Sayısı artan dernek, “Avrupa Kürt Öğrencileri Derneği” adını aldı. Bu kurum ile Türkiye'deki Kürtçülüğün körüklenmesi planlanmıştı. Yine İsveç'te 1960'larda kurulan “İsveç Kürt Komitesi” aracılığıyla Irak'taki Barzani ayaklanması ile ilgilenilerek ardından Türkiye'deki Kürtlere yönelerek ikilik çıkarma amacı güdüldü. Bu amaç doğrultusunda burada da Kürtlere yönelik bir takım gizli dernekler kuruldu. 1967 Türkiye- İsveç İşgücü Antlaşması sonrası yurtdışına giden Türk işçilerine İsveç hükümeti tarafından gizli yollarla Kürtçülük ve bölücülük empoze edildi.⁶¹ Türkiye'de Kürtçülük konusu sadece Irak'taki olaylarla bağlantılı olmayıp batılı devletlerin de işin içinde olduğunu söylemek mümkündür.

2 Ekim 1935'te aralarındaki sınır sorununu çözmek amacıyla Türkiye, Irak ve İran arasında imzalanan ve ilk etapta “Doğu Paktı” olarak bilinen antlaşma, Afganistan'ın da katılımıyla birlikte 8 Temmuz 1937'de antlaşma, Sadabad Paktı olarak değiştirildi. Pakt; Kürtlerin siyasi talepleri konusunda işbirliği yapmak adına imzalandı. Antlaşmanın imzalandığı esnada Irak'ta Barzani Hareketi, Türkiye'de Dersim Olayı ve İran'da Simko İsyanı'nın sarsıntıları devam etmekteydi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra işlevini yitiren pakt fakat hukuki olarak varlığını 1979 yılına kadar sürdürmüştür.⁶²

---

⁶¹ Şimşir, ss. 17, 19, 22-23, 47.

⁶² Temel, s. 45.

Kürtlerin milliyetçi emel ve talepleri, Sadabat Paktı'nın imzalanmasından sonra bölgedeki diğer devletlerarasında önemli bir tartışma noktası olmuştur. İran'ın Pakta katılmasındaki etken; bölgesel koşulların uyumlu olduğu takdirde Kürtler'in devlete yönelik herhangi bir tehdit unsuru olarak karşısına çıkmamasına yöneliktir. Toprak ağalarının durumu ise Sovyet Rusya'nın stratejisini belirlemiştir. Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmayı düşünen ağaların ilerleyen süreçte Sovyetlerin işbirliği konusuna olan yaklaşımının değişmesi sebebiyle geri adım atılmıştır.

Sadabat Paktı 1954'ten sonra yerini Bağdat Paktı'na bırakacaktır. Türkiye'yi Bağdat Paktı'nı imzalamaya iten neden ise Kürtçülük propagandasının varlığı olmuştur. CHP Hükümeti'nin uygulamış olduğu İskân Yasası kendisine oy kaybettirirken Doğu'daki oyların Demokrat Parti'ye kaymasına sebep olmuştur. Fakat Demokrat Parti iktidara geldikten sonra politikasını değiştirerek Kürtçülüğü bastırmak adına İran ve Irak ile işbirliğine yönelecektir.⁶³

1.3.1958 IRAK ASKERİ DARBESİ'NİN TÜRKİYE'DEKİ KÜRTÇÜLÜK HAREKETİNE ETKİSİ

Irak'taki Askeri Darbenin anlaşılması açısından genel olarak Irak'ın politikası ve Ortadoğu'daki önemi üzerinde durmak gerekmektedir. 21 Kasım 1952'de Demokrat Parti döneminde temelleri atılan Bağdat Paktı(CENTO), bölgedeki diğer ülkeler arasında işbirliği sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bu ilişkiler doğrultusunda Irak Kralı II. Faysal 14 Temmuz 1958'de Bağdat'tan İstanbul'a gelmek üzere havaalanında bulunuyorken, Adnan Menderes de İstanbul'da Kral'ı karşılamak üzere havaalanındaydı. Kral Faysal hareket etmek üzereyken General Abdülkerim Kasım öncülüğünde bir Askeri Müdahale ile Irak yönetimine el konulmuştur. Eş zamanlı olarak Kral II. Faysal ve Başbakan Nuri Sait Paşa olay sırasında öldürülmüştür.⁶⁴

“*Kara Rejim*” olarak adlandırılan Haşimî Krallığı son nefesini verirken Cumhuriyet ilan edilmiş ve “*Yüksek Devlet Şurası*” adı altında üç kişilik bir konsey kurulmuştur. Konsey üyeleri, aynı zamanda yönetimde de etkin olacak olan Şii

⁶³ Mustafa Balcıoğlu, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, ss. 480-481.

⁴⁹ Tan, s. 323.

Araplar, Sünni Araplar ve Kürtler 'den oluşmaktadır. Bu durum, Irak için yeni bir dönemin de başlangıcını teşkil etmiştir. 1946'da Barzanilerin önderliğinde kurulan Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) de Abdülkerim Kasım'ın yeni hükümeti tanıdığını açıklamıştır. Yeni yönetim; Sovyet Rusya'da 12 yıl kaçak yaşayan Mustafa Barzani (Kızıl Molla) ve abisi Ahmet Barzani'yi serbest bırakarak Irak'a dönmelerine izin vermiştir. Mustafa Barzani'nin yeniden Irak'a dönüşü gerek Irak halkı gerekse Sosyalist ülkeler tarafından olumlu karşılanırken; Suriye, Türkiye, İran, İngiltere ve ABD'yi tedirgin etmiş fakat tüm tezat algılara rağmen Kürtler Irak'ta önemli bir kazanım elde etmişlerdir.⁶⁵

Askeri Müdahalenin Türkiye penceresinden bakışı ve olaya olan tavrı hemen ertesi gün yapılan bir açıklama ile netlik kazanmış ve Irak'taki Askeri Müdahaleyi kınayan birkaç maceraperest anlayışın Ortadoğu'da güvenliğin simgesi olan Bağdat Paktı (CENTO)'nı yok etme amacıyla olan ve bunun somut göstergesi olarak da Askeri Müdahalenin Paktın toplanma günü olarak seçilmesine vurgu yapan bir açıklama yapılmıştır. *Ulus* gazetesinin neşrettiği habere göre Türkiye, Irak'ta kurulan yeni hükümeti tanımayacaktır. Geçerli açıklaması ise; "*ihtilalciler*" tarafından Irak'taki Bağdat Paktı Genel Sekreterlik Binası'na zarar verilerek basın ataşemizin de evine baskın yapılmasıdır. Meydana gelen olaylar neticesinde Sovyet Rusya tarafından elçilikleri vasıtasıyla Türkiye'ye ve Batılı devletlere deklarasyon verildi.⁶⁶ Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye verdiği notada yeni Irak rejimine karşı gerçekleştirilebilecek herhangi bir eylemden, Türkiye'nin mesul tutulacağıının belirtilmesi üzerine Türkiye'nin de tavrı bu noktada değişerek Bağdat Paktı toplantısından sonra yeni hükümetin tanınacağı yönünde bir açıklamada bulunuldu.⁶⁷

Abdülkerim Kasım Irak'a yapmış olduğu Askeri Müdahalede sol grupların da desteğini almıştı. Kurmay Albay Abdülvahap Şavvaf da bu subaylardan biri olup önce Bağdat'a Askeri Hakim olarak, ardından ise Musul'a Muhafız Alayı Komutanı olarak atanmıştı. Musul'a gönderilmesini sürgün olarak kabul eden Şavvaf tarafından bu atamadan sorumlu tutulan kişi, Abdülkerim Kasım'ın yardımcısı Abdülislam Arif olarak görülüyordu. Eşzamanlı olarak Irak'ta da iç karışıklıklar başlamış durumdayken Arap milliyetçileri, Irak'ın Mısır ile birleşerek Birleşik Arap

---

⁶⁵ Temel, ss. 40-41.

⁶⁶ **Ulus**, 19 Temmuz 1958.

⁶⁷ Tan, s. 324.

Cumhuriyeti'ne katılmasını istemekteydiler. Kasım'ın ise komünist subaylarla birlikte hareket ederek bu birleşmeye sıcak bakmaması, milliyetçi Arapların Şavvaf'ı Kasım'a karşı kışkırtmalarına neden oldu. 5 Mart 1959 günü Musul'da büyük bir miting başlatan Şavvaf, üç gün sonra Kasım'a karşı isyan ettiğini açıkladı. Olayın ardından Şavvaf öldürülmüş, isyana destek veren 60 subay ise sorgulanmaksızın kurşuna dizilerek isyan bastırılmıştır. İsyanın bastırılmasının ardından Irak, Bağdat Paktı (CENTO)'nın isyanda rolü olduğu gerekçesiyle 24 Mart 1959 günü Pakt' tan ayrılma kararı almıştır.⁶⁸General Kasım Bağdat Radyosu'na verdiği beyanatta Bağdat Paktı'na üye olan devletlerin, Irak'ı işgalinden korktuğunu söyleyerek, tarafsız bir siyaset izleyeceğini belirtti.⁶⁹

Irak'ta genel siyasi durum bu şekilde bulunuyorken Türkiye'de ise siyasi ortam gergindi. Özellikle siyasi partilerin seçim kaygıları sebebiyle birçok konuda taviz verilmesi; illegal faaliyet ve kuruluşların artmasına sebep olacağı gibi ideolojik teşkilatlanma döneminin de başlangıcını teşkil ediyordu. Türkiye'deki Kürtçülük faaliyetleri ise Ankara'da Şevket Turan, İstanbul'da Ziya Şerefhanoglu ve Diyarbakır'da Abdurrahman Efem Dolak ile Musa Anter'in liderliklerini yapmış oldukları bu üç ilde icra ettiriliyordu. Kürtçülük davasına ilişkin icraatlarda ise özellikle 1956, 1957, 1958 ve 1959 yıllarında yapılmış olan Kürt Talebe Kongrelerindeki bilgiler ışığında Sovyet Rusya desteğinin istendiği görülmüyordu.⁷⁰1950 seçimleri sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan seçilen milletvekilleri, Kürtçülük davası güden bir takım taraflarca suçlanarak, suçlamayı yapan unsurlar tarafından 1958 yılında "*Kürt İstiklal Partisi*" adında illegal bir örgüt kuruldu. Marksist-Leninist çizgide ve sol ideoloji çerçevesinde faaliyet gösteren partinin mensupları, 17 Aralık 1959'da tutuklanarak 27 Mayıs Askeri Darbesinden sonra yargılamalar başlatıldı. Kürt İstiklal Partisi Davası'ndan yargılanan bu kişiler, daha sonra Kürtçülük faaliyetlerinde de aktif rol aldıkları gerekçesiyle birçok kez yargılanmışlardır. Kürt İstiklal Partisi Davası sanıkları, aşağıda verilen isimler olmuştur:

1-Şevket Turan

2-Naci Kutlay

---

⁶⁸ Temel, s. 44.

⁶⁹ **Milliyet**, 26 Mart 1959.

⁷⁰ Naci Kutlay, **49'lar Dosyası**, Fırat Yayınları, 1994,(49'lar), ss. 13-15.

- 3-Yavuz amlibel
4-Yusuf Kaçar
5-Ziya Şerefhanoglu
6-Necdet Ozankara
7-Hasan Akkuş
8-Örfi Akkoyunlu
9-Selim Kılıoglu
10-Sait Elçi
11-Sait Bingöl
12-Sıtkı Elbistan
13-Ali Karahan
14-Esat Cemiloğlu
15-Sait Kırmızıtoprak
16-Yaşar Kaya
17-Faik Savaş
18-Haydar Aksu
19-Ziya Acar
20-Fadıl Budak
21-Halil Demirel
22-Mustafa Nuri Direkçigil
23-Nazmi Balkaş
24-Hüseyin ok
25-Mehmet Nazım iğdem
26-Fevzi Kartal
27-Mehmet Aydemir
28-Abdurrahman Efem Dolak
29-Musa Anter
30-Cahit Yıldırım
31-Emin Kotan
32-Ökkeş Karadağ
33-Muhsin Őamata
34-Turgut Akın

35-Mustafa Ramanlı

36-Feyzullah Demirtaş

37-Cezmi Balkaş

38-Halis Yokuş

39-Samet Balkaş

40-Nurattin Yılmaz

41-Mehmet Ali Dinler

42-Medet Serhat

43-Şahabettin Septioğlu

44-Necati Siyahkan

45-Hasan Ulus

46-Hüseyin Oğuz Üçok⁷¹

1950'den sonra ikinci bir illegal örgüt olan “Kürt Talebe Cemiyeti” ise yabancı uyruklu öğrenciler tarafından, General Kasım'ın Kerkük Türklerine karşı bulunduğu girişim sonrası hem Irak, hem de Türkiye’de birtakım olayların yaşanması neticesinde tansiyonun artması sonucunda kuruldu. “Türkiye Kürt Talebe Cemiyeti” ve “Avrupa Kürt Talebeleri Cemiyeti”, aynı amaç doğrultusunda farklı coğrafyalarda kurulan örgütlerdi. Her iki cemiyet te bir süre sonra eylemsel işbirliği içerisine girdi. Cemiyet’in başkanlığını 1963’e kadar İbrahim Mamhıdır yaparken 1963 sonrasında Cemal Alemdar üstlendi. Cemiyet’in faaliyetlerinin zararlı görülmesiyle birlikte cemiyetin birçok mensubu tutuklandı. Tutuklanan isimler şu şekildeydi:

1-Cemal Alemdar(Irak uyruklu, Teknik Üniversite mimarlık fakültesi öğrencisi, tevkif edildi)

2-İbrahim Mamhıdır(Irak uyruklu, Tıp Fakültesi öğrencisi, tevkif edildi)

3-Gazi Dizey(Irak uyruklu, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi öğrencisi, tevkif edildi)

4-Fuat Derviş(Irak uyruklu, Tıp Fakültesi öğrencisi, tevkif edildi)

5-Nejat Remzi(Irak uyruklu, Tıp Fakültesi öğrencisi, tevkif edildi)

6-Talat Şerif Muhtar(Irak uyruklu, tevkif edildi)

7-Sait Abdurrahman(Irak uyruklu, Teknik Üniversite Öğrencisi, tevkif edildi)

8-Firuz Falahat(İran uyruklu, Teknik Üniversite öğrencisi, tevkif edildi)

---

⁷¹Abdülhaluk Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, 8. Baskı, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010,ss. 489-490

Tutuklamalar sırasında Türkiye dışında buldukları gerekçesiyle tutuklamaları yapılamayan Cemiyet mensupları ise şu isimlerden oluşuyordu:

- 1-Hasan Şettavi(*İran uyruklu, Tıp Fakültesi öğrencisi, Almanya'da*)
- 2-Fatih Hasen(*Irak uyruklu, yurtdışında*)
- 3-Muhammed Ziad Caf(*Irak uyruklu, Irak'ta*)
- 4-Sadi Dizey(*Irak uyruklu, yurtdışında*)
- 5-Muhsin Ali Dizey(...)
- 6-Simko Çiyavuk(*Irak uyruklu, Irak'ta*)
- 7-Hasan Muhammed Ali(*Irak uyruklu, Almanya'da*)
- 8-Necip Khaffaf(*Irak uyruklu, yurtdışında*)
- 9-Sabir Hoşnav(*Irak uyruklu, yurtdışında*)
- 10-Kemal Çelebi(*Irak uyruklu, yurtdışında*)
- 11-Umran Yahya Feyli(...)
- 12-Muhsin Ali Hamat(*Irak uyruklu, yurtdışında*)
- 13-Fazıl Reşit(*Irak uyruklu, Irak'ta*)
- 14-Ömer Dizey(*Irak uyruklu, yurtdışında*)
- 15-Muhammed Cafer (...)
- 16-Şirko Çiyavuk(*Irak uyruklu, Amerika'da*)

17'si Irak, 2'si İran uyruklu olan ve toplam 24 kişi tespit edilen İstanbul Gizli Kürt Talebe Cemiyeti mensuplarından sadece sekizi yakalanarak tutuklanmıştır.⁷²

Bu olayı 13 Kürtçülük yapan şahsın tutuklanması takip etti. Dönemin İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata tarafından “*Türkiye’de Müstakil bir Kürdistan’ın Kuruluşu*” şeklinde ifade edilen 13 kişinin tutuklanması, Türkiye’nin gündemine de oturmuş ve *Cumhuriyet* ile *Akşam* gazetelerinde 13 kişi hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Tevkif edilen 13 kişinin kimlikleri ve hakkında verilen deliller şu şekildedir:

“Avukat Ziya Şerefhanoglu: Milliyetçi Kürtçülerden biri olan Şerefhanoglu, *Reya-Rast* adlı derginin sahibidir. Evinde yapılan aramada Kürtçülük faaliyetlerine ait 52 vesika, *Reya-Rast* dergisinin önceki adı olan ‘Kürdistan’ adıyla çıkarılma

---

⁷² **Akşam**, 5 Ağustos 1963.
Çay, s. 491.

hazırlığına ait vesikalar, 70 sayıfeliL Lisan-ı Kürdi adlı Kürtçe gramer, Kürt alfabesi, dışla münasebetlerine ait mektup, kullanılan adresler ve dıştan kendisine gönderilen Kürtçülük ile ilgili yayınlar ele geçirilmiştir.

Sait Elçi: Milliyetçi Kürtçü'dür. İstanbul'da serbest muhasebecilik yapmaktadır. Dışla irtibatı görülmüştür. Aramada, Kürtçülük faaliyetlerine ait 10 vesika ve bu meyanda Kürtçe lügat ele geçirilmiştir.

Musa Anter: Komünist Kürtçüdür. Türkiye İşçi Partisi üyesidir. Faal eleman olup dışla irtibatı vardır. Aramada, Komünizm ve Kürtçülük faaliyetlerine ait 17 vesika, bu arada Kürtlerin Türkiye, Irak ve İran'ın resmi hudutlarını hiçbir zaman tanımadıklarına dair yayınlanmak üzere hazırladığı, tahrik edici, aykırı yazılar bulunmuştur.

Medet Serhat: Hukuk fakültesinde talebe olup Komünist Kürtçüdür. Kürtçe-Türkçe olarak çıkan ve toplattırılan 'Deng' dergisinin yazı işleri müdürüdür ve bu yüzden tevkif edilmiştir. Aramada, Kürtçülük faaliyetlerine ve temaslarına ait vesikalar bulunmuştur.

Yaşar Kaya: Komünist Kürtçü olup Kürtler arasında Fidel Castro olarak anılmaktadır. Deng dergisinin yazı işleri müdürüdür. Türkiye İşçi Partisi üyesidir. Tevkif edilmiştir. Aramada, Talat Aydemir'in 22 Şubat hadiseleri hakkında teksirinden bir suret ile muhtelif faaliyetlerine ait 24 vesika bulunmuştur.

Doğan Kılıç: Milliyetçi Kürtçü olup Roja-Newe adlı Türkçe-Kürtçe gazetesinin sahibidir. Avrupa ve Ortadoğu ile irtibatlıdır. Türkiye'de gizli bir Kürt teşkilatı kurmak için faaliyet göstermiştir. Aramada, 23 vesika ile planlar bulunmuştur.

Enver Aytakin: Komünist Kürtçüdür. Sosyal Adalet Dergisi idare müdürü ve Türkiye İşçi Partisi üyesidir. Aramada, Kürtler ve Irak'taki ihtilal başlıklı bir teksirin notları, 'Kürt Milliyetçiliği', 'Bugünkü Merkez: Irak', 'Çiğnenen Haklar', 'Kürt-Sovyet yakınlığı', 'Sadabad ve Bağdat Paktı', 'Halk Harekâtı', 'Kürt Gazetelerinin Sesi', 'Milli Lider Molla Mustafa Barzani', 'Kürt Mücadelesi', 'Irak İhtilali Kürtleri Uyandırdı', 'Bugünkü Irak İhtilali ve Diğer Kürtler' başlıklı neşriyat ele geçirilmiştir. Ayrıca Komünizme ait neşriyat ve resimler de bulunmuştur.

Edip Karahan: Komünist Kürtçüdür. Dicle-Fırat gazetesinin sahibidir. Yabancılarla irtibatı vardır. 14 vesika bulunmuştur.

Ali Anagür: Tunceli Kültür Derneği başkanı olup, dışla irtibatı vardır. Kürt liderlerinden Baytar Nuri Dersimi ile muhaberesine ait vesikalar, şiirler bulunmuştur.

İbrahim Mamhıdır: Irak tabiiyetinde olan Kürtçü, İstanbul Üniversitesi 5. Sınıf öğrencisidir. Dıştaki Kürtçülük teşekküllerinin Türkiye'deki temsilcilerinden birisidir. Aramada, 10 vesika, Komünist Kürtçü Kemal Fuat başkanlığındaki Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti'nin İstanbul'daki Gizli Kürt Talebe Cemiyeti'ne gönderdiği talimat yazısı, Berlin'den gönderilen bir diğer talimat vesikası bulunmuştur.

Gazi Dizey: Komünist Kürtçüdür. İstanbul İktisadi Ticari İlimler Akademisi öğrencisidir. Dıştaki Kürt teşekküllerinin Türkiye'deki irtibatçısıdır. Aramada, 10 vesika ile birlikte Barzani'nin dünyaya hitabı 'Nide'ül-Alem', Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti'nin tebliği, Irak Kürt Talebelerinin konferanslarında alınan kararlar, Kürt milletine beyanname, Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti'nin iç tüzüğü, Kürt haklarını koruma komitesinin beyannamesi ele geçirilmiştir.

Abdusettar Hamavendi: Milliyetçi Kürt'tür. Irak asıllı, Ürdün pasaporthu, gazeteci, Irak Gizli Hür Gençlik Teşkilatı yayın ve propaganda komitesi başkanı olup Türkiye'ye girerken yakalanmıştır. Üzerinde iki pasaport bulunmuştur. Ayrıca Türkiye'de bir Gizli Kürt Teşkilatı kurulması ile ilgili faaliyet ve temaslarını gösterir vesikalar, gizli teşkilatın planı, çalışma tarzı, metodlarına ait şemalar, yabancı devletlerle işbirliğini gösterir birçok vesika da bulunarak müsadere edilmiştir."⁷³

Aynı isimler tek bir amaca hizmet eden farklı teşkilatlanmalar altında Kürtçülük faaliyetlerinde bulunmaya devam ettiler. Bu süreçte Barzani'nin ilk girişimi; Almanya'nın Wiesbaden kentinde Irak'lı öğrenciler tarafından kurulan "Avrupa Kürt Öğrenci Derneği" oldu. Dernek, Barzani'nin Avrupa'daki kolu durumundaydı. Türkiye'deki kolunu ise "Türkiye Kürt Talebe Cemiyeti" oluşturuyordu. Dernekte tutuklanan üyeler ise; İbrahim Mamhıdır, Cemal Alemdar, Gazi Dizey, Fuat Derviş, Nejat Remzi, Şerif Muhtar, Said Abdurrahman ve Firuz Falahat gibi isimlerden oluşuyordu. Yakalanan isimler, Molla Mustafa Barzani liderliğinde örgütlenen ve Türkiye'de bir "Kürt Devleti" kurmayı hedefleyen kişilerdi. Kürtçülük propagandası yapan ve ifşa olan bu kişiler 21 Şubat 1963'te 22

⁷³ Cumhuriyet, 29 Haziran 1963.

Akşam, 29 Haziran 1963.

Çay, ss. 491-493.

bin mahkûmun yararlandığı kısmi af yasasına tabi olarak beraat edildiler. Beraat eden Irak'lı Kürt öğrenciler ise çalışmalarını İsveç'te sürdürmeye devam etti. Cemal Alemdar, İbrahim Mamhıdır, Said Dizağı, Said Abdurrahman, Bedirhan Anter gibi isimlerin kurucuları olduğu “*Avrupa Kürt Öğrenci Derneği'nin İsveç Kolu*” adlı örgüt aynı amaca hizmet etmeye başladı.⁷⁴

Barzani'nin ikinci girişimi ise; 1965'te illegal olarak kurulan ve Barzani'nin de dışardan destek verdiği Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi(TKDP)'nin kurulması oldu. İlk olarak Irak'ın Mahabad kentinde kurulan partiye Sovyet Rusya tarafından büyük ölçüde destek olundu. Bu destek, 1958'de Barzani'nin Irak'a dönmesini izleyen süreçte partinin merkezinin Irak'a taşınması ve 1960'larda partiyi gizlice Türkiye'de kurdurma gibi girişimler oldu. 1960'a kadar zaten var olan Kürtçülük faaliyetlerinin 1961 anayasasıyla birlikte uygun siyasi ortamdan da yararlanarak özellikle “*sol*” ideoloji etrafında hareketlilik kazanması, Türkiye'deki teşkilatlanmasına zemin hazırladı. 1961 tarihi itibarıyla Silopi'de Abdullah Ökten tarafından teşkilatlanan parti illegal olarak boy gösterdi. Parti genel sekreterliğini Sait Kırmızıtoprak yapmakla birlikte partinin diğer üyeleri; Faik Savaş, Hikmet Buluttekin, Nazmi Balkaş ve Hasan Yıkılmış isimlerinden oluşuyordu. 12 Mart 1971 askeri muhtırasından sonra TKDP'ye mensup üyeler tutuklanmıştır.⁷⁵

1937 yılındaki isyanın ardından uygulanan hükümlerden sonra Kürtçülük anlamında herhangi bir kısırdanma olmamıştı nitekim ülke bütünlüğünü bozacak veya toprak bütünlüğünü tehdit altına alabilecek herhangi bir olaya sebep olan ya da bu yönde fiili olarak bir hareket sergileyen kişiler, ölüm cezasıyla cezalandırılacaktı. Bu kanun, Kürtçülüğün önünü almak adına bir tedbir niteliği taşıyordu. 1937 sonrasında jandarmanın bölgedeki sert tutumu, Kürt vatandaşların hükümete karşı husumet beslemelerine sebep oldu.⁷⁶ Husumetin bir diğer sebebi zamanla dil konusu olmuş, doğu halkı; doğudaki halkla arasında kuvvetli bağ oluşmasını isteyen insanların ancak orda konuşulan dille kendilerine hitap etmek gerektiği kanısındaydı. Doğu'nun kalkınmasındaki tek gerekçe de bu durum olarak görülüyordu. Doğu'nun % 90'ının okuma yazma bilmediği ve bilinmeyen bir dille (Türkçe) okuma yazma anlamında bir ilerleme kaydedilemeyeceği ileri sürülüyordu. Atatürk ilke ve inkılaplarına

⁷⁴ Şimşir, s. 544.

⁷⁵ Şimşir, ss. 545-546.

⁷⁶ Abdi İpekçi, “Kürtçülüğe Karşı Tedbir, Cezai Değil, İktisadi Olmalı”, **Milliyet**, 11 Mayıs 1963.

gelindiğinde ise dil üzerinden yorumlanacak bir durum olarak görülmeyip, Atatürk'ün görüşlerinin her dil ile anlaşılıp ifade edilebileceği dile getirilerek, aksini iddia etmek ise faşizan bir görüşün yaptırımını olup, yersiz bir hassasiyet konusu olarak görülmüştür.⁷⁷

1959 Irak Askeri Müdahalesi sonrası Komünist Kürtlerce yükselişe geçen Kürtçülük hareketi, Türkiye'ye de sıçramıştı. Diyarbakır'da çıkmakta olan İleri Yurt adlı gazetede Musa Anter tarafından yazılan 31 Ağustos 1959 tarihli “*Kıml*” adlı şiir ile 16 Haziran 1959 tarihli “*Jı bo Xwede Sedeqake(Allah İçin Bir Sadaka)*” adlı Kürtçe başlıklı yazı, Türkiye basını açısından tartışma konusu haline gelerek Türkiye'nin gündemine oturdu. Gazetede yayınlanan Kürtçe şiire dava açılması, Kürtçü grupların harekete geçmesine sebep oldu. Olay, 13 Eylül 1959 günü Ziya Şerefhanoglu öncülüğünde Ankara Gazi Orman Çiftliğinde toplanan yaklaşık otuz kadar kişi tarafından protesto edildi.⁷⁸ Bu dönemleri takiben Kürt dili ve edebiyatı ile ilgili ilk yazı, 1962'de Barış Dünyası adlı dergide Musa Anter tarafından yayınlanmaya başlanmıştı.⁷⁹ Yayın yolu ile Kürtçülük propagandası artış göstermeye başlamış “*Deng(ses)*” ve “*Reya-Rast(Doğru Yol)*” dergileri ile “*Kürt Tarihi*” adlı kitabın doğu illerinde bir takım şahıslarca gizli olarak dağıtılarak Kürtçülük propagandası amaçlanması üzerine başka propagandalara mahal vermemek adına dört kişi yakalanarak tevkif edilerek hükümet tarafından olayın dışardan yaratıldığına yönelik açıklamada bulunuldu. Tevkif edilenler arasında “*Deng*” dergisi genel yayın müdürü Yaşar Kaya ile yazı işleri müdürü Medet Serhat da bulunmaktaydı. Başbakan yardımcısı Hasan Dinçer konuyla ilgili yaptığı açıklamada; tedbirlerin mevcut düzenin korunması adına alındığını ve olayların zedeleyici bir mahiyet taşımadığını ileri sürdü.⁸⁰

Kürtçülük konusunda dönemin İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata tarafından yapılan açıklamalar ise şu şekilde olmuştu: Türk hudutları içerisinde hiçbir ayırım olmayıp, tüm vatandaşların ittifak halinde bulunduğu, memleketteki bölücü faaliyetlerin dış tahrikler sonucu ortaya çıktığı ve amacın ülke bütünlüğünü bozmak olduğu vurgusu yapıldı⁸¹ Irkçılık diye bir meselenin olmasının mümkün olmadığını

⁷⁷ Sait Kırmızı Toprak, “Doğu Meselesinde Yanılmalar”, *Yön*, 28 Şubat 1963.

⁷⁸ Temel, ss. 59-60.

⁷⁹ *Ulus*, 7 Şubat 1963.

⁸⁰ *Akşam*, 1-3 Mayıs 1963.

⁸¹ *Akşam*, 29 Haziran 1963.

söyleyen Bekata, aşırı ideolojik hiçbir hareketin de ülkede görülmemesi gerektiğini düşünüyordu. Kürtçülük konusundaki tutumunu; “ *Türkiye’nin kalkınmasını sabotaj etmek amacı güden ve kökü dışarda olan bu faaliyetlerin amacı Türkiye’de ayrılık yaratmaktır. Siyasi olaylar silsilesi şeklinde devam eden bu durum en başından beri biliniyor ve izleniyordu*” şeklindeki açıklamasıyla beyan etmiştir.⁸² Başbakan İsmet İnönü ise Komünizm ve Kürtçülük konusunda ne gibi tedbirler alınacağına yönelik basına verdiği demeçte “ *Kürt meselesi tehlike arz etmemektedir*” şeklinde yanıt vererek, sorunun sebebinin komünizm olduğunu ve buna sebep olan iktisadi ve ictimai eksikliklerin ise giderileceğini belirtmiştir.⁸³

Fransa’da bulunan Orta Doğu ve Afrika İstihbarat Merkezi(CİPO)’nin açıklamasında; Türkiye’de Kürtçülük propagandasının 12 Nisan 1963’ten itibaren başladığı ve ilk etapta İstanbul’da gelişme gösterdiği söylendi. Propagandanın ilk olarak Reya-Rast adlı derginin Kürtçe yayını ile başladığı öne sürülerek Barzani’nin Türkiye’ye silah ve askeri yardımı neticesinde de artış gösterdi savunuldu. CİPO, bu konuda alınan tedbirleri şu şekilde açıklamıştır:

“ *Bu bölgelerde mutad dil Kürtçedir. Ancak Güneydoğu’da Arapça konuşulur. Bu bölgeler halkı, hem kendi dilinde yayın yapan, hem de Türk radyolarının zayıf takatte oluşu sebebiyle hemen hemen dinlenebilen yegâne radyoları teşkil eden ‘çevre’ radyolarının keşif propagandasına tabi bulunmaktadır.*

Teknik imkânlar konusunda, Batı Almanya Enformasyon Bakanı Günther Von Hase’nin son günlerde Türkiye’ye yaptığı seyahat bir işbirliği antlaşmasıyla neticelenmiştir. Almanlar malzeme verecekler ve teknisyen yetiştireceklerdir. Fakat dil konusunda, İçişleri Bakanlığı’nın son bir genelgesi, kaymakamların mahalli dili bilseler bile Türkçe’den başka dil kullanmamaları ve gerekirse tercümana başvurmaları gerektiğini tam zamanında hatırlatmıştır. Bununla beraber bir ümit mevcuttur: Türk memurları için ‘doğu’ ya tayin edilmek daha az sıkıntılı olacaktır. Zira devlet memurlarının statüsüyle ilgili yeni kanun bu ‘sürgünler’ için tazminat derpiş etmektedir... Rütbelere göre ‘doğu’ ya tayinleri bir nevi ceza veya gözden düşme sayılan askerlerin de, vatanın bu kısmında hizmet görmek için nakdi avantajlar elde edecekleri düşünülmektedir.”⁸⁴

⁸² **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1963.

⁸³ **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1963.

⁸⁴ Doğan Avcıoğlu, “ Türkiye’yi Saran Tehlikeler”, **Yön**, 1 Mayıs 1963, s. 9.

Gerek içerde gerekse dışarda bir Kürt sorununun varlığı kabul edilmeyip, sorun teşkil eden bir durum varsa bunun dış odaklı olduğu düşünülmüştür. Hükümet tarafından alınan sert önlemler ise sknetin sağlanması ve bir daha aynı kaosun tekrarlanmaması adına olmuştu. Fakat hükümet tarafından alınan her türlü önlem, karşı tarafça bir baskı ve dışlanma psikolojisi çerçevesinde algılanmış olup Kürtçülük olayları devam ettirilerek uzun süreçte var olacak bir takım olaylar silsilesi cereyan ettirilmiştir.

1.4.KERKÜK OLAYLARI VE TÜRKİYE'YE YANSIMASI

14 Temmuz 1958'de Türkmen ile Kürt gruplar, Irak'taki yeni yönetimi ve Abdülkerim Kasım'ı desteklemişlerdi. Fakat Musul olaylarına karıştıkları gerekçesiyle bazı Türkmen gruplarının öldürülmesi, tutuklanması gibi olaylar Türkmenlerin Irak'a karşı antipati beslemelerine neden olmuştu. İran Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin ortadan kalkmasından sonra Sovyetler Birliğine iltica eden Mustafa Barzani'nin, 1958 Irak Askeri Müdahalesi sonrasında Irak'a geri dönerek 25 Ekim 1958'de Kerkük' ziyaret etmek istemesi zerine Türkmen ve Kürt gruplar arasında çarpışmaya dönüşen olay, Türkmen gruplar tarafından protesto edilerek bir suikast girişimine kadar gitmişti. Olaylar neticesinde gerginleşen Kürt-Türkmen ilişkileri, şavvaf Olayı'nın da etkisiyle büyük bir huzursuzluğa sebep oldu. Albay Mustafa Dabak yönetimindeki Türkmenler ile Kürt ve Komünist gruplar arasında başlayan gerginlik 1959'dan itibaren Türkmenlerin yönetimden uzaklaştırılmasıyla neticelendi. Bu süreçten sonra Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları coğrafya olan Kerkük'te sular durulmayarak peş peşe olaylar meydana gelmeye başladı. 14 Temmuz 1959'da Irak Askeri Müdahalesinin birinci yıl dönümünde kanlı olaylar yaşanarak  gün boyunca 30'a yakın Türkmen'in katledildiği haberleri yayıldı. Irak Komünist Partisi (IKP) ve Barzani grupları tarafından olaylara müdahalede bulunuldu fakat Türkiye'de olayın yankıları devam etti. Türk hükümeti ise olayların özellikle komünizmin bir sonucu olduğuna vurgu yaparken, bununla birlikte Kürtleri direkt olarak sulamamış ve sadece olayın faillerinin bulunmasını istemiştir.

Türkiye’yi rahatsız eden bu olaylar silsilesi Abdülkerim Kasım’ı da rahatsız etmiş ve olaylarda rolü olduğu gerekçesiyle Irak Komünist Partisi (IKP) üyeleri tutuklanmış, IKP yanlısı “*Halk Direniş Örgütü*” ise lağvedilerek bir takım Kürt yayınlarına yasak getirilmiştir. Bu girişimlerde bulunulmasının sebebi ise Türkiye’nin tepkisinden çekinilmesi olmuştur. Fakat olaylar yine de Türkiye’nin gündem konusu olmaya devam etmiştir. Türk- Irak ilişkilerinde tansiyonun bu kadar yükselmesinin sebebi bazı taraflarca “*gazetelerin konuyu abartarak verdiği*” yönünde olmuştur.⁸⁵

Irak’ta Barzani hareketinin tırmanması ile birlikte Türkiye’ye bir takım ilticaların gerçekleşmesi ve Barzani’ye yapılan yardımların önünü almak adına Türkiye’nin sınırdaki birtakım köyleri boşaltarak askeri denetimi arttırması gerektiğini göstermiştir. Bu olayın akabinde 9 Temmuz ve 16 Temmuz’da Irak uçaklarının Türk karakolunu bombalaması sonucu iki askerin ölmesi ve Türkiye’nin de Irak uçağını düşürerek misilleme yapması, ilişkilerin gerginleşmesine sebep oldu. Olay, Türk hükümetinin Bağdat’a muhtıra vermesiyle sonuçlandı. Bağdat’ın Türkiye’ye verdiği cevapta ise Bağdat Paktı toplantılarına dikkat çekildi.⁸⁶ Aynı zamanda Musul ve Kerkük arasındaki gergin ortamın Irak’taki Nasır taraftarları ile Abdülkerim Kasım taraftarları arasındaki anlaşmazlıklardan kaynaklandığına dair açıklamada bulunuldu. Nisan 1959’da Kerkük’te ikamet eden Türkmen gruplar, Albay Mustafa Dabak yönetimindeki Bağdat hükümetine karşı isyan girişiminde bulunmuşlardı. Bu isyan girişimi, hükümet tarafından sert ve kanlı bir şekilde bastırıldı. Türkmenlere yapılan bu hareket, Türkiye tarafından tepkiyle karşılandı.⁸⁷

Irak Hükümeti’nin yapmış olduğu açıklamada Kerkük Türklerine yapılan baskı konusunda; rejim değişikliği sonrası Türklere daha ılımlı davranıldığı, hatta Bağdat Radyosu’nda Türkçe yayın dahi yapılmasına izin verildiği açıklamaları yapıldı. Rejim değişikliği öncesinde Arap ve Ermeni azınlıklara kendi dillerinde eğitim alma şansı verilirken Türkler için böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Türkler tarafından çifte standart uygulandığı yönünde düşünceler gelişirken rejim değişikliği sonrası Kerküklü Türklere herhangi bir baskı uygulanmadığı yönündeki açıklamalar; Türk köylerinden şehirlere giden yolların önünün tanklarla kapatılması, Kerkük’te yaşayan Nizamettin Neftçi adlı bir Türkün sebep gösterilmeksizin sınır

---

⁸⁵ Temel, s. 47.

⁸⁶ Hıdır Göktaş, **Kürtler II**, 2.Baskı, Alan Yayıncılık, 1991, (II), s. 134.

⁸⁷“1960-1971 Arasında Kürt Hareketi”, **Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, s. 2110.

dışı edilmesi ve Mustafa Kemal Derneği'nin 11.Kuruluş yıldönümü münasebetiyle üniversitede öğrenim gören Kerküklü Türk öğrencilerin de katılımlarıyla düzenlenen “*Kerküklü Türklere Şiddet*” konulu konuşmaların tenkidinin yapılması gibi durumlar, Türkler tarafından Irak Hükümeti'nin çok da ılımlı politika izlemediği yönünde olmuştur.⁸⁸ Bunun yanı sıra Kerkük Kız Lisesi'nde gizli bildirimler dağıttıkları gerekçesiyle üç kız öğrencinin okuldan atılması, protestolara sebep olmuştu. Bu protesto girişimleri ilerleyen süreçte “*Türklerin Turancılık propagandası yaptığı*”⁸⁹ şeklinde yorumlanarak Kerkük Türklerine yapılan baskılara sebep gösterildi. Ayrıca Türklerin “*Türkmen*” oldukları gerekçesiyle Türkiye ile olan bütün ilgi ve alakalarının kesilmesi istendi.⁹⁰

Irak hükümeti tarafından sınır dışı edilen Mecit Türkcan isimli Kerküklü bir Türk, Irak'ta Türklerin yok edilmesine yönelik ithamları doğrular nitelikte bir basın açıklaması yaparak Irak'ta Atatürk resimlerinin parçalanarak yerine zorla Kruşçev ve Stalin'in resimlerinin asılmak istendiği haberlerini doğruladı. Kerküklü Türklerin beyanatı ise şu şekilde oldu:

“Bugün artık kimsenin gözünden kaçmayacak bir Komünist organizasyon tamamen Irak'a hâkim olmuştur. İrkdaşlarımıza yapılan mezalim, beşer takatinin tevkinde olup, onları yok etme siyasetinin inkâr kabul etmez gerekçeleridir.

*Irak Türkleri arasında Türkçe konuşma ve yazışma yasak edilmiştir. Bu yüzden Türkler daimi tehdit altındadırlar. Türkçe neşriyat yapan ‘Türkmen Radyosu’ Komünistler tarafından idare edilmektedir. Irak'a giden Türk gazeteleri sansüre tabi tutulmakta ve Irak'a ait yazılar kesildikten sonra satışa çıkarılmaktadır”*⁹¹

Şavvaf Olayından sonra artan şiddet olaylarında tutuklanan ve ölenler arasında sadece Türkler olmayıp “*Nasırcı*” oldukları iddiasında bulunulan Kürtler de vardı. Şavvaf hadisesinde Komünistlerce öldürülen kişilerin cesetlerine sahip çıkanlar kamplara sürülmüşler, İnsanların dokunmalarına izin verilmediği cesetler ise sokaklarda çürümeye terk edilmişlerdir. Bu sebep dolayısıyla 14-16 Temmuz 1959 tarihi Kerkük Katliamı olarak tarihe geçerek,⁹² Irak Türklerine karşı herhangi bir girişimde bulunulabilecek her türlü harekete karşı İstanbul'daki “*Irak Türkleri*

⁸⁸ **Milliyet**, 12 Kasım 1958.

⁸⁹ **Ulus**, 8 Nisan 1959.

⁹⁰ **Milliyet**, 15 Mart 1959. **Ulus**, 15,19 Mart 1959.

⁹¹ **Milliyet**, 26 Nisan 1959.

⁹² Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, 4. Baskı, Ötüken Neşriyat, 2003, s. 227.

Kültür ve Yardımlaşma Derneği” tarafından bir deklarasyon yayınlanarak: “ *Irak'ta yaşayan bir milyon ırkdaşımıza karşı girişilen tedhiş ve zulüm hareketinin, Irak resmi makamlarının her türlü tevil ve tekziplerine rağmen, tahammül edilmez bir hale geldiği inkarı gayri kabil bir vakadır. Asil bir milletin evlatları olmaktan başka hiçbir günah ve suçu olmayan masum kardeşlerimizin türlü bahane ve iftiralarla, hak ve hürriyetlerinden mahrum edilerek hapishanelere ve tecrit kamplarına sevk edilmeleri, türlü işkencelere tabi tutulmaları, insanlık tarihine yüz kızartıcı bir leke olarak geçecektir... İnsan hak ve hukukunu ayaklar altına alan bu hareketleri medeni âlem önünde, şiddet ve nefretle, tel 'in ve protesto ederiz.*”⁹³ Şeklinde bir beyanatta bulunulmuştur.

Bu olayların akabinde Irak'tan Türkiye'ye yoğun şekilde ilticalar başladı. Irak hükümeti ilticaları önlemek adına bir takım tedbirler almaya başlamıştı. Gerek Irak'taki Türklerin durumundan yeterince haberdar olunamaması, gerekse iltica edenlerin Türklere işkence yapıldığına dair beyanatta bulunmaları, Türkiye'yi huzursuz ederek Iraktaki Türkleri yakından takip etmek adına bir girişimde bulunularak bu amaç doğrultusunda bir büro kuruldu. Türkiye Milli Talebe Birliği tarafından kurulan bu büro tarafından işkencenin bir mektupla haber alındığı ve artık olayın mahiyetinin sadece Türkiye'yi değil dünya ülkelerini de ilgilendiren bir içerik kazandığının düşünüldüğü yönünde bir açıklama yapıldı. Açıklamada verilen mesaj şu şekildeydi: “ *Komünist Rusya'dan Türkiye'ye senelerdir yapılan eritme ve sindirme hareketlerinin tipik bir şeklini bugün Irak'ta bilhassa Kerkük ve civarında Türk kardeşlerimize karşı aynı ideolojik sistemlerle yapılmak istendiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Türk Yüksek Tahsil Gençliği olarak Irak'ın bu hareketini tel 'in eder ve Türk'ün bir damla gözyaşı uğrunda da bütün varlığımızı öne atmakta tereddüt etmeyeceğimizi bir kere daha ilan ederiz.*”⁹⁴Türkiye adına casusluk yaptığı iddiasıyla hudut dışı edilenlerin ve Kerkük Hadiselerine şahit olanların beyanatlarında ise; Türklerin tevkif edildiği, bir kısmının izole edilerek sürgüne gönderildiği, bir kısmının ise teslim olmaya mecbur bırakmak adına elektrik ve sularının kesildiği ve hatta hunharca öldürüldüğü açıklamaları yer alıyordu. Gerek General Kasım tarafından yapılan basın açıklamaları, gerekse olayların doğruluğunu teyit ettiren fotoğrafların basın ile paylaşılması, Irak Hükümeti tarafından Kerkük'e bir Özel

⁹³ **Tercüman**, 27 Nisan 1959. **Milliyet**, 27 Nisan 1959.

⁹⁴ **Tercüman**, 14 Nisan 1959.

Tahkikat Komisyonu gönderilmesine ve komisyon raporu doğrultusunda özel bir askeri mahkeme kurulmasına giden yol açılmış oldu. Türklere işkence yapılmasına sebep olan Kerkük Tümen Kumandanı General Davut Cenabi vazifesinden alınarak Musul isyanının elebaşı olarak görülen Tuğgeneral Nazım Tabakçalı Birinci Tümen eski kumandanı Tuğgeneral Abdülaziz Ukaili ve ordu istihbarat dairesinin eski başkanı Albay Rıfat Hacı Sırrı'nın idamları istenmiş,⁹⁵Musul isyanına karıştıkları gerekçesiyle 20 Eylül 1959 sabahı 13 subay ile 4 sivil de idam edilmiştir. Atış poligonunda kurşuna dizilen 13 subay aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:

- 1-Eski Kerkük Tümen Kumandanı General Nazım Tabakçalı
- 2-General Kasım'ın Ordu İstihbarat Şefi Albay Mustafa Rıfat Hacı
- 3-Albay Aziz Ahmet Şahap
- 4-Yüzbaşı Davut Seyit Halil
- 5-Albay Ferit Selman
- 6-Binbaşı Eyüp Yahya Ağa
- 7-Yüzbaşı Yahya Hüseyin Hamnavi
- 8-Albay Ali Tevfik
- 9-Yüzbaşı Haşim Debbuni
- 10-Üsteğmen Hazım Havfaf
- 11-Yarbay İsmail Hürmüz
- 12-Binbaşı Mecit Çelebi
- 13-Yüzbaşı Zekeriya Taha

İdam edilen siviller ise:

- 1-Sait Kazzaz(Nuri Sait Paşa döneminde devlet vekili)
- 2-Abdülcebbar Fehmi(Eski Bağdat Valisi)
- 3-Behçet Atiye(Eski Emniyet Umum Müdürü)
- 4-Abdülcebbar Eyüp(Eski Bağdat Hapishane Müdürü) 'tür.⁹⁶

Türkiye dışında büyük yankılar uyandıran ve bütün olaylara rağmen abartıldığı tartışılan Kerkük olaylarının cereyan ettiği sıralarda Cumhuriyet Halk Partisi Niğde Milletvekili Asım Eren tarafından, 8 Nisan 1959 tarihinde bakanlar

---

⁹⁵ Saatçi, ss. 227, 230.

⁹⁶ **Milliyet**, 21 Eylül 1959.

tarafından cevaplandırılmak üzere meclise bir soru önergesi⁹⁷ sunuldu. Türkiye'nin nabzının yükselmesine sebep olan soru önergesi şöyledir:

“Dışişleri Bakanından

Asırlarca Irak'ta mukim Türk aslından yerli halkın siyasi hakları şöyle dursun, hatta siyasi varlığının bile son Irak Hükümeti'nce tanınmadığı görülmektedir. Bunun delilleri ilişik sunduğu risalede de görüleceği veçhile Irak Muvakkat Anayasasının 3'üncü maddesinde yalnız Arap ve Kürtlere siyasi varlık tanındığı ve Türklerden hiçbir suretle bahsedilmediği, ayrıca General Abdülkerim Kasım'ın bu risaledeki bir nutkunda da Irak Kürtlerine eşit siyasi hak tanınmasına mukabil Türkleri hiç ağzına almadığı vakıalarıdır. Bunlara zamimeten 14 Temmuz 1958'den beri Irak da gerek Barzani'nin tarihine alet olan Komünist temayüllü Kürtlerin zaman zaman Türk aslından halkla meskûn bölgelere vaki her nevi silahlı saldırırları ve yağmaları; ayrıca Irak Hükümeti'nin sosyal ve kültürel alanlarda da Türk tab'asını şiddetli baskı altına alarak onların Türklüğünü unutturmak gayretleri de göze çarpmaktadır.

Binaenaleyh muhterem hükümetimizin bu hadiselere muttali bulunduğuna ve dikkatle tecelliyatı ile milli hudutlarımızın ötelinde yabancı sultasında kalmış olan bu Türk kardeşlerimizin siyasi mukadderatlarının açıkça bir imha politikasına kurban edilmelerine razı olmamakta bana iştirak ettiğine de inanıyorum. Şu halde hükümetimizin ne gibi acil siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik tedbirlerin bu hale bir nihayet verdireceğini ve gerekirse mukabele bilmisil hakkını da kullanıp kullanılmıyacağını, umumi heyette bu hadiselere ait mufassal malumat da vererek Büyük Mecliste açıklamasını sayın Hariciye Vekilinden rica ve talep ediyorum”⁹⁸

Asım Eren'in meclise sunmuş olduğu yukarıdaki soru önergesi üzerine 13 Nisan 1959 günü “İstanbul Yüksek Tahsilde Bulunan Kürt Gençleri” imzası ile İstanbul Üniversitesi öğrencilerinden oluşan 102 Türk asıllı Kürt öğrenci tarafından protesto amaçlı olarak şu telgraf çekilmiştir: “Dokunulmazlık zırhı altında, demode sözlerle mantık ölçüsünü zorluyorsunuz ve Türkiye Kürtlerine karşı insani olmayan bir anlayış besliyorsunuz... Moskof uşaklığını, memleketi parçalamak temayülü gösteren fikirleri, biz değil siz yapıyorsunuz... Vatan menfaatlerinin ihlalinde

⁹⁷ Asım Eren tarafından meclise verilen soru önergesi, bir takım Kürt öğrenciler tarafından protesto edilmiş ve protesto sonucu haklarında dava açılarak “Kırk Dokuzlar Davası” adı altında yargılanmışlardır.

⁹⁸ **Ulus**, 9 Nisan 1959.

Türkiye Kürtlerinin hassasiyeti, namus ve dindarlığı, sizinkiyle kıyas kabul etmez. Onlar vatan için her tehlikenin karşısında zulüm uşaklarına söz söyletmeyecek kabiliyettedirler. Memleket menfaatlerini her şeyden üstün tuttukları için suratınıza asilce bir tokat atan Kürtler, Cumhuriyet Türkiye'sinin istiklal ve bütünlüğünde büyük hissesi olan ve birliğini muhafazada mertçe duran vatandaşlardır. Türkiye'de sizin gibi hortlak zihniyet eserlerinin çok az olduğuna inanyor, bu hareketinizle Türk Amme Efkârı nazarında yaşayan bir ölü olduğunuzu hatırlatırız.”⁹⁹

Aynı öğrenci grubu tarafından 14 Nisan 1959'da bu defa Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu'na bir telgraf çekildi. Telgraf metni şu şekildeydi: “*Partiniz milletvekili Asım Eren'in Kürt vatandaşlarını tehdit eden ifadesi karşısında sükût edilmesini hayretle karşılıyor; her nasılsa milletvekili seçilen Asım Eren'in CHP'yi tutan ve TBMM'deki temsilinde büyük rolü olan Kürt vatandaşlara tercih edildiği görülmektedir... Böyle menfur ve melun bir zihniyetin şerrine karşı bütün mevcudiyetimizle mücadele edeceğimizi tekrarlar; Türkiye'de bugüne kadar devam ede gelen ve çok korkunç safhalar geçiren Kürt düşmanlığına artık son verilmesi lazım geldiğini bir vatandaşlık vazifesi olarak hatırlatırız.”¹⁰⁰*

Telgrafın ardından olayların istenmeyen bir yönde gelişme göstermesiyle birlikte Adalet Bakanı Esat Budakoğlu ve İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Revai Türelî tarafından henüz böyle bir telgraftan haberdar olunmadığı, eğer böyle bir durum söz konusu ise, meselenin üzerine gidileceği açıklamaları yapıldı. Bu açıklamalardan sonra Asım Eren'e 102 öğrencinin göndermiş olduğu toplu telgraf dışında bireysel protesto telgrafları da gönderilmeye başlandı. Asım Eren ise yapmış olduğu açıklamalarda kendisine gönderilen telgrafların varlığını doğrulayarak önerge polemliğini sonlandırmak adına aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:

“ 8 Nisan 1959 günü sözlü sorumda muhterem hükümetimizden sorduğum (Irak'taki Türk kardeşlerimize yapılan baskılara karşı ne gibi tedbirler düşünüldüğü) konusunda kullandığım (gerekirse mukabele bilmisil) tabirimim kasden bazı kaynaklarca vatandaşlarımızı tahrik gayesinde kullanıldığını ve kasden kötüye tefsir edilmek suretiyle CHP aleyhinde yeni bir iç politika oyununa girişildiğini esefle gördüm. Bu çirkin tahrikin ise asıl kaynağının Moskova olduğu muhakkaktır.

---

⁹⁹ Tan, ss. 326-327.

¹⁰⁰ Temel, s. 49.

Bilmeyerek komünist oyununa alet olan muhterem vatandaşlarımı bu yanlış oyuna düşmekten tahzir ederken, şunu da bilvesile açıklamak isterim:

Birleşmiş Milletler Teşkilatı Anayasasının da kabul eylediği Devletler Umumi ve Hususi Hukuku Kaidelerindeki mukabele bilmisil kaidesi, meşru ve kanuni yoldan sapan bir devlete karşı diğer devletlerin bir arada veya münferiden alacağı siyasi, ekonomik, sosyal, adli vesaire tedbirlerdir ki bunlar arasında ancak bazı kültürel, adli, diplomatik, ekonomik veya siyasi muvakkat tahdit veya tatil tedbirleri hatıra gelebilir. Yalnız Kore Harbi'nde zecri mukabeleye mecbur kalınmıştır. Nitekim en yakın diğer siyasi olaylarda da emsali mevcut olan bu gibi meşru misilleme tedbirlerini, her kanunsuz tecavüze aynen ve fiilen mukabele şeklinde anlamak için ancak dinsiz, milliyetsiz bir Moskova uşağı veya ona yordakçılık eden veya Türkiye'nin bütünlüğü aleyhinde gizli maksatlar takip eyleyen bir zümrenin mensubu olmak gerekir. Benim de mensubiyetiyle şeref duyduğum Türk Milleti ise nezih, alicenap, medenidir ve elini insan kardeşlerinin mal ve canıyla bulaştıran bir millet değildir. Hatta en haksız tecavüzlere karşı bile ancak Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kaideleri içinde kalarak mukabele eder. Dar görüşlü particiler ve herkes bunu böyle bilmeli; Türk Milleti'nin ve şerefli CHP'nin aleyhindeki tahrik kampanyalarının dinimiz ve medeniyetimiz bakımlarından en büyük birer günah ve hakikatte boş bir gayretten ibaret olduğunu anlamalıdırlar.”¹⁰¹

Asım Eren'in bu açıklamalarından sonra Akşam gazetesinin 15 Nisan 1959'da yayınlamış olduğu haberin “102 Üniversiteli Kürtçülük İddiasında Bulundu” manşeti ile verilmesi üzerine İstanbul Savcılığı Basın Bürosu tarafından gazeteye aşağıdaki yazı gönderildi:

“Akşam gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğüne

15/04/1957 tarihli akşam gazetesinde intişar eden ve bundan sonra edecek olan Kürtçülük mevzuundaki bilumum neşriyatın men'i hakkında İstanbul Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesince 15/04/1959 gün ve 959/19 sayı ile karar verilmiştir.

Bilgi edinilmesini ve gereğinin ifasını rica ederim.”¹⁰²

Gönderilen bu yazı ve karar ile 15 Nisan tarihinden itibaren Kürtçülük mevzuundaki bütün yayınlar yasaklanmıştır. 11 Aralık 1959'da Irak'taki

---

¹⁰¹ **Ulus**, 13 Nisan 1959.

¹⁰² **Akşam**, 16 Nisan 1959.

Türkmenlerin durumlarının ne olacağı konusundaki soru Asım Eren tarafından tekrardan meclis gündemine getirilmiştir.¹⁰³

1.5. 27 MAYIS 1960 DARBESİ VE GENEL SİYASİ DURUM

Demokrasi; eşitlik, adalet ve insan hakları gibi kavramların belirli aşamalardan geçtikten sonra sindirilebildiği, özgürlüğün idrak edilebilir bir seviyeye ulaştığı ve neticesinde halkın yine hür iradesiyle iktidarın doğrudan ya da temsilciler aracılığıyla seçilebildiği bir sistemler bütünüdür. 1800'lü yıllarda başlayıp günümüze kadar gelen demokratikleşme sürecinin, bazen de totaliter rejimlerin demokratik etiket adı altında bilerek veya bilmeden sekteye uğratıldığını görebilmek mümkündür. Demokrasinin bir amaç olarak görülmesinden ziyade araç olarak görüldüğü toplumlarda değişim çok daha ön planda olup halkın refah ve mutluluğu söz konusudur. Bu noktada demokrasinin yanlış anlamlandırılmasından doğabilecek tehlike; devlet-toplum ikiliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ikilikler, demokrasi tarihine darbe vuran sahnelere diğer bir tabirle askeri müdahalelere sebep olmuştur. Türkiye'de 14 Mayıs 1950 seçimleriyle siyaset sahnesine giren Demokrat Parti(DP)'nin siyasi yaşamı; 1957 yılından sonra iktisadi sıkıntıların meydana gelmesi ve istikrarsız yönetimin sonucu olarak 27 Mayıs 1960 günü askerin gerçekleştirmiş olduğu müdahale sonrasında son buldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin ise 1950 yılında başladığı çok partili hayat serüveni daha sonra tekrarı yaşanacak şekilde ilk kez kesintiye uğradı. Özellikle 1950'den sonraki siyasi tabloya bakıldığında Demokrat Parti iktidarının 1955'lerden sonra muhalefete karşı sert önlemler aldığı ve bu önlemlerin zamanla çatışmalara ve uzlaşmazlıklara sebep olduğu görülür.¹⁰⁴ Demokrat Parti, muhalefeti ekarte etmek adına zaman zaman baskı ve şiddet eğilimli politikalar uygulamıştı. Muhalefet ise Demokrat Parti'nin artık hukuk çizgisinden ayrıldığını, gerek özgürlükleri gerekse anayasayı hiçe saydığını, yayınlamış olduğu tebliğinde beyan etmiştir. Bu gelişmeleri takiben 1960'ın 28-29 Nisan'ında Gençlik Olayları baş göstermiş, hukuk devleti çizgisinden ayrılan DP'ye en büyük muhalif artık dönemin gençleri olmuştur. Neticede bütün bu sebepler, 27 Mayıs'a giden sürecin yolunu açmıştır.

¹⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 10, Dönem: 11, 11.12.1959, s. 333

¹⁰⁴ TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyon Raporu, Kasım 2012, s. 12.

Demokrat Parti iktidarının uyguladığı politikalara ve dönemin siyasi perspektifine genel olarak bakıldığında iktidarı hukuk çizgisinden ayıran sebeplerin çok yönlü oluşundan bahsedilebilir. 1950-1954-1957 yılları Demokrat Parti'nin önemli icraatlar gerçekleştirdiği süreci kapsarken iktidar, bu süreçten sonra kötü tedbirler alma yolunda ilerledi. 27 Mayıs'a giden süreci ise iktidarın bu yıpranmışlığı getirdi.¹⁰⁵ Demokrat Parti'nin içerisinde bulunduğu bunalım, muhalefetten ve kendi içerisindeki çatlaklardan kaynaklıydı. Nitekim Adnan Menderes bütün olayların sebebini muhalefete bağlıyor, kendisine karşı gelebilecek her türlü eleştiriye baskı yöntemleriyle karşılık veriyordu. Muhalefetin sesinin kesilmesini basına karşı izlemiş olduğu sert politikalarla önlemeye çalışırken, parti içerisindeki hizipçiliği önlemek adına ise parti içi ihraçlar başlatıldı. Baskı politikaları sadece basın ve muhalefete izlenmekle sınırlı kalmamış olup; adalet, sendika ve üniversiteler de bir takım baskı politikalarına maruz bırakıldılar. Demokrat Parti iktidarının izlemiş olduğu baskı politikası özellikle 1956'dan sonra artış gösterdi. Bu durum, iktisadi süreçle de ilintili olup iktisadi durumda hızlı bir gerileme süreci görülmekteydi. Özellikle 1956 sonrasında milli gelirden görülen %8.8 oranındaki düşüş, Irak Askeri Müdahalesinin bir sonucuydu. Bu konuda iktidar bir tebliğ yayınlayarak Irak Askeri Müdahalesinin tahripkâr sonuçlara neden olduğu ve TBMM'ye karşı gayrimeşru olarak izlenecek bir tutumda gereken bütün tedbirlerin alınacağını söyledi. İktisadi düşüş ve beraberinde gerçekleşen Irak Askeri Müdahalesinin Türkiye'de yarattığı "*ihtilal fobisi*" bir takım siyasi baskı tedbirlerinin alınmasına sebep oldu. Zira muhalefeti temsil eden Türkiye Köylü Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi birleşerek sıkı bir birlik içerisinde girmişlerdi. Siyaset sahnesindeki bu birlik halkın da örgütlenmesine öncülük ederek Vatan Cephesi¹⁰⁶ oluşumunu beraberinde getirmiştir.¹⁰⁷

Siyasi pencereden bakıldığında; Uşak Taarruzu ile başlayan ve Topkapı, Çanakkale, Konya Kayseri Olayları ile devam eden olaylar silsilesi ile bir sindirme girişiminde bulunulduğu görülmüyordu. Ayrıca ikinci bir önemli mesele de Tahkikat

---

¹⁰⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, 7. Basım, Remzi Kitabevi, 2000, s. 253.

¹⁰⁶ Demokrat Parti dönemindeki gruplaşmaları ve Vatan Cephesini ayrıntılı olarak incelemek için bkz. Hakkı Uyar, **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi**, 1. Baskı, Buke Yayınları, 2001.

¹⁰⁷ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, 1990, ss. 111-119, 143-146.

Komisyonunun kurulması ile ilgili kanunun kabul edilmesiydi. Baskıcı bir içeriğe sahip olan Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ile birlikte, Demokrat Parti tarafından diktatorya yönetimi açıkça ilan edilmiş bulunuyordu. Kanunun kabulü bir takım öğrenci gösterilerine neden olup olayların büyümesiyle birlikte sıkıyönetim ilan edildi. İktidara olan tepkiler gün be gün arttıkça Menderes de sert tutumların arttırılacağına yönelik konuşmalarda bulunuyordu. Ardından 21 Mayıs günü Harbiyelilerin de yürüyüş yapması, ordunun da göstericiler yanında yer aldığını gösteriyordu. 1957 seçimlerini takip eden süreçte yapılan bir diğer değişiklik de meclis iç tüzüğünün değiştirilmesi oldu. İç tüzük ile birlikte meclisteki üyelerin söz hürriyetlerine kısıtlama getirildi. Parlatmentonun zedelenmesine sebep olan bu durum ile siyasi işleyişin gidişatı olumsuz bir sürece sokuldu. Bu şekilde devam eden sürece hükümetin almış olduğu 4 Ağustos 1958 kararları da eklenince ülkede büyük bir enflasyon çıkmazına girildi. Demokrat Parti iktidarının çöküşü sadece siyasi ve iktisadi yaşamla sınırlı kalmamış olup dış siyaset yaşamı da iktidarın çöküşünü etkileyen faktörler arasında olmuştu. Irak'taki askeri müdahale ve İngilizlerin Kıbrıs sorununa olan yaklaşımı, Türkiye açısından bir hayal kırıklığı olmuştu. Nitekim 5 Mart 1959'da Amerika ile Türkiye arasında imzalanan işbirliği antlaşması da Türkiye'nin egemenlik haklarını zedelediği gibi dış güvenliğini tehdit edici bir durumla karşı karşıya getirmiştir. Demokrat Parti'nin temsil ettiği ve Türkiye'nin de egemen sınıfları konumundaki ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri, devlet desteğine bağlı büyüme gösteriyordu. Devlet desteği olmadan kendi çaplarında göstermiş oldukları başarısız girişimler, Demokrat Parti'nin sözcülüğünü yaptığı bu sınıfların iflas etmelerine sebep oldu. Bu sınıfsal iflas, Demokrat Parti'ye karşı cephe alınmasına sebep olunurken eşzamanlı olarak siyasi mekanizmayı da zedeledi.¹⁰⁸ Adnan Menderes'in, 21 Eylül 1958 günkü İzmir konuşmasında; *"...Valiyi, Kaymakamı, Savcıyı tehdit ediyorlar. Kendilerine hatırlatayım. Bir daha valiye, kaymakama, savcıya şunu bunu yapacağız derlerse Demokrasiye paydos!*

Ben de iktidar şimdi elimdeyken yaparım, ederim. Çünkü milletimizi, memleketimizi, bunların şerrinden muhafaza etmek vazifemizdir..."

Şeklinde bir beyanatta bulunması, bazı kesimlerce hiddet, korku, çaresizlik ve tehdit içerdiği yönünde olmuştur. Beyanatlarından da anlaşıldığı üzere Menderes de

---

¹⁰⁸ Eroğul, ss. 158, 160, 170.

durumun nasıl bir boyuta geldiğini ve bu çıkmazın farkındalığını idrak etmiş bulunuyordu. Yine Demokrat Parti'nin işleyişini parti açısından değerlendiren Cem Eroğul; *“Muhalefetin mücadelesi sertleştikçe, Demokrat Parti hırçınlığını arttırıyordu. Bu yolda, elindeki iktidar gücünü kullanmaktan, hiç çekinmiyordu...”* sözleriyle partinin nasıl bir çıkmaza girildiğini dile getirmiştir.¹⁰⁹ Neticede 27 Mayıs 1960 sabahı herhangi bir zorlukla karşılaşılmaksızın alt rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilen bir müdahale ile askeri yönetime el konulmuştur. Müdahaleyi gerçekleştiren bu genç subaylar kendilerini Milli Birlik Komitesi(MBK) olarak adlandırıyorlardı. Aynı zamanda Milli Birlik Komitesi 25 Ekim 1961'de yeni bir hükümet kurulmasına ve yeni bir anayasa yapılmasına kadarki süreçte yönetimde söz sahibi olan, aldığı kararlarla birtakım eylemlerin öncülüğünü yapacak olan gruptur.¹¹⁰ Milli Birlik Komitesi adı verilen bu grup, yasama yetkisini elinde bulduran ve 38 kişiden oluşan bir ihtilal komitesiydi. Komitenin başkanlığına Orgeneral Cemal Gürsel getirilmiş olup MBK, bütün denetim mekanizmalarını elinde bulduran ve hatta ölüm cezalarını dahi onaylama yetkisine sahip bir heyet olmuştur.¹¹¹ 27 Mayıs Askeri Müdahalesini gerçekleştirenler tarafından bütün kurum ve kuruluşların sosyal, laik ve demokratik olacağı ve hukuk çizgisinde bir devlet düzeni oluşturulacağı yönünde açıklamada bulunuldu. Şevket Süreyya Aydemir'in *“ihtilal ne iyidir ne de fena. İhtilal; sosyal yapıda bir birikimin neticesi ve bu birikimin yarattığı gerginliğin, bir gün birden patlayışıdır.”*¹¹² Şeklinde tanımladığı 27 Mayıs Askeri Darbesi, neticede antidemokratik uygulamalarıyla parti diktatoryası kurmak isteyen Demokrat Parti iktidarına genç subaylarca askeri müdahale sonucu uygulanan ve halk tarafından da desteklenen bir hareket olarak görüldü.

---

¹⁰⁹ Aydemir, ss. 247, 278.

¹¹⁰ Aslı Solak, **Türkiye’de Basın Siyaset İlişisine Bir Örnek: Demokrat İzmir Gazetesi(1946-1960)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2017, ss. 380,390.

¹¹¹ Ayşe Hür, **Darbeleri ve Çatışmalı Yıllar(1961-2000)**, Profil Yayıncılık, 2015, s. 9.

¹¹² Aydemir, s. 299.

İKİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 SONRASI TÜRKİYE’DE İZLENEN KÜRT POLİTİKASI

2.1.27 MAYIS SÜRECİNDE KÜRTLERE YÖNELİK İZLENEN POLİTİKALAR VE KÜRTÇÜLÜĞÜN OLUŞUMU

Demokrat Parti iktidarı sürecinde, bir diğer söylemle 1950 seçimlerinden 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine kadar geçen ki süreç; Türkiye açısından siyasal, sosyal, toplumsal ve ekonomik açıdan yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etti. 1960’lardan sonraki siyasi yaşam, önceki yıllara oranla çok değişik bir portre göstermişti. Sol ideoloji, geleneksel siyasetin dışında farklı bir çerçeveye oturtularak dış politikaya meydan okuyan ve örgütlenen bir düzende karşımıza çıkmıştı. Milliyetçiliğin yükselişe geçmesiyle eş zamanlı Komünizm gibi büyük bir tehdit de yeni siyasetin ana konusu oldu. Bu durum, Türkiye’deki Kürt milliyetçiliği oluşumunu tetikledi.¹¹³

1880’li yıllarda baş gösteren Şey Ubeydullah isyanı ve devamında Avrupa merkezli kurulan Kürdistan Gazetesi ile birlikte fiili olarak baş gösteren Kürt Milliyetçiliği, 1914’ten itibaren yerini siyasi milliyetçiliğe devretti. Bu anlamda Kürt milliyetçiliği meselesi tek boyutlu olmayıp Cumhuriyet Tarihi boyunca birbirinden farklı olgu ve olaylar silsilesi çerçevesinde cereyan etti. Kürt milliyetçiliğinin amacının ilk etapta belli bir kültür-medeniyete kaynaklık ettiği ve bu çerçevede oluşum gösterdiği düşüncesi hâkim iken ilerleyen süreçte “ *ezilen bir halk*” olarak değerlendirilen Kürtlük unsuru kendisini Marksist-Leninist çerçevede tanımladı. Özellikle Irak, İran, Suriye ve Türkiye dinamiğinde, parçalanmış fakat sürekli bir birleştirilme tahayyülü içerisinde bulunduğu görülmekteydi. Bu çerçevede gerçekleştirilmek istenen müstakil bir siyasi yapı, zaman içerisinde siyasi konjonktürel sebeplerin de varlığı ile bir devamlılık kazandı. Türkiye’deki Kürt toplumundaki Zaza, Kurmancî, Yezidi vesaire gibi dil ve mezhep temelli ayrıcalıklı unsurların varlığı, Türkiye’de Kürt milliyetçiliğinin oluşumuna zemin hazırlayarak bir Kürt Milliyetçiliği hareketi etrafında birleşmenin istenmesine sebep oldu. 1950’lerden sonraki süreçte aktif potansiyel Kürtçülük akımı; öğrencilerin Kürt olma

¹¹³ Faroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 157, 168.

bilincine vararak Kürtçe konuşmak istenmesi ve bu durumun zamanla siyasi ve örgütsel bir boyuta sürüklenmesi neticesinde baş gösterdi.¹¹⁴

Türk Silahlı Kuvvetleri, 27 Mayıs 1960 da idareyi ele aldıktan sonra Milli Birlik Komitesi Başkanı olan Orgeneral Cemal Gürsel, yayınlamış oldukları tebliğlerinde; *“Biz, hiçbir şahsi ihtirasın esiri olmadan, milletin arzusunu yerine getirmek için harekete geçtik... Biz vatandaşları birbirine düşürecek kardeş kavgasını önlemek için bu işe giriştik”*¹¹⁵ açıklamalarında bulunurken Askeri Müdahalenin, ülkedeki demokratik düzenin korunması ve maddi-manevi bütün meselelerin çözümü için yapıldığı açıklanmıştır.¹¹⁶ Yeni kurulan hükümet 27 Mayıs Askeri Müdahalesini “İkinci Cumhuriyet” olarak tanımlıyordu. Bu tanımlama, Demokrat Parti iktidarının Cumhuriyet’in yolundan ayrılarak uygulamalarını bu yolda gerçekleştirmiş olması sebebiyle “Birinci Cumhuriyet” in taraftarı olarak kullanıldı.¹¹⁷

27 Mayıs’tan Ekim 1961’e kadar geçen süre içerisinde iktidarda bulunan Milli Birlik Komitesi’nin en çok ilgilendiği konu Kürt tehlikesi konusu olmuştu. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrasında Milli Birlik Komitesi’nin yayınlamış olduğu demeçte; devletin birlik, bütünlük ve düzenini tehlikeye sokan bir Kürt sorununun varlığı, askeri müdahaleye sebep olan durumlardan biri olarak açıklandı. Askeri müdahale ile son bulmayan bu sorunun ilerleyen süreçte de varlığını devam ettirdiği görülüyordu. Askeri müdahalenin hemen ardından Kürt halkını memnun edebilmek adına Milli Birlik Komitesi’nce bir takım tedbirler alındı.¹¹⁸ Bu doğrultuda; *“Kürtler yalnız vatandaşımız değil, soydaşımızdır da. Fakat asırlarca devam eden kötü idare ve ihmaller, onların da kapalı yaşama alışkanlıkları, maalesef bu neticeyi doğurmuştur. Türk milletini ve Türk vatanını parçalayarak yok etme sevdasında olanlar, bundan faydalanmanın peşinde koşuyorlar”* açıklamalarında bulunuldu.¹¹⁹ Bu anlamda 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, Kürt hareketi açısından bir dönüm noktası teşkil etmekteydi. Askeri iktidarı ele geçiren cuntanın, Kürtlüğü ülke için bir

¹¹⁴ Hamit Bozarlan, “Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi(1898-2000)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt:4, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 842-843,852.

¹¹⁵ **Ulus**, 28 Mayıs 1960.

¹¹⁶ **BCA**, 30-1-0-0-54-329-1.

¹¹⁷ Cemil Koçak, **27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları (2 Haziran 1960- 6 Ocak 1961)**, Cilt:1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, (Tutanak), s. 27.

¹¹⁸ M. A. Gasaratyan, **Yeni ve Yakınçağda Kürt Hareketi**, çev. S.Balkan, Jina Nu Yayınları, Tarih Dizisi:9, 1991, s. 261.

¹¹⁹ Şimşir, s. 518.

tehdit olarak görüyor olması, 1960 sonrasında çıkarılan kanunların özellikle Kürtlere yönelik olmasına ve Kürtçülük adına önemli tedbirlerin alınmasına neden oldu. Milli Birlik Komitesi'nce Demokrat Parti iktidarının ülke genelinde ve bölgesel anlamda Kürt köylülerin şehir merkezlerine göç ederek ülke demografyasını ve buna bağlı olarak sınıfsal yapının değiştiğine dikkat çekilerek, süreç itibariyle bu konular üzerine eğilinileceğine yönelik açıklamada bulunulması, 27 Mayıs 1960 sonrası uygulamaların Kürtlerce siyasi bir terör rejimi olarak görülmesine neden oldu.¹²⁰

Milli Birlik Komitesi tarafından Demokrat Parti iktidarının bölücülük ve irtica sorunlarına vermiş olduğu ve dolaylı olarak Kürtçülüğün de bu kaynaklardan beslendiği ödünlerin onarılması adına da bir takım girişimlerde bulunuldu. Bu girişimler aşağıda belirtildiği şekilde olmuştur:

“25 Temmuz 1960: Milli Birlik Komitesi'nin irtica konusuna ilişkin yayınlamış olduğu bildiride “kutsal dinimizi gerici siyasal eylemlerin aleti haline sokmaksızın saf ve lekesiz kılmak, MBK'nun en büyük amacıdır” şeklinde konuşuldu.

29 Eylül 1960: Mehmet Şerif Fırat'ın Doğu illeri ve Varto Tarihi¹²¹ adlı eserinin tekrardan yayınlanmasına izin verildi.

18 Ekim 1960: Milli Birlik Komitesi'nce zorunlu iskân yasası kabul edildi.

25 Kasım 1960: 55 Şeyh ve ağanın batıya gönderilmesi kararlaştırıldı.

16 Aralık 1960: Batıya gönderilecek ağalardan 8 tanesinin emniyette gözetim altında tutulması kararlaştırıldı.

3 Ocak 1961: Bağımsız bir “Kürt Devleti” kurma suçundan tutuklanan 49 kişinin yargılamalarına başlandı.

5 Nisan 1961: Cemal Gürsel, milliyetçilik ilkesinin anayasaya girmesine taraftar olduğunu belirtti¹²².”

Kürtçülük tehlikesi bağlamındaki ilk girişim; 1959 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın emri ile hazırlanan “Türkiye’de Bugünkü Kürtçülük Fikir ve Cereyanın Doğuşu” adlı raporun hazırlanması ile oldu. Rapor, 1950 ve 1960’lar Türkiye’sinde cereyan eden Kürtçülük faaliyetleri ile ilgili bilgiler içeriyordu. Demokrat Parti milletvekilliği yapmakta bulunan isimler de raporda yer alan

¹²⁰ Selahattin Ali Arik, **Dr. Şıvan ve Kürt Trajedisi (1960-1975)**, Peri Yayınları, İstanbul, 2011, s. 214.

¹²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Şerif Fırat, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1961.

¹²² Şimşir, ss. 520-521.

“Kürtçü” adı altındaki listede bulunmaktaydı. Raporun bir kısmı ve 38 kişiden oluşan liste aşağıdaki şekildeydi:

“Memleketimizde Kürtçülük fikri, İkinci Dünya Savaşı’na kadar Ağa, Bey, Şeyh gibi reisler ile Bedirhanî ve Babanlar gibi emir veya hükümdar olmak arzusunda olan aileler tarafından müdafaa ve takip edilmiş ve bu fikir yabancı devletler tarafından kendi maksat ve emelleri için istismar olunarak zaman zaman cahil halk kitleleri ayaklandırılmak suretiyle müzmin bir hale getirilmiştir... Cumhuriyetin ilanından sonra memleketimizde vukua gelen Kürt isyanlarının hepsinin şiddetle bastırılması, isyana iştirak edenlerin ağır cezalara çarptırılmaları, bu arada kendilerine vaatlerde bulunan büyük devletlerin bu vaatlerini yerine getirmemiş olmaları, Kürt liderlerin ve cahil halkın gözünü yıldırıştır: Kürtler, davalarını artık silahla ve isyanlarla kazanamayacaklarına emin olmuşlardır. Bu bakımdan Kürtçülük davasının önderliğini yapan şahıslar, gayelerine ulaşabilmek için yeni bir metot takip etmeye başlamıştır... Bu sebeple aşağıdaki tedbirler, acilen ele alınması gereken hususlardır;

_ Şark bölgesindeki istihbarat faaliyeti ve ajanlaşma işinin takviyesi ve bu bakımdan daha büyük maddi fedakârlıklara katlanılması lazımdır.

_ İstanbul’daki gençlik esaslı bir kadro ile ve ajanlarla hepsinden önce de bazı Türkçü liderlerle murakabe edilmeli(denetlenmeli) ve kılavuzlanmalıdır.

_ Türk ve Kürt kültürü arasındaki fark görünmez şekle sokulmalı ve onların tertip ettiği Şark geceleri, folklor ve kültür gayretleri maarif ve kültür sistemimize göre ele alınıp Türk kültürüne göre temsil(asimile) edilmelerine çalışılmalıdır.

_ Posta sansürü Kürt muhaberat ve neşriyatına karşı daha geniş ölçüde işletilmelidir.

_ Bunlarla uyumlu olarak politik müdahale ve karıştırmalar da tertip olunabilir. İran’la bu konudaki işbirliğinin güçlendirilmesi lazımdır. Irak devleti, Kürtçülükle mücadelede ikna olmalıdır...”¹²³

Birçoğunun Demokrat Parti milletvekilinden oluştuğu iddia edilen rapordaki isimler ve özellikle de Kürtçülük yapılması hususunda görüşlerini beyan eden ilk isimlerden biri Mustafa Remzi Bucak oldu. 1950-1954 yılları arasında Demokrat Parti Diyarbakır milletvekilliği yapan Bucak, partiden ilk tasfiye edilen milletvekili

---

¹²³ Temel, ss. 62-63.

arasında bulunuyordu. Mustafa Remzi Bucak; Demokrat Parti ve Celal Bayar'ın Kürt sorununa bakışı hakkında, Demokrat Parti'nin iktidarının kazanma olasılığını düşünmedikleri için kendilerinin listeye alındığını, aksi takdirde veto edilecekleri yönünde bir açıklamada bulunmuştur. Ayrıca Çankaya Köşküne çağırıldığını ve Celal Bayar'ın, kendisine hitaben “*senin kim olduğunu ve ne maksat güttüğünü biliyoruz. Kürt meselesi bizim için Ermeni meselesinden daha önemlidir. Aynı akıbetin başınıza gelmesini istemiyorsanız bu muamele ve müsamaha size çoktur bile*” şeklinde bir konuşmada bulunduğunu belirterek, Adnan Menderes'in dahi kendilerine daha anlayışlı davrandığı yönündeki düşüncelerini dile getirmiştir. Mustafa Remzi Bucak'ın yanı sıra Mustafa Ekinci, Halis Öztürk, Abdülmelik Fırat gibi isimlerden oluşan milletvekillerince aynı dönemde Kürt meselesi ve bölgedeki diğer sorunlarla ilgili çalışmalarda bulunuldu.¹²⁴

Kürtçülük propagandası yapan ve raporda yer alan 38 kişi aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:

1-Şeyh Ali Rıza Şeyhsaitoğlu: Maslup(asılan) Şeyh Said'in oğludur. Bu zat aynı zamanda Kürtlerin siyasi ve dini lideri durumundadır.

2-Şeyh Selahattin Şeyhsaitoğlu: Maslup(asılan) Şeyh Said'in oğludur. Kardeşi Ali Rıza'nın tesir ve nüfuzu altındadır.

3- Şeyh Kasım Küfrevi: Ağrı mebusudur.

4- Halis Öztürk: Ağrı mebusudur.

5- Dr. Yusuf Azizoğlu: Sabık Diyarbakır mebusudur.(1950'lerde DP, 1960'larda YTP Diyarbakır milletvekili ve kurulan koalisyon hükümetinde Sağlık Bakanlığı yaptı.)

6- Avukat İsmail Hakkı Alaca: Karsta ikamet etmektedir.

7- Şeyh Selahattin İnan: Maslup(asılan) Şeyh Ali'nin oğludur.(AP ve DYP'de senatör, milletvekili ve bakanlık yapan Atatürkçü Kamuran İnan'ın babasıdır.)

8- Esat Cemiloğlu: Diyarbakır'da çiftlikle meşguldür.(49'lar Davası'nda tutuklandı.)

9- Ali Karahan: Zaza Kürtleri'nden olup halen avukatlık yapmaktadır. Siverek şeyhinin oğludur.(Şeyh oğlu değildir, 49'lar Davası'nda tutuklandı, 1965'te Hakkâri'den milletvekili seçildi.)

---

¹²⁴ Tan, ss. 317-319.

- 10- Doçent Abdülkadir Karahan:** Ali Karahan'ın amcasının oğludur. Halen İstanbul Edebiyat Fakültesi'ndedir.(Daha sonra İstanbul Üniversitesi'nde profesör oldu, Kürtçülük değil, Türkçülük yaptı.)
- 11- Fahri Karahan:** Siverek'te doktorluk yapmaktadır.
- 12- İbrahim Karahan:** Siverek'te çiftçilik ile meşguldür.
- 13-Hasan Oral:** Urfa mebusudur.(Bucaklardandır, yıllarca milletvekilliği ve bakanlık yapmıştır, Kürt hareketi ile bir ilgisi olmamıştır.)
- 14- Kinyas Kartal:** Van'da ticaretle meşguldür. Bruki aşiretinin reisisidir.(Sonraki yıllarda dört dönem AP'den Van milletvekilliği ve TBMM başkanlığı yaptı.)
- 15- Ebubekir Ertaş:** Ertuşi aşireti reisisidir.
- 16- Galip Yüksek:** Berazi aşiretinin Pijanlı kolu reisisidir. Suriye'de oturan Kürtçü liderlerden Bozan Şahin'e kızını vermek suretiyle akraba olmuştur.
- 17- Salih Kılıç:** Suruç'ta Dinai aşireti reisisidir. Milli Mücadele esnasında Ketkanlı aşireti ile birleşerek Fransızlar'a hizmet etmiştir.
- 18- Naci Güneş (Şemseddinof):** Zilan aşireti ileri gelenlerindedir.
- 19- Atik Palandöken:** Erzurum İl Genel Meclis üyesidir.
- 20- Mecit Hun:** Geloi oymağı reisi Ahmet Şemo'nun oğludur, müfrit Kürtçü olup Dil gazetesinin sahibidir.
- 21- Avukat Salih Yıldız:** Van'da avukatlık yapmaktadır.
- 22- Müslim Görentaş:** Van mebusudur.
- 23- Hasan ve Resul Kotan Kardeşler:** Kotan aşireti reisi Abdülkadir'in(ölü) oğullarıdır. İkinci Dünya Harbi'nde İran'da Ruslar tarafından kurulan Mahabad Hükümeti'nde vazife almışlardır.
- 24- Ahmet Karakoç:** Cemil Paşazadelerdendir.
- 25- Nejat Cemiloğlu:** Cemil Paşazadelerdendir.(Sonraki dönemlerde Diyarbakır Belediye Başkanı oldu.)
- 26- Canip Yıldırım:** Kürt İstiklaline inanmış bir kimsedir. Paris'te hukuk doktorasını yaparken Kürt lideri Kamuran Bedirhan'la müştereken Kürtçülük faaliyetlerini organize ettiği öğrenilmiştir.(49'lar Davası'nda tutuklandı.)
- 27- Racai İskenderoğlu:** Diyarbakır'da avukatlık yapmaktadır.(Daha sonraları CHP Diyarbakır milletvekilliği yaptı.)

- 28- Kemal Badilli:** Badilli aşireti reisi Sait Ağa'nın oğludur. İdealist bir Kürtçüdür.(1961 seçimlerinde YTP Urfa milletvekili seçildi.)
- 29- Mehmet ve Nadir Süphandağı Kardeşler:** Haydaranlı aşireti reisi Kör Hüseyin Paşa'nın oğullarıdır. Her ikisi de koyu Kürtçüdür.
- 30- Şeyh Masum Mutlu:** Kürtçülük ve İrtica'nın Şark'taki lideridir.
- 31- Hasan Kemaloğlu ve Oğlu Selahattin Kemaloğlu:** Baba oğul her ikisi de koyu Kürtçüdür.
- 32- Sabri Erduman:** Erzurum mebusudur. Şeyh Ali Rıza'nın tesiri altındadır.
- 33- Hüseyin Tiryaki:** Erzincan'da ikamet eder, koyu Kürtçüdür.
- 34- Hüseyin Aksu:** Alevi Abbasuşağı aşireti reisidir.
- 35- Hasan Şahin ve oğulları Alişan Şahin, Hüseyin Şahin:** Şah Hüseyin Oğulları ailesinden olup hepsi koyu Kürtçüdür.
- 36- Edip Altınakar:** Babası Sıddık, Şey Sait İsyanında idam edilmiştir.
- 37- Aziz Gökhan:** Berazi aşiretinin Şeddadi kolu reisidir.
- 38- Hacı Ali Bucak:** Bucak aşireti reisidir.(DYP milletvekili Sedat Bucak'ın dedesidir.)¹²⁵

Rapor ve isimler medya ve halktan gizli tutulmakla birlikte hükümetin içerisinde bulunduğu gergin ortam; 14 Temmuz 1959 yılında Kerkük olayları ile başlayarak Kürtçülük adı altında devam eden olaylar silsilesi ile 13 Eylül 1959'da Gazi Orman Çiftliği'nde Kürt öğrenci grupların yapmış olduğu gizli toplantılarla birlikte yerini paniğe bıraktı. Bu panik üzerine hükümet tarafından, Milli Emniyet Hizmetleri Reisliği(MAH-MİT)'nden bir rapor hazırlanması istendi. 12 Aralık 1959'da İstanbul Milli Emniyet Bölge Şefi Ergün Gökdeniz tarafından hazırlanan “*Kürtçülük Hareketlerinin Bugünkü Durumu*” adlı rapor, hükümetteki paniğin daha da artmasına sebep oldu. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden sonra ortaya çıkarılan raporun bir kısmı aşağıdaki şekildeydi:

“14 Temmuz 1958 darbesinden sonra Irak'a dönen Molla Mustafa Barzani büyük törenlerle karşılandı. Barzani'nin devlet başkanlarına uygulanan protokollerle karşılanması, Türkiye'deki Kürtleri etkilemeye başladı. Üniversitelerde okuyan Kürt gençleri ve aydınları arasında uyanış başlamıştır. Bunun önüne geçmek

---

¹²⁵ Haber Türk, 18 Mart 2012.

gerekir. Bunun için en az bin kişilik bir grubun tutuklanması, yok edilmesi gerekir. Bu şekilde bu sorun, kırk elli yıl geri atılabilir... ”¹²⁶

Devamında, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel tarafından da bir rapor hazırlandı. Cemal Gürsel’e göre ise Kürtler, bir isyan hazırlığı içerisinde bulunmaktaydı. Diğer yandan İstihbarat yetkililerinin hükümete peş peşe sunmuş olduğu bölücülük adı altındaki raporlar, hükümetçe konu üzerine toplantı yapılmasına sebep oldu. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Genelkurmay Başkanı Mustafa Rüştü Erdelhun, Genelkurmay İkinci Başkanı Cevdet Sunay, İçişleri Bakanı Namık Gedik, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu gibi isimlerin oluşturduğu toplantı grubunda; Emniyete mensupları Ergün Gökdeniz ve Ziya Selışık’ın hazırlamış oldukları raporlar ele alındı. Raporlardan birindeki iddiaya göre Kürt gruplardan bin tanesinin yok edilerek tutuklamaların gizli tutulması, herhangi bir şekilde durumun açığa çıkması halinde ise kamuoyuna Kürtçü-Komünist bir hareket olarak duyurulması ve siyasi partilere yakın olan isimlerin ise liste dışında tutulması iddiası yer alıyordu. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Tevfik İleri dışındaki isimler tarafından raporlar olumlu karşılandı. Konuyla ilgili Celal Bayar’ın: *“Bunları taksim meydanında bir hafta sallandıralım, benzerlerine ibret olur”* şeklinde bir ifade kullandığı ileri sürülürken Bayar; bu tür toplantıların olduğu ve gerekenlerin yapılmasını istediği fakat kesinlikle böyle bir ifade kullanmadığını ileri sürerken istihbarat yetkililerinin, *“Bunları tutuklayalım, asalım. Ama bunu bir Kürt hareketi olarak değil, bir Komünist hareket olan ilan edelim; Rusya’nın Doğu ve Güneydoğu’da bir Komünist devlet kurmak istediğini gösterip ABD’den ekonomik ve askeri yardım talep edelim”* şeklindeki raporlarının genel kurulda kabul edildiği ileri sürülüyordu. Tevfik İleri tarafından ise konuya çekimser yaklaşarak; *“Böyle yaparsak, korkarım Cezayir’i bizim Doğu’ya getiririz.”* şeklinde bir fikir beyanında bulunuldu. Fatin Rüştü Zorlu tarafından ise; *“Batı demokrasisini, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini kabul etmiş bir ülkeyiz. Suç işleyen vatandaşlarımızı yargılayalım, ama hukuk dışı uygulamalara girmeyelim... Türkiye’nin Ermeni sorunundan dolayı dış ülkelerdeki görüntüsü zaten kötüdür. 6-7 Eylül olayları henüz taze. Buna bir de Kürtleri eklemeyelim. Bunları elli kişilik gruplar halinde tutuklayalım, varsa suçları hesap*

---

¹²⁶ Temel, s. 61.

versinler” şeklinde bir açıklama yapıldığı ve “ *katliam yaparsanız istifa ederim*” dediği belirtilmiştir. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine giden süreçte tutuklama ve sorgulamaların bilerek uzatıldığı iddia edilerek, ilerleyen süreçte tutuklamaların kamuoyu tarafından bilinir hale gelmesi üzerine ilk etapta yukarıda isimleri belirtilen ve Kürtçülük yaptıkları iddiasıyla tutuklanan 38 kişinin sorgulamaları yapılmıştır. Akabinde hazırlanan ve “*Türkiye’nin ilk ve tek demokratik anayasası*” olarak görülen 1961 Anayasası’nın göze çarpan maddesinin; Türk Milliyetçiliğine vurgu yapmış olması ve hatta vatandaş olmanın ana şartının “*Türk*” olma unsuruna bağlanıyor olması, Türkiye’deki Kürtler tarafından eleştiriye tabi tutulan ilk sorun olarak ileri gelmekteydi. Zira Kürt halkının iddialarına göre anayasadaki bu madde ile Türk milliyetçiliği öne çıkarılmış oluyordu. 27 Mayıs Askeri Darbesi neticesinde hazırlanan yeni anayasanın gerek örgütlenme gerekse ifade hürriyetini belirli ölçülerde genişletmiş olması, Kürtçülük paradoksunun esas sebebinin 1961 Anayasası olarak görülmesine zemin hazırlamıştır. Neticede düşünce, ifade, örgütlenme ve yayın özgürlüğünün yanı sıra sosyo-ekonomik hakların da vaat edildiği liberal bir anayasanın yürürlüğe konması, Milli Birlik Komitesi tarafından gerçekleştirildiği sonucunu değiştirmiyordu.¹²⁷ 1961 Anayasası’nın ise Kürtleri yok saydığı düşüncesi ile iddialar Kürtleri yok sayma zemini üzerine oturtulmak istenmekteydi. Bu düşüncüyü destekleyen olay ise Cemal Gürsel’in anayasa hazırlama konusunda kurucu meclise yapmış olduğu şu konuşma olarak görülmüyordu: “*Bizler şu ya da bu görüşlerden dolayı, kendi Türklüğümüzü ve milliyetçiliğimizi yitirme tehlikesini göze alamayız, gelin anayasaya ‘Milliyetçilik’ kavramını dâhil edelim... Avrupa milliyetçilik meselesini bir asır evvel halletmiştir. Biz öyle miyiz? Anadolu’nun bir köyüne gidin vatandaşa sorun sen nesin diye. ‘Elhamdulillah Müslümanım’ der. ‘Türküm’ demez... Milliyetçiliği anayasaya koyalım, memlekette Türkçülük şuuru uyandıktan sonra bu kavram kaldırılabilir... Kürtçülüğe karşı verdiğimiz mücadeleden haberdarsınız. Milliyetçilikten vazgeçersek, onlar bize katılacak mı? Hayır. Ülkede normal bir yönetim kurulursa o zaman hiçbir tehlike kalmayacak. Her şeyden önce ulusumuzu, Türk ulusuna dönüştüreceğiz. Türkiye, Türk olmalıdır! Bugün bundan vazgeçersek, 50 yıl sonra,*

---

¹²⁷ McDowall, ss. 537-538.

Türkiye’de Türküm diyen kalmaz!”¹²⁸ Milliyetçilik olgusunun Anayasaya girmesi konusunda fikir beyanında bulunan Cemal Gürsel, Doğuda sadece 50-60 bin kadar Kürtçe konuşan insanın var olduğunu ancak bunların Kürt olmadıklarını, esasen Kürt diye bir şeyin dahi var olmadığını ileri süren konuşmasını yaparak milliyetçiliğin Kürtler nezdinde sorun oluşturmayacağı düşüncesindeydi. Askeri müdahalenin bazı taraflarca Kürt uyanışı üzerine yapıldığı iddiaları mevcutken Milli Birlik Komitesi üyelerinden Muzaffer Özdağ’ın “ *Biz 27 Mayıs’ı Doğu Anadolu’da hazırlanan bir Kürt isyanını önlemek için yaptık. Yoksa vatan bölünecekti*” şeklindeki açıklamaları da bu iddialara dayanak oluşturmakta ve Demokrat Parti iktidarının Kürt meselesinin çıkış noktasını oluşturduğu tezini doğrulamaktadır.¹²⁹ Kürt meselesi konusunda Demokrat Parti İktidarını eleştiren bir diğer isim ise Cihat İren olmuştu. Demokrat Parti mensubu birkaç milletvekilinin Kürtçe gazete çıkarılmasına yönelik beyanlarına Celal Bayar’ın “*Daha iyi olur; bize rey verirler*” şeklinde bir açıklamada bulunduğunu belirten İren, bunun yanı sıra, Fransız gazetesinde çıkan ve doğruluğu teyit edilmiş bir habere göre de eski İktidarın tamamı 90 kadar olan Kürt aydınını hapse attığı yönünde bir fikir beyanında bulundu. Demokrat Parti iktidarını Kürtlere yakın olmakla suçlayan Cemal Gürsel ise hareketin ana kaynağını Ruslar olarak görmekte ve merkezi Paris’te olan Kürtçülük teşkilatının da yardım içerisinde bulunduğunu ileri sürmekteydi. Doğu ve Güneydoğu’da ise bu yardımlara paralel olarak silah depoları ve Kürt istiklali adı altında para birikimi sağlamakla görevli bir teşkilat oluşturularak bu amaç doğrultusunda bir takım tedbirler alındığı ve bu durumun da Demokrat Parti Hükümeti tarafından bilindiği halde tedbir alma kudreti olmadığı için kayıtsız kaldığını savunan Cemal Gürsel, teşkilatı himayesinde bulduran kodamanların da Demokrat Parti iktidarınca korunup kollandığı iddiasında bulundu. Cemal Gürsel’i destekleyen Sıtkı Ulay da 27 Mayıs Askeri Darbesinin olmaması durumunda Demokrat Parti eski Muş vekili Gıyasettin Emre ve Demokrat Parti eski Muş milletvekili Şefik Çağlayan idaresinde teşkilatlanmış olan bir Kürtçülük hareketinin patlayacağını ileri sürmüştür.¹³⁰ 31 Mayıs 1960 tarihli Cumhuriyet gazetesinin Demokrat Parti içerisinde bir Kürdistan kurulması çalışmalarının mevcut olduğu ve Demokrat Parti ileri gelenlerinin ise bu duruma oy

¹²⁸ Koçak, (Tutanak), s. 121.

¹²⁹ Doğan Özgüden, **Vatansız Gazeteci**, Cilt:1, Belge Yayınları, 2010, s. 319.

¹³⁰ Koçak, (Tutanak), s. 180.

alma karşılığında bilerek göz yumularak ülkenin parçalanması yolundaki ilk adımın bu şekilde atıldığı haberi bulunuyordu. 1960'lı yıllarda Kürtçülük cereyanına sebep olan ve Türkiye'deki Kürtlerin kontrolden çıkma sebebinin Demokrat Parti iktidarı olarak görülmesi ve Irak -Türkiye sınırının da 1958'den sonra gerginleşmesi sebebiyle bir savaş çıkabileceği endişesi hisseden Cemal Gürsel tarafından herhangi bir isyan neticesinde ordunun da kan dökmekte tereddüt etmeyeceği yönünde bir uyarıda bulunuldu. Bu doğrultuda ilk etapta Milli Birlik Komitesi(MBK) tarafından ele alınan Tıbbın sosyalleştirilmesi, Toprak Reformu ve Vergi Adaletinin Gerçekleştirilmesi gibi sosyal içerikli konular, Güneydoğu Anadolu'da ilgilenilen ilk meseleler oldu. Devamında ise “Kürtçülük” mevzusu ile ilgilenildi. Zira Cemal Gürsel tarafından 27 Mayıs Askeri Darbesi öncesinde Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevindeyken Kürt tehlikesi ile ilgili bir rapor hazırlanmış, Demokrat Parti'nin ise raporla ilgili gerekenleri yapmadığı gerekçesiyle 27 Mayıs'tan hemen sonra bu konuyla bizzat ilgileneceği açıklamasında bulunulmuştu. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında Milli Birlik Komitesi Hükümeti ve devamındaki hükümetlerin Kürtlerle ilgili uygulamış oldukları politikaların ilki İskân Kanunu ile başlamış olup devamında ise 1961 yılında çıkarılan 1587 sayılı kanun ile çocuklara Kürtçe isim verilmesinin yasaklanarak Kürtçe, Ermenice ve Rumca isim taşımakta olan köy isimlerinin Türkçeleştirilmesini öngören tasarı işleme konuldu. Ardından ise Kürt ulusu diye ayrı bir ulus olmayıp Türklerin Kürtlerle ırk kardeşi oldukları yönünde yapmış olduğu açıklama, Mardin, Diyarbakır, Urfa, Bitlis ve Van gibi şehirlerde büyük protestolara sebep oldu. Yine bu doğrultuda Kürtlerin asimilasyonuna yönelik yatılı okulların açılacağı açıklamasında bulunuldu. Aynı dönemde “*Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası*” yaygınlaştırılarak ilerleyen süreçte milli menfaatlerimize ve uluslararası taahhütlerimize aykırı olduğu gerekçesiyle Milli Türk Talebe Birliği Mümessili Ayhan Soysal tarafından kabul edilerek kampanya durduruldu. Kürtlerle ilgili bir diğer uygulama ise Kürtçe yayınların ve Türkiye'ye sokulmasının yasaklanmasına ilişkin kanun oldu. Kanun çerçevesinde Halep'te basılan “*El Şark*” adlı Kürtçe kitap ile İran'dan gönderilen “*Firdevs*” adlı gazete ve “*Kitâb-ı Hafta*”¹³¹ adlı kitabın Türkiye'ye sokulması ve dağıtılması yasaklandı. Yasaklanan bir başka yayım ise 1960'da Irak-Süleymaniye'de basılan “*Türkiye Kürdistanı'nda Ağrı Dağı*

---

¹³¹ BCA, 030-18-01-02-165-31-5.

Harekâtı” adlı Kürtçe kitap ile Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti tarafından basılan “*Kürdistan*” adlı dergi olmuştur.¹³² Amerika’da basılmış Kürtçe mecmualar gizlice doğu illerinde dağıtılarak kamuoyu oluşturulmak isteniyordu. 35.bakanlar kurulu toplantısında Kürt aktivist memurlar ile Kürtçe konuşmaya devam eden Kürt asıllı öğretmenlerin görevden alınması kararlaştırılırken, Kürtçülüğün hatırlanmasına sebep olabileceği düşüncesiyle de Kürtçülük ve Türkçülük hakkında herhangi bir kitabın yayınlanması talepleri de toplantıda reddedildi. Konu ile ilgili olarak Selim Sarper tarafından ise; “*Nasıl ki Fransa’nın aleyhinde bir neşriyat çıkarılmasına izin vermiyorsak, sizler de Türkiye aleyhindeki Kürtçülük faaliyetlerine izin vermeyin zira Kürdistan faaliyetlerinin en kuvvetli merkezi Paris’te bulunuyor*” şeklinde bakanlar kuruluna ithafen bir konuşma yapıldı.¹³³

Kürtlerin iyice kontrolden çıkmaları üzerine Cemal Gürsel tarafından Dagens Nyheter isimli İsveç gazetesine; “*...Eğer yola yordama gelmezlerse, dağlı Türkler(Kürtler) rahat durmazlarsa, ordu, şehir ve köylerini bombalayıp yıkmakta, tereddüt edilmeyecektir. Öyle bir kan gölü olacaktır ki, ülkeleriyle birlikte batacaklardır...*” şeklinde bir demeç verildi.¹³⁴ 27 Mayıs 1960’ın 12 Eylül 1980’e kadar bayram olarak kutlandığı dönemlerde Cemal Gürsel’in Diyarbakır yurt gezisi esnasında halka hitaben; “*Sizler özbeöz Türk’sünü, Kürtlüğü kabul etmeyin. Size Kürt diyenlerin yüzüne tükürün*” şeklinde bir cümle sarf ettiği ve bu sözün her 27 Mayıs Bayramında bezlere yazdırılarak asıldığı şeklinde bir iddia da mevcut olmuştur. Mehmet Mir Dengir Fırat, konu ile ilgili anlatmış olduğu bir anısında; üniversite öğrenciliği esnasında bir Kürt kimliği bilincinin olmadığını fakat bezlere yazılmış sözü gördükten sonra arkadaşlarından kendisine Kürtçe öğretmeleri ricasında bulunarak “*önce dilimi bilmem lazım ki tükürüldüğü zaman hak edeyim*” şeklinde düşüncesini ifade ederek, Kürtçe öğrenmeye o gün itibariyle başladığını belirtmiştir.¹³⁵

¹³² BCA, 030-18-01-02-157-26-19.

¹³³ Koçak, (Tutanak), ss. 64, 180, 220.

¹³⁴ Koçak, (Tutanak), 16 Kasım 1960 tarihli bakanlar kurulu kararı, s. 121.

¹³⁵ Temel, s. 121.

2.1.1.Milli Birlik Komitesinin Uygulamaları ve Doğu Grubu

Devletin Kürt unsurlara yönelik tutumuyla Milli Birlik Komitesi kararları arasında bir tutarsızlık mevcut bulunmaktaydı. Kürtlere yönelik uygulamalar açısından bir grup ılımlı yaklaşımı savunurken, diğer grubun görüşü sert teşebbüslere başvurmak gerektiği yönünde olmuştur. Neticede Kürtlere yönelik kararların uygulanmasındaki son söz sahibi kurum, Milli Birlik Komitesi olmuştur. MBK tarafından, Kürt tehlikesi kapsamında bir toplantı yapılarak Devlet Planlama Teşkilatına (DPT) konuyla ilgili olarak bir takım görevler verildi. DPT tarafından ise konu ile ilgilenilmek üzere kendi bünyesinde “Doğu Grubu” adlı bir yapı oluşturuldu. Bu grup tarafından Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgeleri yakın takip altına alınarak elde edilen bilgiler doğrultusunda ve yapılan toplantılar çerçevesinde bir takım gizli raporlar hazırlandı. Cemal Gürsel’e sunulan raporlar esnasında yeni seçimlerin yapılması sebebiyle raporlar, Ekim 1961’de koalisyon hükümetinin çalışma bakanı olan Bülent Ecevit’e verildi. Durum ve şartlar gereği herhangi bir şey yapılamayacağı gerekçesiyle raporlar Bülent Ecevit tarafından rafa kaldırıldı. Celal Temel’in bu konudaki görüşü ise; raporun rafa kaldırılmayıp dönem dönem uygulanmış olduğu şeklinde olmuştur. Raporda belirtilen sosyo-ekonomik ve siyasi durumların analizi ile uygulanması amaçlanan planlar ve rapor aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

ESBABI MUCİBE

“İnkılap hükümeti, 1108 sayılı Bakanlar Kurulu kararını çıkarıncaya kadar Doğu ve Güneydoğu bölgesinin yurdun diğer kısımlarına nazaran dikkati çekecek derecede ihmale uğradığını görmüş ve bölgede, devletin nüfusunu daha ziyade artırmayı, bölge halkını mevcut devlet nizamına daha sıkı bağlamayı, VATAN BÜTÜNLÜĞÜNÜN YEGÂNE GARANTİSİ olduğunu idrak etmiş ve bunun temini yolunu bulmak için Devlet Planlama Teşkilatına tetkik vazifeleri vermiştir.

Bu tetkikler neticesinde, mezkûr teşkilatı tarafından ekteki rapor hazırlanmıştır. Bu rapor teklif edilen hususların, kısa bir zamanda tahakkuk ettirilemeyeceği ve dolayısıyla tatbikatının birbirini takip eden hükümetler

tarafından icra edilebileceği anlaşılmış bulunduğundan, kendisinden sonra gelen hükümetlere, bir muhtıra ile açıklanmasına zaruret hâsıl olmuştur.

Mes'elenin inkılap hükümetinin, kendisinden sonra gelecek hükümetlerin tasarruf haklarını kullandığı gibi bir telakkiye yol açmaması, teklif edilen tedbirlerin VATAN BÜTÜNLÜĞÜNÜN YEGÂNE GARANTİSİ olduğu ve inkılap hükümetinin, bu işte daha fazla gecikmeyerek ve modern devlet idaresindeki uzun vadeli planlama ihtiyacı zihniyetine uyararak, kendisinden sonra gelecek hükümetlere bir yardımcı şeklinde kabul edilmesi temenni olunur.”

SURETİNİN AYNISIDIR.

Haşim TOSUN

Kur. Alb.

Politika D. Bşk.

Kişiyeye özel¹³⁶

Kararların uygulanması adına Devlet Planlama Teşkilatı adında bir bünye oluşturularak devletin Doğu ve Güneydoğu'da uygulayacak olduğu kalkınma programının esasları belirlendi. Programda; ülkenin tamamının dil, kültür ve kader birliği ile birbirine bağlı olup, kanun önünde herkesin eşit olduğu ve bu esaslar çerçevesinde Türk milletinin bölünmez bir bütünlüğü teşkil ettiği yönündeki belirlenmiş olan prensiplere ek olarak bu bütünlüğü bozacak herhangi bir teşebbüste devletin müdahalede bulunacağı açıklanıyordu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde özellikle dışardan gelen tahrik unsurları neticesinde yaşanmış olan olaylara da müdahale edebilecek olan devletin asıl amacı; yurt bütünlüğünü korumak olacaktır. Bu çerçevede devlet, çeşitli organları aracılığıyla söz konusu bölgede bir takım icraatlarda bulunacak ve bu doğrultuda ayırıcı faaliyet gösteren siyasi partilerin uygulamaları da önlenecekti.¹³⁷

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri diğer bölgelere göre ihmal edildiğinden daha az gelişme göstermişlerdir. Bunun sebebi ise bölgenin sosyal durumu ile ilintilidir. Ağalık ve şeyhlik gibi otoriteler tarafından yönetilen bölgede

¹³⁶ Rıdvan Akar- Can Dündar, *Ecevit ve Gizli Arşivi*, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 91.

¹³⁷ Akar-Dündar, s. 93.
Temel, ss. 122-127.

halkın devlete olan bağlılık ve güveni azalmış durumdaydı. Zira ağa ve şeyhler halka baskı uygulamanın yanı sıra bölgedeki ayırıcı faaliyetlerin de varlığına zemin hazırlıyordu. Bu durumun düzeltilmesi açısından devletin atmış olduğu ilk adım, idari mekanizmayı düzeltmek olacaktır. Bölge halkının devlete olan bağlılığını arttıracak bir diğer unsur ise ekonomik kalkınma planları olmalıydı. Bölgedeki ekonomik eşitsizliği önlemek adına “ *Doğu ve Güneydoğu Bölgesi Kalkınma Planları*” hazırlanması öngörülmüştür. Bu amaçla bölgeler arası nüfus transferi sağlanarak bölgedeki kozmopolit yapının değiştirilmesi planlanıyordu. Devletin bütün bu politikalarını uygulamak üzere Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde bir “*Doğu Grubu*” oluşturulacak ve bu grup, aşağıdaki esasları sağlamakla yükümlü olacaktır:

- 1- Doğu ve Güneydoğu bölgeleri adına yurt içinde ve dışında basılmış olan bütün yayınlar toplanacak ve bu görevi yerine getirmek için özel bir kurum oluşturulacaktır(Bu kurum MAH teşkilatı olarak bilinip ileride MİT olarak anılacak olan kuruluştur).
- 2- Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde şu ana kadar çıkmış olan sosyal olaylarla ilgili geniş çaplı bir araştırma yapılarak incelenecek.
- 3- Bölgede gerek nüfus gerekse ekonomik değişimi sağlamak ve doğru bir asimilasyon politikası hazırlayarak bölgeye bu konular hakkında gerekli teklifler sunulacak.
- 4- Doğu Grubu bölgeye uygulanacak olan planları tasarlama esnasındayken DPT’ye bildirmek zorundadır. Bölgeye gerçekleştirilen faaliyetler de yine üçer aylık raporlar halinde DPT’ye sunulacaktır.
- 5- Doğu Grubu, MAH ile doğrudan temas halinde olmalıdır.

Çalışma alanlarının da belirlendiği Doğu Grubu tarafından, toplanan raporların yetersiz olduğu düşüncesiyle bir takım önlem alınarak bölgeyle ilgili araştırma programları hazırlanıp bölgedeki mevcut idari mekanizma ve siyasetçiler ile de görüşmeler yapılmıştır. 8, 10, 16 Şubat 1961’de ve 24 Mart 1961’de Doğu Bölgesi Danışma Toplantıları yapan Doğu Grubu tarafından bölgeyle ilgili olarak aşağıdaki tespitlerde bulunulmuştur:

İlk olarak iskân ve eğitim ile ilgili işlerden başlanarak bu doğrultuda İskân Kanunu asimilasyon sağlayacak halde uygulamaya konularak bölgedeki nüfus,

kendini Kürt sananlar lehine Türk nüfusu ile değiştirilmelidir. İlk olarak bölgeden Batı'ya ardından ise batı bölgelerinden doğuya olacak biçimde iskân ettirilmelidir. İskân ettirmek istenen bölgede ekonomik şartlar da kontrol edilmelidir. Bölgedekilerin, İran ve Irak'taki Kürtlerle irtibatı kesilmelidir. Doğuda ortaokul, lise, bölge ve köy okulları ile meslek okullarının açılmasına öncülük ederek halk eğitim faaliyetleri arttırılmalıdır. Açılması planlanan bu okullar gerektiğinde faaliyete geçirilmelidir. Devletin planlamış olduğu politika, açılan okullardaki görev yapan öğretmenlere seminer düzenleyerek açıklanmalıdır. Doğu halkının Türklerle kaynaşması sağlanmalıdır. Halk okuma odaları açılmalıdır. Kız ve erkek misyoner yetiştirilmesi için özel bir kurum oluşturulmalıdır. Bölge halkının küçükten asimile edilen gençlerine üniversite imkânları sağlanmalıdır.

İkinci etapta ise propaganda ve moral içerikli uygulamalar bulunmaktaydı. Doğuya, kendini Kürt sananlardan memur gönderilerek maddi ve manevi anlamda avantajlar temin edilmelidir. Bölgedeki idari amirlere bilgi vermek adına bir rehber hazırlayarak devletin karşılaştığı meseleler ve bölgeye yapılan uygulamalar hakkında bilgi verilmelidir. Radyo aracılığıyla bölgeye Türkçe propagandalar yapılmalı, bu amaç çerçevesinde bölgedeki radyo istasyonlarının çoğaltılması sağlanarak halka sadece bölge radyolarını dinleyebilecekleri radyolar verilecektir. Bölgeye zarar verebilecek radyo yayınlarının frekansları ise bozulmalıdır. Ayrıca en rahat siyasi düzenin Türk siyasi düzeni olduğu konusunda bölge halkını inandırma faaliyetlerine girişilerek bu hususta haklı olduğunun kanıtlanması adına da bir takım tedbirler alınacak. Bahsi geçen bütün bu fikirlerin bölge halkına aşılması için saz şairleri ve tiyatro gibi sanatlar kullanılacak, dış politikada ise akademik çalışmalar aracılığıyla Türkiye'de bir Kürt meselesinin olmadığı yönünde açıklamalar yapılmalıydı.

Emniyet, ulaştırma ve asayiş konularıyla sosyo- ekonomik konular ile ilgili de kararlar mevcuttu. İlk olarak doğunun kalkınması adına özel bir fon oluşturulması planlanıyordu. Maddi ihtiyaçların derhal giderilmesi planlanıyor ve Türkçe, Kürtçe ve Arapça konuşulan bölgelerin tespitinin yapılarak ilk etapta bu bölgelerin kalkınmasına yönelik icraatların denenmesi planlanıyordu. Son olarak da kendini Kürt sananların menşelerinin Turani kavimlere dayandığı, dolayısıyla da Türk

olduğu ispatının yapılarak yayınlanacağı ve “*Doğunun Türk Tarihi*” nin yazılması gerektiği belirtiliyordu.¹³⁸

Kürtlerin Türkler içerisinde eritilmesi politikasının sadece Cumhuriyet dönemi ve 27 Mayıs 1960 sonrası süreçte değil, II. Abdülhamit döneminde başlatıldığını ve İttihat terakki sürecinde de devam ettirildiğini savunan bazı Kürt aktivist ve yazarlar, Doğu Grubu’nun hazırlamış olduğu bu raporun da aynı amaca hizmet ettiği görüşünü savunmaktadır. Celal Temel tarafından ise raporun gizli olduğu halde “*Kürt*” ya da “*Kürtler*” ifadelerinin kullanılmayıp, “*Kendini Kürt Sananlar*” ifadesinin dile getirilmesi hususuna dikkat çekerek rapor eleştirilmiştir.¹³⁹

2.1.2.“Doğu Davası” Tanımlaması ve Doğulu Gençler

1962 yılına gelindiğinde Doğu’daki temel sorunun sosyal nitelik taşıdığı ve kalkınma meselesinin gündeme gelmesi sonucunun da ekonomik ve siyasi problemlere neden olduğu düşünceleri gündeme gelmişti. 1960 yılını takip eden süreçte Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde cüzzam, sıtma gibi hastalıkların baş göstermesi ile birlikte iklim şartlarına bağlı olarak kıtlık ve açlık meydana gelmiş ve işsizliğin de duruma eklenmesi sonucu yoğun bir şekilde göç olayları başlamış bulunmaktaydı. Ayrıca eşkıyalık, kaçakçılık ve hırsızlık gibi olayların varlığı ile halka baskı uygulayan ağalık ve şeyhlik gibi sistemlerin de hoşnutsuzluğa sebep olması, bölgede asayişin bozulmasına sebep olan diğer durumları oluşturmuştur. Bütün bu temel sorunlar çerçevesinde devlet, doğunun hızlı bir şekilde kalkınması kararını alarak harekete geçmiş ve ilk olarak toprak reformu yapılması kararlaştırılmıştır. Zira toprak reformu, ağalık sistemini zayıflatırken siyasi ve iktisadi kazanımlar gerçekleştirecekti. Hükümetin yapmış olduğu bu politika, kısmen de olsa başarı sağlayarak tarımsal üretim, % 75 oranında artış göstermiştir. Fakat 27 Mayıs 1960 sonrası bu ve benzeri uygulamalar, bölge ve halk adına kısıtlayıcı ve tehlikeli uygulamalar olarak görülmüştür. Türkiye’de bir Kürt milliyetçiliği yokluğunun sebebi, Kürt toplumunun az gelişmişliği olarak görülürken, devletin

---

¹³⁸ Akar-Dündar, ss. 94-103.

¹³⁹ Temel, s. 127.

bölge için yapmış olduğu kalkınma planları da devletin bölge üzerindeki planlarının bir parçası olarak düşünülmüştür.¹⁴⁰

Nisan 1962’de çıkmaya başlayan ve kendini sol ideolojide tanımlayan Barış Dünyası adlı haftalık dergi 15 doğulu gencin düşüncelerini kamuoyuna duyurmalarında aracılık etmiştir. Doğuda ırkçılık ve milliyetçilik yapıldığı iddialarının gündeme gelmesinde ve Kürtçülük olaylarının başlangıcını teşkil etmesi adına önem taşıyan 15 gencin yapmış olduğu açıklamalar, doğudaki sosyo-ekonomik portrenin bir analizi olması özelliği taşıırken devletin uygulamış olduğu politikaların da eleştirilerini görmek mümkün olmuştur. 15 genç tarafından Doğunun kalkınmasına yönelik sosyal bir arayış çerçevesinde bir yazı kaleme alınmış fakat Doğu Anadolu’nun kalkınması adına kaleme alındığı savunulan yazının amacından saptırılmış ve sosyo-ekonomik portrenin yanlış bir şekilde ortaya konulmuş olduğu gerekçesiyle karşılıklı bir çekişmeye sebebiyet vermiştir. Nitekim yazıyı yayınlayan grubun “ *davanın en keskin çözüm yolu*” olarak görülen bir takım hususların ifade şeklinden anlaşıldığı üzere kendilerince bir dava güdüldüğü görülmektedir. Bu kesime göre doğu adına yapılan yol, okul, fabrika ve modern mahalle gibi her türlü uygulama; doğuyu daha çok sömürmek ve kâr elde etmek amacı taşımakla beraber bu yeniliklerin kendi anlayış ve görüşlerine göre yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. 15 doğulu gencin Barış Dünyası adlı dergi ile duyurmuş oldukları düşünceleri aşağıdaki şekilde olmuştur:¹⁴¹

“ *_ Ağalık sistemi, her türlü girişimi sömürmek içindir. Halk üzerinde sosyo-ekonomik anlamda baskı kuran bir sınıftır.*

_ Yabancı sermaye ile bölgede ileri bir sanayi yatırımı yapılabilir. Böylece halkın refaha kavuşması da gerçekleşir. Hükümetin 55 Ağayı sürme kanunu ile sorun çözülemez.

_ Kürtçe yayınlar yapılmalı, Kürtçe gazete çıkarılmalı ve Kürtçe kitaplar basılmalı.

_ Demokrasinin vazgeçilmezi özgür düşüncedir. Fikri cezalar olmamalıdır.

---

¹⁴⁰ Denise Natali, **Kürtler ve Devlet**, 1. Baskı, çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 150, 153, 157.

¹⁴¹ Emir Ali Türkmen- Abdürrahim Özmen, **Kürdistan Sosyalist Solu Kitabı**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2014, ss. 77-84.

_ *Türkiye'nin kalkınması çerçevesinde doğunun ekonomik ve kültürel durumunun öncelikle ele alınması gerekir.*

_ *Ülkemizi çıkmaza sürükleyen sebep, doğunun geri kalmışlığıdır.*

_ *Doğunun ezilen kişileri de çıkarları için yapılacak sosyal mücadelelere katılmak zorundadır. O zaman gerçek medeniyete kavuşacaktır.¹⁴²*

Doğulu gençlerin bu ifadeleri bir çok spekülasyon ve tartışma konularına sebep olurken, Yön dergisi yazarlarından Yılmaz İdil;¹⁴³ Türkiye'de tek bir ırk olmadığını ve Anadolu'daki bütün ırkların kaynaşarak tek bir millet oluşturduklarını dile getirmiştir. 15 doğulu gencin oluşturduğu liste, şu isimlerden oluşuyordu:

- 1- *Sait Kırmızıtoprak*
- 2- *Selahattin Kemaloğlu*
- 3- *Kahraman Aytaç*
- 4- *Sait Kelekçi*
- 5- *Gıyasettin Eroğlu*
- 6- *Hasan Kocademir*
- 7- *Mehmet Ali Aslan*
- 8- *Yusuf Karagül*
- 9- *Vefa Alparslan*
- 10- *Mehmet Ali Dinler*
- 11- *Tahsin Binici*
- 12- *Ali Ekber Eren*
- 13- *Hamdi Turanlı*
- 14- *Süleyman Bayramoğlu*
- 15- *Haydar Kaya¹⁴⁴*

Doğuda artan eşkıyalık olayları hakkında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in; *"sıklet merkezi Siirt bölgesi olan bu hareketlerin sebebi müsamaha ve halkın hürriyetine gösterilen saygının suiistimal edilmesidir. Hükümet kısa bir zamanda buna son verecektir. Bazı gazetelerin bunu açlığa ve sefaletle bağlamaları ise asla*

¹⁴² **Yön**, Cilt:1, Sayı:32, 25 Temmuz 1962, s. 14.

¹⁴³ Yılmaz İdil, "Türkiye'yi Yıkamak İstesem Nasıl Hareket Ederdim", **Yön**, Cilt:1, Sayı:22, 14 Mayıs 1962, s. 13.

¹⁴⁴ **Yön**, Cilt: 1, Sayı:26, 13 Haziran 1962, s. 12.
Türkmen- Özmen, s. 77.

doğru değildir” şeklinde bir açıklamada bulunması üzerine Doğulu gençler ise farklı bir yönde fikir beyanında bulunmuşlardır. Geri kalmışlığın sebebini bölgesel anlamdaki iç farklılaşmaya bağlayan gençler, aşırı zenginleşen ve aşırı fakirleşen grupların varlığının tezat bir duruma sebep olduğu açıklamalarında bulunurken devlet yatırımlarının sadece belirli bölgelere yapıldığı ve doğu bölgelerinin bunun dışında kaldığını belirtilmiştir.

Barış Dünyası adlı derginin ikinci sayısında yayınlanan ve Musa Anter’in yazmış olduğu “*Doğu Davamız, Doğu’nun Kalkınması Türkiye’nin Kalkınması Demektir*” adlı yazı, doğu davasının şiddet içerikli yollarla halledilemeyeceği, ağalık sisteminin yerine geçebilecek bir fonksiyonun yaratılmaması durumunda ağalığın kaldırılmasının bir anlam ifade etmeyeceği gibi sosyo- ekonomik camiaya da yarar değil zarar vereceği yönünde içerik taşıyan yazı ile bunun devamındaki süreçte yazmış olduğu eğitim odaklı yazılarının Kürt Dili ve Edebiyatı ve bu konuya yönelik politik yazılarına devam etmesi eleştiriye tabi tutulmasına neden olmuştu. Son olarak Amerika’nın Türkiye’ye Kürtler konusunda bir teklifte bulunduğunu ve tekliflerin içeriğinin; Kürdistan’da Amerika ve Türkiye ideolojisinde bir radyo kurmak, Kürt öğrencileri Türkiye şartlarına göre Kürtçe eğitmek ve masrafları Amerikalılara ait olmak üzere Kürtçe-Türkçe gramer kitabı ve sözlükler basmak gibi şartlardan oluştuğunu ileri sürerken, Türkiye’nin bu teklifleri kabul etmediğinden söz etmiştir. Türkiye’nin basınına akseden bu durum, tepki ve bir takım gösteri yürüyüşleri ile karşılandı. Musa Anter’in bu olayı “*Bugüne kadar başarılı olamamış bir Türkiye solculuğu ve Kürt gençlerinin de bu çerçevede kandırıldığı*” olarak yorumlaması üzerine Yön dergisi yazarlarından Sait Kırmızıtoprak tarafından Musa Anter ve Barış Dünyası adlı derginin bütün yazarları “*burjuvazi köpekliği*” ile suçlanmıştır. Barış Dünya’sının 1962 Ağustos sayısında Musa Anter tarafından Yöncülere şu cevap verildi:

Zaruri Bir Cevap

“*Yön dergisinin 22 Ağustos 1962 tarihli sayısında Sait Kırmızıtoprak imzasıyla, ‘Bir Tartışma Üzerine’ başlıklı edep dışı yazıyı teessür ve teessüf ile okudum. Bütün kabahatim, Türkiye’de ilk defa olarak Kürt vatandaşlarımızın insan*

haklarını, memleket gerçeği ve menfaatleri zaviyesinden ortaya atıp samimiyetle müdafaa eden Barış Dünyası dergisinden yana oluşumdur. Yoksa Kırmızıtoprak da çok iyi bilir ki, ben Kürt gençlerini tenkit ederken, gözüne toz kaçmış bir insanın temkin ve itinasını gösteririm. Tozun çıkması için gözünü oynatır, yaşartır ve hatta bir müddet ağrı ve sancıya tahammül edersiniz; ta ki o yabancı cisim rahatça çıksın. Yoksa sabırsız zorlamalarla gözü tahriş etmek, hele hele oymak hiç de marifet değildir.

Bakınız, aynı yazıda beni gayri ilmi gaf şampiyonu ve pratiklikle itham eden İlmi Sait Bey kardeşimiz bana ve Barış Dünyası yazarlarına neler söylüyor ve neleri layık görüyor: ‘ ...Ama tefsirini yaptığı bajarilerin (burjuvaların) köpekleri ile aynı sütunlarda aynı ağız kullanan Kimil yazarına ne oluyor, çok ayıp.’

Tabii burada Kimil yazarı ben ve ağızlarını kullandığım av köpekleri de Barış Dünyası'nın diğer yazarlarıdır.

Doktorun bana ve arkadaşlarıma, bajarilerin av köpekleri demesine sebep şudur:

Ağustos 1962 Barış Dünyası Mecmuasında, Yön dergisinde çıkan ‘Kürtçe Sözlük’ başlıklı haberin sunuluşu karşısında derginin tutumunu tenkit etmişim. Haber aşağı yukarı şu mealdeydi:

Amerikalılar, Türkiye’deki Kürt vatandaşlarımızın Kürtçe okuyup yazmalarına yardım için bir Kürtçe sözlük meydana getirilmesini ve eğitim merkezlerinin kurulmasını tavsiye ediyorlar. Bu husustaki masrafların da kendileri tarafından sağlanacağını bildiriyorlar. Bu haber üzerine Yön, ‘... bu da gösteriyor ki, Amerikalılar memleketimizin gerçeklerine ne kadar yabancılar’ diyordu.

Tenkitimde, böyle bir teşebbüse taraftar olduğumu; bilakis, Yön Dergisi ‘ Köpekliğim’ takdirini okuyuculara bırakarak, genç doktorumuz Kırmızıtoprak’ı affediyorum. Ayrıca Türk vatandaşı bir Kürt olarak Kırmızıtoprak adına Sayın Barış Dünyası'nın diğer yazar arkadaşlarımdan büyük bir üzüntü ile özür diliyorum.”¹⁴⁵

---

¹⁴⁵ Anter, s. 179.

Musa Anter

Barış Dünyası adlı dergi ile Doğulu gençler arasında yaşanan münakaşa, 22 Ağustos 1962 tarihli Yön dergisinde Dr. Sait Kırmızıtoprak tarafından kaleme alındı. Doğulu Gençler ile Barış Dünyası arasında geçen çekişmeli cevaplar aşağıdaki şekilde olmuştur:

“Barış Dünyası: Doğunun ekonomik kalkınması ancak liberal ekonomi şartlarında mümkündür. Yerli ve yabancı özel sermaye için Doğu Anadolu gayet caziptir.

Doğulu Gençler: Bırakınız sömürge ülkelerini en ileri sermayeci memleketlerde bile geniş asfalt caddelerin modern mahallelerin biraz dışına çıkılınca; halk kitlelerinin debelendiği sefalet yuvaları çıkar karşımıza. Biz, halkçı demokratik sosyalizme ve Türkiye insanının emek, bilgi ve çabasına dayanan bir organizasyon içerisinde doğu kalkınmasının tahakkuk edebileceğine inanıyoruz.

Barış Dünyası: Yurdumuzun diğer bölgelerine göre doğuda toprak ağaları ve şeyhler vardır. Fakat bu adamları sürmek neye yarar? Oysa yerli yabancı büyük sermaye yatırımlarına girişince bu adamları pekâlâ kullanabilir.

Doğulu Gençler: Büyük toprak ağaları ve din tüccarları Türkiye'nin her bölgesinde hatta büyük şehirlerimizde de vardır. Toprağın onu işleyen topraksız köylü ve rençbere dağıtılması demek olan toprak reformunun hemen tatbiki gerekir. 105 sayılı kanun en azından 115 sayılı kanun kadar hatalıdır. Toprak reformunu gerçekleştirmek için adam sürmeye ihtiyaç yoktur. Şayet sürmek mutlaka gerekse Kadirli, Silifke, Güllüce vs. ağalarını da Doğu'ya neden sürmüyoruz?

Barış Dünyası: Türk aslından gelen Kürtlerin asimilasyonları 'çoğunluk içinde tek ırk, tek kültür halinde kaynaştırmak' gerekir. Mademki bugüne dek bu işi sert tedbirlerle beceremedik. O halde daha tatlı bir usul deneyelim. Önce kendi ana dilleriyle okuyup yazma öğretelim böylece ana dillerini zamanla değiştirmek kolay olur: ' Birçok dil, lehçe, din ve ırk farkları içinde bu yolla bugün bir Rus milleti teşekkül etmektedir. Türkistan ve Türk çocuğu, mükemmel Rusça biliyor ve nesilden nesile bu dil, ana dili haline geliyor. Sovyet Rusya'nın yaptığı bizim için de bir örnektir.'

Doğulu Gençler: Asimilasyon doğru, insani ve bilimsel bir hareket değildir. Hem faydasızdır hem de tatlı veya sert usul daima geri tepmiştir. Halkların ana dilleriyle okuyup yazabilmeleri en tabii haklarının icabıdır. Bu temel hak pazarlık konusu edilmemelidir. Bir arada, birbirlerinin edebiyat ve dillerine saygılı, kardeşçe milli hudutlar içerisinde kader birliği yapmalıdır. İnsan hakları evrensel beyannamesinin bu beş prensibi pek çok yerde uygulanmaktadır.

Barış Dünyası: İçimizde bir Kürt topluluğu vardır ve bunu kabul etmemiz lazımdır. Doğu davasını, bu realiteyi inkâr ve tasfiye etmek suretiyle halletmek yolunu milli bir gaflet, hatta bir felaket olarak görenlerdeniz. Şu veya bu yollarla Türk ve Kürt düşmanlığını körükleyen, şiddet ve yasak rejimiyle bu davayı olur biter sanan görüşe tamamen karşıyız.

Doğulu Gençler: Bu paragrafınızı olumlu, yapıcı ve uyarıcı bulduğumuzu, memnuniyetle kabul ediyoruz. Bu tartışmanın özetini şunun için yaptık: Barış Dünyası'nın son sayısında sayın Musa Anter ' Yön, 15 şarklı gencimizi adeta işgal ederek kasıtlı sayfalarınıza alet etmiştir... Ne demektir Doğulu Gençler Barış Dünyası'na cevap veriyor, karşı geliyor. ”¹⁴⁶

Karşılıklı soru cevap niteliği şeklinde yayınlanan ve esasen bir çekişmeye sebep olan tartışmaların üzerine Musa Anter'in cevabı: “ Bugün milletimiz ve bilhassa Doğulu vatandaşlarımız sınıf ve doktrin mücadelesi yapacak durumda değil” şeklinde olmuş ve mevcut doğulu vatandaşların fiillerini ve düşüncelerini beğenmediği ya da tasvip etmediği yönünde bir fikir beyanında bulunmuştur. Sait Kırmızıtoprak'ın konu hakkındaki fikir beyanı ise şu şekilde olmuştur; Türkiye'nin kamuoyuna sahne olan Doğu- Batı tartışmasında Dünya Gazetesi yazarlarından Avni Doğan'ın halkı kışkırtma ve ürkütme suretiyle konuya önyak olduğunu belirtirken, Irak'taki hareket ile Doğu Anadolu'yu birlikte düşünerek yangına körükle gidildiğini savunmuştur. Doğu Anadolu'nun Kürtçe konuşması Türkiye'nin birlik beraberliği konusundaki ilişkileri zedelediği gibi Kürtlerin yüzyıllardır birlikte yaşadıkları Türklerden ayrılmayı da düşünmediklerini, bu sebepten ötürü Kürtleri asimile etmeye gerek olmadığı savunulmuştur. Asimilasyonun hiçbir zaman ve coğrafyada başarı sağlamadığına da vurgu yapan Kırmızıtoprak; “Biz doğulular şahsiyetlerimize biçim veren, görüş ufuklarımızı aydınlatan Türk kültürü ve Türk diliyle iftihar

¹⁴⁶ Sait Kırmızıtoprak, “Bir Tartışma Üzerine”, **Yön**, Cilt:1, Sayı: 36, 22 Ağustos 1962, s. 13.

ediyoruz. Türk edebiyat ve dilini en azından kendi ana dilimiz kadar seviyoruz.” diye de bir açıklamada bulunmuştur. Ekonomik gelişme konusunda ise Türkiye'nin tamamının az geliştiğini, halk arasında en ufak bir ihtilaf yokken “*Kürt diye bir ırk, Kürtçe diye bir dil yoktur*” şeklinde gereksiz spekülasyon yaratmanın hiçbir sorunu halledemeyeceğine vurgu yapmıştır. Sait Kırmızıtoprak'ın bu açıklamaları üzerine Engin Dikmen adlı bir üniversite öğrencisi tarafından kendisine cevap verilerek; davalarımız denilen şeylerin Eğitim, tarım ve sağlık davaları olduğunu söylemiş ve doğuda esasen bir toprak reformuna ihtiyacın olduğu fakat toprakların topraksız köylülere verilerek bu şekilde bir değişim yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Zira toprak ağaları tarafından eğitime köstek olunmuş ve bazı istismarcılar ile köylü idareler yüzünden eğitim yarım bırakılmıştır. Sağlık konusunda da eğitim de olduğu şekilde ihtiyaçlar mevcuttur özellikle doktor ihtiyacı karşılanmalıdır şeklinde kendini ifade etmiştir.¹⁴⁷

Devletin doğu bölgelerine yapmış olduğu ve özellikle 1960 sonrası uygulamalarda bir çok spekülasyon yaratılmış ve yanlış olduğu görüşünü savunan bir takım kişilerce görüş belirtilmiş hatta bir takım örgütlenme ve uygulamalar icraata geçirilmiştir. Devlet tarafından zararlı görülen bu örgütlenme ve uygulama biçimleri illegal olarak saptanarak devletin bekası adına bir takım sert önlemler alınmak zorunda kalmıştır.

2.2.SİVAS KAMPI VE 55'LER SÜRGÜNÜ

2.2.1.Ağalık ve Ağalık Sisteminin Politik Dönüşümü

Ağa şeklinde ifade edilen kavram; esasen bir kişiliği değil çok boyutlu bir yapının ürünü olmakla birlikte geniş toprak sahibi olan ve halk arasında bir yaptırım gücüne sahip, halktan almış olduğu gücü yine halka uygulayan kişiyi ifade eder. Nevzat Çiçek tarafından tanımlanan ağa kavramı ise; “*Devlete yanaşıp kendini halkın temsilcisi, halka dönüp devletin mümessili olarak tanıtan kimse*”¹⁴⁸ şeklindedir.

Aşiret sistemi ise; ortak bir geçmişe ve akrabalık ilişkilerine dayanan kendine has bir yapıda ve ekonomi temelinde örgütlenen sosyo-politik bir oluşumu ifade

¹⁴⁷ Sait Kırmızıtoprak, “Kimler İçin Çan Çalıyorlar”, **Yön**, Cilt:1, Sayı:40, 19 Eylül 1962, ss. 14-15.

¹⁴⁸ Nevzat Çiçek, **Sivas Kampı**, Lagin Yayınları, 2010, (Kampı), s. 125.

etmektedir. Kendi içerisinde alt ve üst birimlerden oluşan bu teşkilatlı yapı, devletin gücünü hissettiremediği ya da devlet tarafından arka planda bırakılmış bölgelerin sosyal yapılarında görülmektedir.

Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde görülen aşiret sisteminde aşiret mensubu kişiler tarafından bağlı bulunduğu sülaleye bir aidiyet meselesi söz konusudur. Aidiyet duygusu ilk etapta olumlu bir durumu temsil ederken, kendi içerisinde bir aidiyet problemini doğurmuştur. Bu problem, tebaanın mensubu olduğu aşiret dışındaki herhangi bir karşı sülaleye, sebep aranmaksızın tavır alınmasına neden olmuştur. Halkın kendinden daha güçlü ve yaptırım sahibi olarak gördüğü bu birim, tahakküm eksikliğini de bir anlamda tamamlamıştır. Siyasi tahakkümün yanında özellikle ekonomik olarak da hükmeden aşiret ağaları, halka çok sert ve ağır yaptırımlar yüklemişlerdir. 20.yy ile birlikte değişen siyasi konjonktürün de etkisiyle aşiret yapılarında büyük bir değişim söz konusu olmuştur. Özellikle 1950'lerden sonra hız kazanan köyden kente göçler köylü- ağa sistemi arasında bir kopukluğa sebep olmuştur. Bu kopukluk, yeni bir sistem olan eşkıyalık ve kaçakçılığın doğmasına sebep olacaktır. Doğudaki partizan eylemciliğin adı artık eşkıyalık olarak nitelendirilecektir. Ekonomik ve sosyal boyuttaki eksikliklerin meydana getirmiş olduğu eşkıyalık girişimleri; ulusal bilincin gelişmesinin bir sonucu olarak görülmüştür.¹⁴⁹ Neredeyse ekonominin temeline dayanak oluşturan bu yeni sistemler, aşiret ile halk arasındaki ince bağın kopmasına sebep olmuştur. Bu anlamda halk ile aşiret arasındaki ikilikler ve aşiret içi anlaşmazlıklar, devletin müdahalesiyle birlikte bir aşiret politikası izlenmesine sebep olurken; sistemin bir takım Kürt ayaklanmalarına sebebiyet vermesiyle birlikte devletin izlemiş olduğu aşiret politikası da dönem dönem şiddet içerikli olmak zorunda kalacaktır. Bu anlamda dolaylı yollardan aşiret sistemini kaldırmak isteyen devletin ise zorluklarla karşılaştığı dönemlerde sürgün ve ceza gibi yaptırımlar uygulamak zorunda kaldığı görülmektedir.¹⁵⁰ Ağalığın sosyal bir müessese olduğunu ve az gelişmiş ülkelerde rastlandığını savunan Cihat Baban, devlet himayesini yetersiz bulan halkın kendini daha güvende hissedebilmek adına bir himaye araması ve bu durumda kendiliğinden ortaya çıkan bir sistem olduğunu ifade eder. Ağalığın ortaya çıkmasına sebep olan

¹⁴⁹ Celilâ Celil, **Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi**, 3. Baskı, çev. M. Araş, Peri Yayınları, İstanbul, 1998, s. 284.

¹⁵⁰ Bruinessen, Devlet, s. 83.

sosyo-ekonomik yetersizlikler ortadan kaldırılmadıkça sistemin değişmesinin mümkün olmayarak başka isim altında aynı amaca hizmet eden yeni bir müessesenin var olacağını belirtir. Bu duruma engel olmanın temel şartı ise vatandaşın güvenini kazanmak ve bu anlamda vatandaşa güven sağlamaktan geçmektedir. Sadece ekonomik anlamda olmayıp politik açıdan da söz sahibi olan ağa, vatandaşın sıkıntılarını memlekette ağırlığı olan kişilere ileterek halkın gözünde bir vizyon sahibi olagelmıştır. Eğitim ve iktisadi eksiklik neticesinde halkın düşmüş olduğu bu durum, demokrasi ahlakına da uymamaktadır. Bu sistemi değiştirmek için ise; “*ağayı ortadan kaldırmak için ağayı yaratan şartları yok etmez lazımdır.*”¹⁵¹

Feodalizm özellikleri gösteren ağalık sisteminin ortadan kaldırılması adına hükümetin gerçekleştirmek istediği ilk icraat toprak reformu meselesi olmuştur. Birçok kesimin eleştirmiş olduğu Toprak Reformu meselesi hakkında Cemal Bardakçı; “*Derebeylik sistemi şark vilayetlerimizdeki Türkmen aşiretleri üzerinde çok zararlı tesirler yaptı. Yeryüzünde hayata gözlerini açtığı günden beri hür yaşamış olan Türklerin bu sistemin icabı olan kölelikle, esirlikle bağdaşamayacakları tabii idi. Ya sistemi yıkacaklar veyahut o diyardan gideceklerdi... İşte bu sebeptir ki Türkler tabii bir meyille daima şehirlere yüz çevirmişlerdir. Şehirlerde yaşamaya imkân bulamayan Türkmen aşiretleri de ya Kürtleşmişler veyahut inkıraza uğramışlardır.*” Şeklinde düşüncelerini açıklarken, Şevket Süreyya Aydemir ise; “*Benim müşahedelerim, Kürtçe konuşan bölgelerde, şeyh ve toprak ağaları hâkim olunca, orada köylülerin Türk dahi olsalar Kürtleştikleri merkezindedir. Toprağın parçalanıp küçük toprak mülkiyetinin yerleştiği, köylünün ağadan şeyhten kurtulduğu yerlerde ise Türkçe yayılmakta, hükümete güven artmakta ve milli birlik gelişmektedir.*” Sözleriyle ağalık sisteminin nasıl politize edildiğini açıklamaktadır.¹⁵²

Bu durumun devlet politikası adına uygulanması noktasında önem arz eden bir konu da “*Kürtlük*” kavramının siyasallaşması olmuştur. Mevcut olan kürtlük bilincinin siyasal bir zemine oturtulmaya çalışılması ise bir takım problemlere neden olurken devletin politikasını da bu yönde uygulamasına sebebiyet vermiştir. Bu eksende devlet politikalarına eş zamanlı bir takım Kürt örgütlenmelerinin meydana gelmesi ise; devlet politikası ile sosyo- ekonomik bir ortamda doğarak zamanla

¹⁵¹ Cihat Baban, “Ağalık Müessesesi”, **Ulus**, 31 Temmuz 1963.

¹⁵² Sait Kırmızıtoprak, “Doğu Meselesinde Yanılmalar”, **Yön**, 28 Şubat 1963, s. 12.

politik bir siyasallaşmaya dönüşen ağalık sisteminin politika nezdinde bir eksen değişikliğine sebep olmuş ve Kürt örgütlenmeleri ile devlet politikaları eşzamanlı olarak ortaya çıkmışlardır. İç ve dış desteklerin varlığı ayaklanma ve benzeri bir takım örgütlerin uluslararası bir nitelik taşımaya sebep olurken, politik desteklerin varlığı ise halklar arasındaki muhalefetin doğmasına sebep olacaktır. çok güçlü olmasa da milliyetçilik ve din arasındaki yakın ilişkinin varlığı, sosyo- ekonomik yapının değişmesine kaynaklık ederken, siyasal bir kaos ortamına da sebep olmuştur. Zira dinsel ve milli içerikteki sorunlar, ağalık ve şeyhlik gibi yapılanmaları oluşturmuş ve bu yapılanmalar aynı siyasi zemin üzerinde anılmışlardır.¹⁵³ Aşiret sistemi, bütünsellik arz eden bir yapıda incelendiğinde resmi devlet ideolojisinin dogmatik bir sisteme karşı duruşunu ifade etmektedir. Türkiye'nin sosyo- ekonomik ve toplumsal yapısı irdelendiğinde Kürtçülük olgusunu bu yapı içerisine oturtmak ve bütünsellik çerçevesinde incelemek gerekmektedir. Türkiye, bölgesel farklılıklar açısından incelendiğinde kapitalist sistemin getirmiş olduğu kutuplaşmanın yanı sıra gelişmiş ve az gelişmiş bölge farklılığının sebep olduğu uyumsuzluk açısından dikkat çekmektedir.¹⁵⁴ Kürt nüfusunun tamamındaki aşiret sistemine bakıldığında; İran, Suriye ve Türkiye eksenindeki aşiretlerin dağılımında en büyük sayıyı Türkiye Kürtlerindeki aşiret sayısının oluşturduğu görülür.¹⁵⁵

Osmanlı İmparatorluğundan beri süregelen ve Tek parti rejimi ile birlikte azalma gösteren aşiret kültürü, 1950'lerden başlayarak Demokrat Parti iktidarı süresince devam etmiş olup gelişme göstermiştir. 1960'larda yeniden yorumlanan aşiret kültürü; artık sosyal anlamda bölgeyi değiştirdiği gibi siyasi arenada da bölgeyi ve ülke genelini aşırılıklardan kopararak tek düze bir kültür boyutuna taşımıştır. 1923 itibariyle doğudaki aşiret liderleri ile dini yaptırımını olan kişilerin "*Kürt Ulusal Hareketi*" adı altında sürdürmüş oldukları ideoloji, 1960 sonrası özellikle Doğu bölgelerinde üniversite bilincinin gelişmeye başlamasıyla birlikte yerini Kürt gençlerine devretmiştir.¹⁵⁶

---

¹⁵³ Bruinessen, Devlet, s. 432.

¹⁵⁴ İsmail Beşikçi, *Kürtlerin Mecburi İskânı*, Komal Yayınları, 1977, (İskân), s. 205.

¹⁵⁵ Dr. Fritz, *Kürtlerin Tarihi ve İçtimai Tedkikati*, çev. Sina Şanlıer, Hasat Yayınları, İstanbul, 1992, s. 57.

¹⁵⁶ Ahmet İlyas, "1950-1960 Yılları Arasında Gerçekleşen Genel Seçimlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Açısından Değerlendirilmesi", *Türk Çalışmaları Dergisi*, 2014, Cilt: 9, Sayı: 4, s. 563.

2.2.2.105 Sayılı Kanunun Meclisten Geçme Süreci ve 55'ler Sürgünü

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, gerek dış tahrikler gerekse bazı hükümetler tarafından ihmale uğradığı gerekçesiyle otorite boşluğu meydana gelmiş ve bölge halkı “ağalık, şeyhlik” gibi bir takım sosyal müesseselere gereksinim duymuştur.¹⁵⁷ 1960 yılında giderek kötüleşen ekonomi ve kıtlık neticesinde ağalar, köylüleri hükümete karşı gösteri yapma yönünde etkilemişlerdi. Bu gösterilerin milliyetçi duyguları kabartabileceği yönündeki korku, Milli Birlik Komitesi'nin 2510 sayılı kanuna ek 105 numaralı iskân kanununu çıkarmasına sebep olmuştur. Kanun tasarısı, yabancı ideolojilerin tesiri altında kalarak halka baskı yapılması sebebiyle hazırlanmış olup, ağalar ikamet etmiş oldukları yerlerden başka bölgelere iskân ettirileceklerdir.¹⁵⁸ Zira Milli Birlik Komitesi tarafından doğu bölgelerindeki halkın geri kalma sebebi; Demokrat Parti ve onunla işbirliği içerisinde olan köy ağaları olarak görülmekteydi. Bu sebepten ötürü Milli Birlik Komitesi'nin ilk icraatı; feodal düzeni değiştirmek adına ağaları Sivas Kampına sürgüne göndermek oldu. İktidarın Sivas Kampı ile ilgili gerekçesi ise; halkı baskı altından kurtarmak olurken, Irak'ta meydana gelen Barzani olayının Türkiye'ye yansımaması için devlet adına alınmış bir önlem olarak da biliniyordu. Kanunun çıkarılma gerekçesi ile ilgili dönemin Genel Kurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala da: “Şarkta ağa, bey, şeyh, seyit denilen 35-40 köye sahip derebeylikler hala mevcuttur. Bu şahısların öncelikle nüfuzlarının kırılması, batıya nakledilerek yayılmaları ve muayyen yerlerde iskân edilmeleri esas olmalıdır... köylüyü baskı altında tutmaktadırlar. Köylülerimiz, Türklüklerine müdriktirler. Kürtlük propagandası, sırf derebeyliklerinin devam edebilmesi için şeyh ve beyler tarafından halka yayılmaktadır.”¹⁵⁹ Şeklinde bir açıklamada bulunmuş ve kanunun gerekçelerinden olarak basına neşredilmiştir. Siyasal Kürtçülüğün devlet eliyle şekillenmeye başlamasının ilk adımını oluşturan “Sivas Kampı” olarak bilinen olay bu şekilde sebep gösterilerek açıklanmak istenmiştir.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında doğuda bir takım hareketlenmeler meydana gelirken Kürtçülük daha da köklenmiş, hükümet de duruma müdahalede bulunarak; Resmi rakamlar çerçevesinde net bir bilgiye sahip olunmamakla birlikte

¹⁵⁷ Çiçek, Kampı, s. 193.

¹⁵⁸ **Son Posta**, 20 Ekim 1960.

¹⁵⁹ **Öncü**, 19 Ekim 1960.

Alev Alatlı ve İsmail Beşikçi gibi isimlerin 485; Said Ensarioğlu'nun ise 385 kişi olarak belirtmiş oldukları kamptaki isimler; 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinden dört gün sonra tutuklanarak Sivas Kabakyazı'ndaki 5. Er Eğitim Tugayı'na 9 aylığına götürülmüşlerdir. Sürgün, Celal Bayar tarafından "*Siyasal Kürtçülüğün Merkezi*" olarak tanımlanmıştır¹⁶⁰. Halkın ise duruma tepki göstermeyerek aksine "*Aman bir daha gelmesinler*" denilerek memnun olduğu belirtilmiştir. Nitekim halkın mallarına hâkim olan tek güç ağalarda bulunmaktaydı. Bu sebeple iskânın daimi tutulması görüşü mecliste de hâkim olmuştu.¹⁶¹

1957 seçimlerini takip eden süreçte Demokrat Parti iktidarı ile birlikte aşiret sistemi tekrardan ortaya çıkarılmıştı. Kalender aşiretinden olan Ağa Gafur Zinciroğlu'nun "*Ağaları hükümet yaratıyor*"¹⁶² yönündeki iddiası da mecliste ağaların gündem konusu olmasına sebebiyet vermiştir. Bakanlar Kurulunun dördüncü toplantısında Cemal Gürsel tarafından Doğudan Batıya göç ettirilme yasası gündeme alınmakla birlikte yedinci toplantıda ise 164 kişinin Sivas'ta gözetim altında tutulduğu, denetim altında tutulan kişilerin Muş, Bitlis, Van, Diyarbakır ve Erzurum illerinden olmak üzere toplam 85 aileden oluştuğu belirtiliyordu. Bu doğrultuda Bakanlar Kurulu'nun 11. Toplantısında Kürtlere yönelik tehcir uygulanması gündeme getirildi. Dönemin İçişleri Bakanı tarafından tasarının tehcire benzediği ve antidemokratik olduğu ifadelerinin üzerine bölgedeki emniyet yetkilileri tarafından şüpheli isimlerin tespit edilerek bakanlar kuruluna bildirilmesi ve bakanlar kurulu kararı ile bu şahısların tehcir ettirilmesi kararı alındı.¹⁶³ Milli Birlik Komitesi üyelerinden Numan Esin'in ise kampın güvenlik önlemi gerekçesiyle oluşturulduğu belirtilmiştir. Hedef noktası olarak ise Muharrem İhsan Kızıoğlu gösterilmiş fakat listenin 1959'da oluşturulduğu iddialarının da varlığından söz ederek bu tezin çürütülebilir olacağına dikkat çekmiştir.¹⁶⁴ Yine Cemal Gürsel tarafından; Şeyh Sait hakkında köylerde propaganda yapmak suretiyle bir takım kişilerin dolaştığı ve bunun haberinin alınması üzerine bu şahısların yakalatıldığı ileri sürülmüştür. Bu durumun böyle devam etmesi halinde iki türlü önlem alınacağına

¹⁶⁰ Nevzat Çiçek, "Küçük Yassıada: Sivas Kampı", (Yassıada), s. 1, <https://www.timeturk.com/tr/2013/05/26.23:55>.

¹⁶¹ Koçak, Tutanak, s. 218.

¹⁶² Çiçek, Kampı, s.123.

¹⁶³ Koçak, Tutanak, ss. 62, 63.

¹⁶⁴ Hazal Şimşek, "Modern Kürt Hareketinde Sıçrama: Sivas Kampı ve 55'ler Vakası", s. 1, <https://GazeteBilkent.com.tr/2015/02/20>.

vurgu yapan Cemal Gürsel, birincisi; “Bunları getirteceğim ve en ufak hareketlerinde işlerini bitireceğimi söyleyeceğim”. İkincisi ise; “Bunları garp bölgelerine nakledebiliriz. Çünkü bunlar halkın başına beladır. Köylüleri köle haline getirmişlerdir. Vaktiyle bu karar yine alınmıştı. Politika dalavereleri yüzünden doğuya avdet ettiler. Halk avdetlerinden memnun olmadı. Yalnız propagandaların az çok devamı vardır. Ben Kürtçülük meseleleriyle meşgul olmuşumdur. Esasında bizim memlekette Kürt diye bir şey yoktur. Horasan’dan Orta Asya’dan hatta Aydın’dan şuradan buradan sevk edilen aşiretler ortaya yerleşmişler ve maalesef bu hale alışmışlardır. Çünkü kendilerinden asker alınmamış bir takım beylerin idaresi altında Kürtlüğü kendileri icat etmişlerdir. Esasında orada Kürt ismi kendine mal edilecek hiçbir zümre yoktur.”¹⁶⁵ Şeklinde olmuştur. 1938’den 1970’e kadarki geçen süreç içerisinde istikrarlı bir şekilde herhangi bir Kürt ayaklanması yaşanmamıştır. Hükümetin bu yıllarda izlemiş olduğu politikalar, bu istikrarlı sürecin bozulmasına neden olarak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri Türkiye açısından ciddi bir şekilde sorun teşkil eder hale gelmiştir.¹⁶⁶ Sonuç olarak bu durum, aşağıdaki 7 Ekim 1960’da 2510 sayılı iskân kanununa ek olarak çıkarılan 105 sayılı kanunun çıkmasına zemin hazırlamıştır:

“Dini his veya gelenekleri veya yabancı ideolojileri alet etmek veya cebir ve şiddet kullanmak suretiyle ikametgâhının veya maliki veyahut zilyedi olduğu gayrimenkulünün bulunduğu mıntıkada yaşayan halkın tamamı veya bir kısmı üzerinde tesis eylediği nüfuza dayanarak,

A-)O mıntika sekenesini maddeten veya manen tehdidettiği veya huzurunu bozacak sair hareketlerde bulunduğu veya istismar eylediği yahut

B-)Fertlerin hukukuna tecavüz ettiği veya tahakküm ve tagallüp ile haklarını kullanmalarında iradeleri müessir olduğu yahut

C-)Milli menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunduğu, mahallin en büyük idare amirinin sorumluluğu altında emniyet makamları tarafından yapılan tahkikat neticesi sabit olanlar ile bunların dördüncü dereceye kadar(bu derece dâhil) kan ve sıhri hısımlarından lüzum görülenler İçişleri Bakanlığının teklifi ve Bakanlar Kurulu kararı ile o mıntıkaya bir daha gelmemek üzere, yurt içinde başka yerlere bu ek kanun hükümlerine göre nakil ve iskân edilebilirler.

¹⁶⁵ Koçak, Tutanak, ss. 157

¹⁶⁶ Çiçek, Yassıada, s. 1.

*Bu kanun tatbikatında vazife ve salahiyetini şahsi garaz veya menfaat karşılığında kötüye kullanan idare ve emniyet amir ve memurları bir seneden az olmamak üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılır.*¹⁶⁷

Yasanın gerekçesi ise:

*“Sosyal bir takım reformları yapabilmek, ortaçağın Türkiye’de yaşayan düzenini yıkmak, ağalık ve şeyhlik gibi müesseseleri yok etmek... Vatandaşın sömürülmesine engel olmak gayesiyle bu kanun çıkarılmıştır.”*¹⁶⁸ Şeklinde olmuştur.

Kürt milliyetçiliği adına aktif siyaset içerisinde buldukları gerekçesiyle kampa alınan 485 kişinin sadece Kürtlerden oluşmayıp, içerisinde farklı etnik temeldeki insanların varlığının yanı sıra farklı ideolojiyi benimseyen bir kesim de bulunuyor, kampta kalanlar Aleviler, Kürtler, Nurcular ve Demokrat Partili Milletvekillerinden oluşuyordu.¹⁶⁹ Doğudaki ağaların kampa getirilmesi konusunda çeşitli düşünceler bulunmakla birlikte Celal Temel, kamptakileri dört kategoriden oluşturmuştur. *İlki; Toprak ağaları ve aşiret ileri gelenleri, ikincisi şeyhler ve dini önderler, üçüncüsü Kürt kanaat önderleri ve dördüncüsü de Said-i Nursi’nin öğrencileri ve Nurculardan oluşmaktaydı.*¹⁷⁰ Dini siyasete alet ettikleri, halk üzerinde bir takım baskı uyguladıkları, tapulu-tapusuz bütün arazileri zapt ettikleri ve halkı köle gibi kullanmalarının yanı sıra dış cereyanlara da aracılık yapmaları gerekçesiyle tutuklanan 485 kişi, Türk aydınlarının büyük bir kısmı tarafından “*Küçük Yassıada*” olarak görülen Sivas Kabakyazı’na götürülmüşlerdir. 105 sayılı kanuna göre Sivas Kampı sonrasında tehcir ettirilenlerin oluşturduğu 55 kişilik isim listesi, mensubu olduğu aile ve getirilmiş oldukları iller aşağıda verilmiştir:

- 1- İbrahim Abikoğlu / Şanlıurfa
- 2- Hacı Tapo Aktoprak / Diyarbakır-Dicle
- 3- Zeki Bayar / Ağrı
- 4- Faik Bucak / Şanlıurfa
- 5- İsmail Hakkı Bucak / Şanlıurfa
- 6- Hacı Ali Bucak / Şanlıurfa (Bucak Aşireti lideri)

---

¹⁶⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Kanun No:105: 2510 sayılı İskân Kanununa Ek Kanun, Kabul Tarihi: 19/10/1960, Resmi Gazete Tarihi ve No: 25.10.1960 No: 10638, Kanunlar Dergisi Cilt:43, MBK 103 no’lu Komisyon Raporu, s. 240.

¹⁶⁸ Çiçek, Kampı, s. 25.

¹⁶⁹ Çiçek, s. 169.

¹⁷⁰ Temel, s. 104.

- 7- Mehmet Celal Bucak / Şanlıurfa
- 8- Mithat Bucak / Şanlıurfa
- 9- Hasan Abik Bucak / Şanlıurfa
- 10- Ali Abik Bucak / Şanlıurfa
- 11- Bekir Bucak / Şanlıurfa(Faik Bucak'ın kardeşi)
- 12- Reşit Çeçen / Ağrı-Eleşkirt(Şarkıcı Burhan Çeçen'in babası)
- 13- Mehmet Dal
- 14- Abdülkadir Ekinci / Diyarbakır-Dicle
- 15- Ebubekir Ertaş / Van-Başkale
- 16- Bahattin Erdem / Mardin
- 17- Abdurrezzak Ensarioğlu / Diyarbakır-Dicle(Ensarioğlu ailesinin en büyüğü)
- 18- Sait Ensarioğlu / Diyarbakır-Dicle
- 19- Şeyh Ali Rıza Fırat / Erzurum-Hınıs(Şeyh Said'in oğlu)
- 20- Şeyh Selahattin Fırat / Erzurum-Hınıs(Şeyh Said'in oğlu)
- 21- Şeyh Gıyasettin Fırat / Erzurum-Hınıs(Şeyh Said ailesinden)
- 22- Şeyh Ahmet Fırat / Erzurum-Hınıs(Şeyh Said ailesinden)
- 23- Mehmet Fuat Fırat / Erzurum-Hınıs(Şeyh Said'in torunu)
- 24- Faruk Fırat / Erzurum-Hınıs(Şeyh Said ailesinden)
- 25- Mehmet Emin Fırat / Erzurum-Hınıs(Şeyh Said ailesinden)
- 26- Halit Fırat / Erzurum-Hınıs(Şeyh Said ailesinden)
- 27- Ömer Fırat / Erzurum-Hınıs(Şeyh Said ailesinden)
- 28- Gıyasettin Fırat / Erzurum-Hınıs(Şeyh Said ailesinden)
- 29- Hüseyin İleri / Bitlis
- 30- Zeynel Abidin İnan / Bitlis(Kamuran İnan'ın kardeşi)
- 31- Mustafa Işık / Van
- 32- Kinyas Kartal / Van(Bruki Aşireti lideri)
- 33- Abdülbaki Kartal / Van(Kinyas Kartal'ın kardeşi)
- 34- Hamit Kartal / Van(Kinyas Kartal'ın kardeşi)
- 35- Bala Kartal / Van(Kinyas Kartal'ın kardeşi)
- 36- Şeyh Mehmet Emin Karadeniz / Iğdır
- 37- Feyzullah Keskin / Diyarbakır
- 38- Mehmet Kayalar / Diyarbakır

- 39- Abdullah Öztürk / Ağrı-Tutak
40- Ferzende Öztürk / Ağrı-Tutak
41- Osman Öztürk / Ağrı-Tutak
42- Köroğlu Öztürk / Ağrı-Tutak
43- Şamil Peker / Ağrı-Diyadin
44- Sait Ramanlı / Batman(Raman Ağası Emînê Perîxanê'nin oğlu ve 49'lar Davası 'nda yargılanan Mustafa Ramanlı'nın babası)
45- Kutbettin Septioğlu / Elazığ(Şeyh Said ailesinden)
46- Zeynel Turanlı / Adıyaman-Kâhta(Hacı Bedir Ağa'nın kardeşi)
47- Cafer Yağizer / Van
48- Mecit Yalçın / Ağrı
49- Derviş Yakup
50- Kazım Yıldırım / Ağrı-Tutak
51- Süleyman Yıldırım / Ağrı
52- Gıyasettin Gül / Hınıs
53- Cemil Küfrevi /Bitlis
54- Mahmut Erkuş / Van-Başkale
55- Zeki Toker(Küfrevioğlu) ¹⁷¹

55'ler Kanunu olarak da bilinen 105 sayılı kanunun dışında ayrı bir kararname ile 56. İsim olarak Diyarbakır'dan ailesiyle birlikte tehcir ettirilen isim, Zeynel Abidin Burak olmuştur. ¹⁷²Kampın kamuoyunda yarattığı etki bir takım spekülasyon ve karışıklığa sebep olurken 27 Mayıs Askeri Darbesini gerçekleştiren subayların anılarında Sivas Kampı ile ilgili mevcut bilgi bulunmamaktadır. Kamptaki isimlerden en küçüğü 17 yaşında olan Said Ensarioğlu'dur. Kampta bulunan isimlerden olan Şeyh Ali Rıza tarafından içerisinde buldukları durumu İsmet İnönü'ye bir mektupla bildirerek İnönü'nün konuyla ilgilendiği ve kampın fazla uzatılmamasını sağladığı belirtilmektedir. ¹⁷³

55'lerin içerisinde toprağı olan isimler; Kinyas Kartal, Hamit Kartal, Bala Kartal, Abdülbaki Kartal, Zeki Toker, Zeki Bayar, Şamil Peker, Zeynel Turanlı, Ali

¹⁷¹ Çiçek, Kampı, ss. 233-234.

Temel, ss. 110-112.

Tercüman, 3 Aralık 1960.

¹⁷² Mümtaz Soysal, "Doğunun İnsanları", **Yön**, 10 Ocak 1962, ss. 12-13.

¹⁷³ Temel, s. 106.

Rıza Fırat, Selahattin Fırat, Ali Abik Bucak, Hasan Abik Bucak ve Mithat Bucak'dan oluşmaktadır.¹⁷⁴ İçerisinde en büyük toprak sahibi olan isim, Şeyh Selahattin Fırat'tır. 63.339 dönüm arazisinden sadece 12.632 dönümünün tapusunun olduğu tespit edilmiştir. Zeki Bayar'ın 19.210, Zeynel Turanlı'nın 4.111, Ali Bucak'ın ise 1.088 dönüm arazilerinin olduğu belirlenmiştir. Mevcut toprak sahibi diğer ağaların ise toplam 132 bin dönüm arazileri olup 67 bin dönümü tapulu arazi olup 9 kişinin toplam toprağını ifade etmektedir. 4 kişinin toplam arazisi ise 65 bin dönümü olup tapusuz 'dur ve hazine arazisi olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁵

2.2.3.Sivas Kampındaki Uygulamaların Kürtçülük Fikrine Etkisi

3 Haziran 1960 tarihinde başlayan Sivas Kampı'ndaki tutuklama süreci ile ilgili meclis konuşması yapan Muharrem İhsan Kızıloğlu Gaziantep'te Demokrat Partililerin oturmuş olduğu mahallelerde propaganda amacı taşıyan "*Fedai*" imzalı kâğıtların asılmış olduğunu ve bu şüphe üzerine 180 şüpheli şahısın toplatılarak Sivas Kabakyazı'nda bir nezarete tutulduklarını belirtmiştir. Milli Birlik Komitesi'nin tasvibi ile doğu bölgelerini ağalardan temizlemek adına böyle bir girişimde bulunduğunu açıklamaktadır. Ağa oldukları gerekçesiyle toplatılan grubun içerisinde ağa olmayanların da bulunması bir takım noksanlıklara sebebiyet vermiştir. 21 Kasım 1960'da kampı ziyarete gelen Muharrem İhsan Kızıloğlu'nun "*Artık ne şeyhlik ne ağalık, ne de parti başkanlığı kaldı*" sözlerinin üzerine 193 tutuklu serbest bırakılmış¹⁷⁶ olup kampta kalan sadece 55 kişi bulunmaktadır. Said Ensarioğlu'nun Nevzat Çiçek'e aktarmış olduğu bilgilere göre Muharrem İhsan Kızıloğlu'nun kampta bulunanları kurşuna dizip her biri hakkında farklı zabıtlar düzenleyerek öldürülmeleri gerektiğini söylemesi üzerine esasen idamı kararlaştırılmış olan 55 kişinin cezaları, dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in devreye girmesiyle birlikte sürgüne çevrilmiştir. Fakat Sabri Koçak Paşa'nın Cemal Gürsel'i arayarak durumdan haberdar etmesi üzerine Gürsel'in; "*aman bunlar size emanettir. Sakın biz daha eskinin hesabını veremiyoruz (Mustafa Muğlalı*

¹⁷⁴ Çiçek, (Kampı), s. 203.

¹⁷⁵ **Milliyet**, 30 Mart 1962.

¹⁷⁶ Koçak, Tutanak, s. 157

Olayından¹⁷⁷ bahsediliyor) Benden başka, senden başka kimse sorumlu değildir, kimseyi dinleme” şeklinde konuştuğu belirtilmektedir.¹⁷⁸ Ayrıca Muharrem İhsan Kızıloğlu tarafından ise kampta kalanlar, “zorunlu misafir” olarak nitelendirilmiştir. Milli Birlik Komitesi’nce kararlaştırılan Sivas Kampını, Mustafa Muğlalı Olayından sonra yapılmış büyük bir hata olarak gören Hüsametdin Cindoruk ise kampın gerek sosyolojik ve gerekse siyasi yapıyı bozduğunu belirtirken aynı zamanda Kürtçülüğün başlangıcını teşkil edecek bir olay olarak gördüğünü ileri sürmüştür.¹⁷⁹ 55’lerin sürgün edilmesi ya da asılmasının ise durum değişikliğine yol açmayacağı gibi propagandaları yok etmenin tek amacı da doğuda eğitim ve ekonomik kalkınma ihtiyacı olarak görülmektedir.¹⁸⁰

27 Mayıs Askeri Darbesi sonrası hükümet adına hizmet içerisinde bir duraklama yaşandığını ileri süren kampta bulunan Nurcu isimlerden olan Mehmet Kırkinci; kampta yapacak bir şey olmadığından ötürü sürekli namaz kırdıklarını ve bu sebepten dolayı alay komutanı tarafından kampta Nurculuk faaliyetleri başlatıldığı yönünde bir şikâyette bulunulduğunu ileri sürmektedir.¹⁸¹ Yine nurculardan bir isim olan Mehmet Kayalar ise Kürtçülüğün etkisini kırdıkları gibi Kürtçülük fikrinin de karşısında yer aldıkları gerekçesiyle Kürtlerin kendilerine düşman olduklarını belirtmiştir. Bu yüzden kendisini kampta zehirledikleri iddiasında da bulunan Kayalar, yanında taşımış olduğu cevşenin kerameti ve hakka sığınmanın verdiği ayrıcalıkla hayatta kaldığını da vurgulamaktadır. İçerideki Kürtçülük fikrini savunanların mı yoksa askerlerin mi kendisini zehirlemeye çalıştığı konusunda ise kendisi tarafından herhangi bir yorum yapılmamıştır.¹⁸²

Kampta bulunan isimlerden birisi de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)’nde görev yapan Faik Bucak’ın oğlu Sertaç Bucak’tır. Sertaç Bucak’a göre Sivas Kampı; devletin önleyici tedbirler adı altında yapmış olduğu bir uygulamadır. Bu sürgünleri haklı göstermek adına her türlü şiddet ve doğru olmayan durumlara başvurulmuştur. Kürtlere yönelik hiçbir güvenlik boyutunun olmadığını savunduğu bu durum sonrasında Faik Bucak ve arkadaşları sürgünden sonra illegal olarak

¹⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Beşikçi, **Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayı “33 Kurşun”**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2013, (33 Kurşun).

¹⁷⁸ Şimşek, s. 1.

¹⁷⁹ Çiçek, Kampı, s. 110.

¹⁸⁰ Turgut Akın, “Aç Doğu ve Polemik”, **Yön**, 4 Nisan 1962, s. 2.

¹⁸¹ Mehmet Kırkinci, **Hayatım, Hatıralarım**, Zafer Yayınları, İstanbul, 2004, s. 11.

¹⁸² Çiçek, Kampı, s. 162, 165.

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP)'ni kurarak örgütlenme başlatmışlardır. Sertaç Bucak'a göre örgütlenmeyi hızlandıran sebep; 27 Mayıs Askeri Müdahalesi ve sonrasında Kürtlere yönelik izlenen politikalar olmuştur. Faik Bucak ise savunmasında *“Benim toprağım yoktu ki toprak ağası olayım hayatımı avukatlık yaparak kazanıyordum. Yıllarca da bu memlekette hâkimlik yaptım. İşte bizim ağaların kaç dönüm toprağı olduğu da meydana çıktı. İyi ama bu memlekette mademki toprak reformu diyoruz, mademki sosyal adalet diyoruz, aklımıza niye Kasım Ağa(Güleğ), Cavit Ağa(Oral), niye Fevzi Lütü(Karaosmanoğlu), niye Hacı Ömer Ağa ve daha bunlar gibi yüzlercesi gelmiyor? Bunların toprakları bizimkilerin topraklarından yüzlerce defa büyük. Ya İstanbul'daki sermaye ağaları? Bunlar sanki daha mı az ağa?”* şeklinde konuşmuştur.¹⁸³

Kampta mevcut bulunan 55 kişi, 7 Ekim 1960 tarihinde 2510 sayılı iskân kanununa ek olarak kabul edilen 105 sayılı yasa ile Muğla, Antalya, Denizli, İzmir, Manisa, Burdur, Isparta, Afyon ve Çorum bölgelerine sürgün edilmişlerdir.¹⁸⁴ Kamp süresince yedikleri yemeklerin, kampa ait olmamasına rağmen kamp sonrasında kendilerinden icra ile tahsil edilmiş olmasından rahatsızlık duyan 55'ler, kendilerine hoş olmayan uygulamalarda bulunulduğunu dile getirmeleri ve 55'inin de savunmasının *“Biz Kürdüz, bu bizim elimizde olmayan bir şey. Ama biz aynı zamanda Türkiyeliyiz. Bu topraklar üzerinde doğmuşuz, bu topraklar üzerinde ölmek istiyoruz. Irken Kürdüz ama Kürt milliyetçiliğı peşinde değiliz.”* Şeklinde olması, Kürtçülük mevzusunun Sivas Kampı sonrasında körüklenmiş olabileceğı düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Zira 1963 yılında Deng dergisinin 2. Sayısında 55'lerden olan Hacı Ali Bucak tarafından dergiye gönderilen mektup, Sivas Kampı sonrasını anlamak adına bir belge niteliğı taşımaktadır. Dergiye gönderilen mektup metni aşağıdaki şekildedir:

“Deng Dergisine,

Çıkarmış olduğunuz Deng mecmuasının birinci sayısında, portreler kısmında birkaç Kürtçe eser hakkında bahsetmişsiniz. Bunların tam olarak adresi hakkında malumat yoktur. Tarafınızdan yayınlanmış olduğunu sandığımız için varsa ‘Türkçe izahlı Kürtçe gramer’ isimlisini aşağıdaki adrese ödemeli olarak göndermenizi rica ederiz.

¹⁸³ Çiçek, Kampı, s. 203.

¹⁸⁴ Koçak, Tutanak, s. 157.

Ayrıca 'Deng' e altı aylığına abone oluyoruz. Parasını adresinize telledik.

Hacı Ali Bucak¹⁸⁵

İsyan edebilecekleri düşüncesiyle Sivas Kampında toplanan 55 kişi içerisinde milli mücadele döneminde hükümet yanlısı faaliyet göstermiş olanlar da bulunuyordu. Fakat Sivas Kampı,¹⁸⁶ gerek kamptaki uygulamalar gerekse kampta gereksiz tutuldukları gerekçesiyle devlete bilenen 55 kişide Kürtçülük şuurunun uyanmasına sebep olmuştur.

2.2.4. 105 Sayılı Kanunun Kaldırılmasının Etkileri ve Kamuoyunda Getirilen Eleştiriler

Ağaların sürgüne gönderilmesi konusu ve ağalık sistemine bağlı olarak gerçekleştirilmek istenen toprak reformu konusu kamuoyunu ikiye bölmüştür. Toprak reformuna taraftar olmayanların görüşü; büyük toprak işletmeleri küçüklere nazaran daha verimli olduğu yönünde olmuştur. Onlara göre büyük çiftliklerin ortadan kaldırılarak küçük işletmelerin yolunun açılması, ekonomik bakımdan arzu edilen bir durum olarak görülmemektedir. Sadun Eren, toprak reformuna karşı olanları; *“sosyalizmin müttefiki olan kooperatifçiliği reddedip kapitalizmin müttefiki olan ağalığı kabul ediyorlar”* şeklinde yorumlamıştır. Toprak reformu taraftarı olanlar ise az gelişmiş bölgeleri kalkındırmak ve ağalık sistemini kökünden bitirmek adına gerekli olarak gördükleri toprak reformunu hem ekonomik hem de sosyal ve siyasal açıdan mühim bir durum olarak yorumlamışlardır.¹⁸⁷

Özellikle ağalık sistemi ile yakından ilgili olan toprak reformu 1930'lu yıllardan beri kesintili bir şekilde devam etmekte olan bir proje konumunda olup siyasi aktörlerce de sürekli tartışılmalı bir konu olmuştur.¹⁸⁸ Birçok sebepten dolayı ihmal edilen doğunun kalkınmasının; bölgeye yatırım yaparak medeniyet merkezi kurulması ve halka üstün bir yaşam seviyesi getirilmesi ile alakalı olduğu düşünülerek bu anlamda önceliğin toprak reformuna verilmesi gerektiği düşünülmüş

¹⁸⁵ Çiçek, Kampı, s. 183, 204.

¹⁸⁶ **Taraf**, 28 Mayıs 2010.

¹⁸⁷ Sadun Eren, “Çıkar Yol Sosyalizmdir”, **Yön**, 22 Ağustos 1962, s. 20.

¹⁸⁸ S. Yelda Kaya, **İskân ve Toprak Dağıtım Politikaları Işığında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu**, s. 96.

ve sosyal adalet ile devletin çıkarının gözetilmesinin de ancak ve ancak toprak reformu ile gerçekleşebileceği düşünülmüştür.¹⁸⁹

Toprak reformu kapsamında 55 ağanın sürgün edilmesi sonrasında geri dönmelerine yönelik ilk kanun teklifi Yusuf Azizoğlu tarafından verilmiştir. Kanunun meclisten geçmemesi üzerine Faik Bucak, gazeteye vermiş olduğu demeçte idari makamlarca sürgün edildikten sonra suçsuz bulunarak beraat edildiklerini fakat hala kendilerine insanlık dışı tavırlar sergilendiğini, dolayısıyla durumu protesto ettiklerini söylemektedir. Her türlü insan haklarından söz eden devletin bu konu ile ilgilenmesini istemiş ve “*Beni hiç kimse kendi vatanımda bir sürgün olarak yaşatamaz*” ifadelerini kullanmıştır.¹⁹⁰ 55’lerin toplu olarak gazeteye vermiş oldukları demeçte uğradıkları haksızlığın halledilmemesi durumunda kendilerine yapılan uygulamaların “*zulüm, ayrıcalık ve insan haklarına tecavüz*” olarak ilan edeceklerini açıklamasında bulunmuşlardır. Faik Bucak ve Kinyas Kartal tarafından imzalanan ve “*105 Sayılı Kanunun Hükümsüz Hükümleri*” adıyla toprak ağası oldukları yönündeki suçlamaları reddetmek adına senatör ve milletvekillerine hitaben bastırılmış olan broşür halindeki bildiriye, Kürt asıllı oldukları için doğudan sürüldüklerini beyan etmişlerdir. Suçlu olarak görmüş oldukları isim ise kampta kendilerine “*Babam şarkın celladıydı ben de sizin celladınız olacağım*” şeklinde hitap eden Muharrem İhsan Kızıloğlu olmuştur. 55’lerin iddiasına göre 105 sayılı kanunun çıkmasında da etkili olduğunu savundukları Muharrem İhsan Kızıloğlu, kendilerine “*yabancı ideolojilere hizmet, nüfus suiistimali, dini istismar, toprak ağalığı ve zulüm*” gibi ağır suçlar yükleyerek ceza almalarına sebep olmuştur. Bildirinin devamında “*... Bugünkü koalisyon hükümetinin¹⁹¹ anlaşması bize yeni bir darbe hazırlıyor... Toprak reformuna güya bizden başlıyorlar. Bu olsa olsa sadece sathi bir hareketle efkârı umumiyeyi oyalamaktan ibarettir.*” Şeklinde kendilerini ifade etmişlerdir. Bildiriye genel itibariyle bahsedilen konu; “*Biz 55’ler toprak ağası değiliz. Çoğumuz sürgünde geçinebilmek için amelelik yapmaktadır. Çoğumuz yarı aç yarı tok dolaşmaktadır. Aramızda sadece 6 kişinin arazisi vardır. 4753 sayılı toprak reformu kanununun yalnız bizlere değil, bütün büyük toprak sahiplerine tatbik*

¹⁸⁹ Nimet Arzık, “27 Mayıs Sonrası”, **Akşam**, 30 Eylül 1962.

¹⁹⁰ **Yön**, Cilt:1, Sayı:1, 14 Mayıs 1962, s. 6.

¹⁹¹ AP-CHP’nin oluşturduğu koalisyon hükümeti kastedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sina Akşin(Ed.), **Türkiye Tarihi**, 10. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008.

edilmesi de dileğimizdir."¹⁹² İfadelerinden de anlaşıldığı üzere, esasen toprak reformuna karşı olmadıkları; rahatsızlıklarının, bu değişimin bütün Türkiye'ye değil de neden sadece 55 kişiye uygulandığı noktasında olmuştur.¹⁹³

Mecburi iskân kanununun esasen yurtdışına giden 14'lerin gayretiyle çıkmış olduğunu belirten 55'ler, 14'lerin yurt dışına gitmeleriyle birlikte kendilerinin de ümitlenerek bir takım siyasilerle temaslar içerisine girme girişimlerinde bulduklarını söylemektedirler.¹⁹⁴ İlk etapta kanuna taraftar olmadığını bildikleri Cemal Madanoğlu ile görüşmüş, ardından Sıtkı Ulay ile temasa geçmişlerdir. Sıtkı Ulay, kendilerine yapılanın bir haksızlık olduğunun hükümet tarafından da anlaşıldığını söyleyerek haksızlığı telafi etmek adına bir takım girişimlerde bulunacağını söylemiştir. 105 sayılı kanunun kaldırılması adına ilk kanun teklifini veren isim, Talat Oğuz olmuştur. Kinyas Kartal'ın iddiasına göre kanunun kaldırılması teklifini bizzat kaleme alanlar Sahir Kurutluoğlu ve Turhan Feyzioğlu olmuş, Gıyasettin Karaca ise imzalamıştır.¹⁹⁵

Ağalar, yerlerine geri dönmeleri ve kararnamenin iptal edilerek haklarının iadesi konusunda başvuruda bulunmuşlardır. Eğer eğer kararname iptali uzatılırsa iskâna tabi tutuldukları yerden kafalarına göre ayrılarak eski ikamet ettikleri yerlere gideceklerini ve sonuna kadar direnme haklarını kullanacaklarını açıklamışlardır.¹⁹⁶ Neticede 19 Ekim 1960 tarihli ve 105 sayılı kanun, aşağıdaki hükümler gözetilerek kaldırılmış olup itiraz şerhi aşağıdaki gibidir:

"105 numaralı kanun Anayasamıza aykırılığı kabul edilerek millet meclisinde yeni bir kanunla kaldırılmış ve bu yeni kanunla mecburi nakle tabi tutulan kimselerin malları hakkında bazı yeni hükümler sevk edilmiştir. İmar ve iskân komisyonu raporunun fikir olarak hâkim olduğu görülen bu yeni hükme sebep olarak da bu raporda;

A-)Ziraata elverişli devlet eliyle dağıtılacak arazi bulunmadığı,

B-)Bu suretle toprak reformunun tahakkuk edeceği,

C-)105 sayılı kanunun tatbikatında harcanmış olan zamanın israf edilmeyeceği,

---

¹⁹² **Milliyet**, 2 Eylül 1962.

¹⁹³ **Yön**, 5 Eylül 1962, s. 5.

¹⁹⁴ Hikmet Çiçek, "14'lerin Tasfiyesi: Dağdan Gelenler Bağdakileri Kovdular", 13.11.2017, 13:33, www.aydinlik.com.tr/

¹⁹⁵ **Yön**, 20 Aralık 1961, ss. 4-5.

¹⁹⁶ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1962, s. 5.

D-)Devletin ikinci bir masrafa sokulmayacağı gibi hiç de kuvvetli olmayan mütalaalar ileri sürülmektedir.”¹⁹⁷

10 Eylül 1962 günü 55 ağanın memleketine dönmesine izin verilerek devlet tarafından el konulan gayrimenkullerinin de 5 bin dönüme kadar olan kısmının geri iade edileceği kararlaştırılmıştır. 105 sayılı kanunun kaldırılması ile ilgili mecliste söz alan milletvekillerinin düşünceleri ise şu şekilde olmuştur: Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) milletvekili Gıyasettin Karaca “105 sayılı kanunun 27 Mayıs İhtilalinin ictimai ve iktisadi zaruretleri karşısında çıkartıldığı” nı söyleyerek bu zaruret durumunun artık kalktığını dolayısıyla kanunun da yürürlükten kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Mardin milletvekili Talat Oğuz ise “27 Mayıs İhtilali batı memleketlerine örnek olacak bir hukuk devleti nizamı kurmuştur. Bu nizam için artık 105 sayılı kanuna yer kalmamıştır” İfadelerini kullanırken Cevat Önder; 55’lerin mallarının tamamının verilmesini istemiş ve “Bütçe komisyonu raporu kabul edildiği takdirde bu memlekette yayılmakta olan ırkçılık, mantıkacılık ve bölgeciliğe son verilmiş olacaktır.”¹⁹⁸ Şeklinde konuşmuştur. Adalet Partisi’nden Turhan Bilgin ise “Ancak bilinmelidir ki, bu kanunun kaldırılması ile tatbikine başlandığı zamanki gibi ne Doğu’da ne de Batı’da ağalık, şeyhlik, beylik müesseseleri kalkmış olmayacaktır. Bunları kaldırmak için hapis, tazyik, sürgün gibi yollar yeterli değildir. Bu 55’lerin içinde bir lokma ekmeğe muhtaç olanlar vardır. Hâlbuki hem doğuda hem batıda bunlardan yüzlerce defa büyük toprak sahibi nice ağalar vardır.” Şeklinde açıklamada bulunmuştur.¹⁹⁹

55’ler konusu senatoda gizli olarak görüşülerek, 17 muhalif oya karşı 101 oyla kabul edilen ağaların geri dönüşü meselesi kanunlaşmıştır. Kanun ile ilgili olarak işleri bakanı Ahmet Topaloğlu, “Bu kanunun da antidemokratik olduğunu kabul ettik” şeklinde bir açıklamada bulunurken,²⁰⁰ CKMP adına konuşan Niyazi Ağırnaslı ise; kanunu tamamen benimsediklerini söyleyerek “ Bu kanun bütün memlekete şamil olsaydı aleyhinde konuşmayabilirdik. Kanunun kaldırılmasıyla 27 Mayıs’ın ilkelerine zarar gelmez.” Şeklinde konuşma yapmıştır. Esat Çağa ise 105

¹⁹⁷ 19 Ekim 1960 Tarihli ve 105 Sayılı Kanunun Kaldırılması Hakkındaki Kanun Teklifinin Millet Meclisince Kabul Edilen Metni ve C. Senatosu İçişleri, Sosyal İşler, Mali ve İktisadi İşler ve Bütçe Komisyonları Raporları(M. Meclisi 2/29, 2/30 ve 2/58, C. Senatosu 2/27), Dönem:1, Toplantı:1, Cumhuriyet Senatosu, s: 91, M. Meclisi s: 146.

¹⁹⁸ Tercüman, 11 Ocak 1962.

¹⁹⁹ Milliyet, 11 Eylül 1962.

²⁰⁰ Akşam, 8 Şubat 1962.

sayılı kanunun ceza mahiyetli olmadığı gibi sadece belli bir yerde oturma hakkının kısıtlanmış olduğunu, bu durumun da anayasaya aykırı olacak hiçbir içerik taşımadığını söylemiştir. Tabii senatör Ahmet Yıldız ise kanunun uygulanmasında bir takım hataların olagelmış ya da olabileceğini savunurken *“Doğu Anadolu’yu siyasi bir vatan parçası olmaktan çıkarıp bir gerçek vatan parçası haline getirmeliyiz”* şeklinde konuşmuştur. Hükümet adına söz alan imar ve iskân bakanı Fahrettin Kerim Gökay da; *“İftiharla arz etmek isterim ki, son haftalar içinde cereyan eden müzakereler 27 Mayıs devriminin milletçe benimsendiğini belirtmiştir. 27 Mayıs’ın ana davaları hiçbir zaman ihmal edilmemiştir. Toprak reformu kanunu en kısa zamanda yeniden meclise gelecektir. Biz doğunun bütün hastalıklarını biliyoruz. Doğuda olsun batıda olsun hükümet olarak vatandaşın istismarlarına karşı koyuyoruz”* şeklinde bir konuşma yapmıştır.²⁰¹ Neticede kanun kaldırılarak ağaların yerlerine iade edilmeleri kararlaştırılmıştır. İçlerinden altı kişi 5 bin dönümden fazla araziye sahip olduğundan bu kişilerin toprağı 1945’te kabul edilen 4758 sayılı kanun hükümleri çerçevesinde kamulaştırılacaktır.²⁰² Kamulaştırılan arazilerin iadesi teklifini meclise veren isimler; Yeni Türkiye Partisi (YTP) Mardin milletvekili Esat Kemal Aybar ve Van milletvekili Şükrü Kösereisöğlü olmuştur. Ekim 1963’te CHP-CKMP-YTP koalisyon hükümetinin çıkarmış olduğu bir kanun ile 105 sayılı yasayı kaldırarak 552lerin sürgünü son bulmuş ve arazi kamulaştırmalarına da bir düzenleme getirilmiştir.²⁰³ Meclise verilen teklifin gerekçesi ise aşağıdaki şekildedir:

“105 sayılı kanuna tabi vatandaşlar hakkında uygulanan istimlaklere 105 sayılı kanunun 2. Maddesinin delaletiyle tatbik edilen 4753 sayılı kanunun 21. Maddesi Yüksek Anayasa Mahkemesinin kararıyla ve anayasaya aykırı bulunduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir. Bugün itirazı tetkike yetkili bulunan kaza mercileri bedel hususundaki itirazları incelerken, ithaf edilen 4753 sayılı kanunun 21. Maddesini uygulayamayacağı aşikârdır. Bu itibarla bedelin tespit ve takdirinde bugün için yürürlükte ancak anayasamızın 68. Maddesi mevcuttur.

Anayasamız 68. Maddesi ile her türlü istimlaklarda rayiç bedeli esas tutmuş ve bedeli tediye edilmeyen gayrimenkullere devletçe el konmasını yasaklamış olduğuna göre, 105 sayılı kanuna tabi tutulmadığı itibariyle, gayrimenkullerine el

---

²⁰¹ **Ulus**, 3 Ekim 1962.

²⁰² **Yön**, 12 Eylül 1962, s. 5.

²⁰³ Temel, s. 113.

konulmuş vatandaşlarımızın istimlak bedelleri ödenmeden gayrimenkullerine vaziyet edilmesine kanuni imkân yoktur. Bununla beraber başka bir tabir ile bu kanuni engele rağmen, 105 sayılı kanuna tabi vatandaşların 5.000 dönümden yukarı arazilerine devletçe el konulmuş ve maalesef anayasamızın emrettiği istimlak bedeli dahi ödenmemiştir. Bu durumda bulunan vatandaşların mağduriyetleri meydandadır.”²⁰⁴

Ağaların toprağı ile ilgili olarak İmar ve İskân Komisyonu tarafından “ağalar topraklarını bizzat işledikleri takdirde istimlak edilen araziden 5 bin dönümü, başkalarını çalıştırdıkları takdirde de kendilerine 2 bin dönümünün verileceği konusunda komisyon kararına varılmıştır” şeklinde açıklamada bulunulmuştur.²⁰⁵ 4753 sayılı kanun çerçevesinde Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü tarafından 55 ağadan toplam 672/7 dönüm toprak alınarak kamulaştırılmış, karşılığında ise 228803 lira para ödenmiştir. 75146 dönüm arazinin ise devlet hazinesi olduğu tespit edilerek hazine tarafından geri alınmıştır.²⁰⁶

55 ağanın öncelikle yerlerine geri dönmeleri ve ardından arazilerinin geri verilmesi, siyasi konjonktürün de değişmesine sebep olmuştur. Kürtlerin özerklik meselesini gündeme getirmesiyle birlikte süreç içerisinde siyasi politikaya eklemlenen bu durum; bölgeyi önce sükûnete bırakarak ardından Irak ve İran ile bölgesel diyalog içerisinde daha örgütlü ve kaotik bir duruma getirmiştir. 55 ağanın dönüşü, Diyarbakır ve çevresinde Kürtçülük ve bölücülük gösterilerine sebep olmuştur. Siyasi gerginliğin yaşandığı bir diğer bölge olan Irak’tan ise Türkiye’ye bir takım ilticalar yaşanmış, Barzani ve Bradost Aşiretleri gibi Kürt grupların yanı sıra Kerküklülerin kendilerine işkence yaptıkları iddiasıyla Türkler de Türkiye sınırına sığınmaya başlamışlardır. Irak- Türkiye arasında son günlerde meydana gelen olayları protesto etmek için yürüyüş yapan Kerkük Türklerine Irak askerleri tarafından ateş açılması, Iraktaki aşiret mensuplarının Hakkâri bölgesindeki köylere baskın düzenlemelerine sebep olmuştur. Aynı zamanda Kuzey Irak’taki Barzani yandaşlarıyla Irak askerleri arasında çatışmalar yaşanmış ve Türkiye de bunun üzerine ülkeye bir takım sızmalar olabileceği endişesiyle Irak sınırını kapatmıştır. Irak tarafından Türkiye’ye nota verilmesi üzerine Türkiye-Irak arasındaki siyasi

²⁰⁴ **Milliyet**, 29 Eylül 1963.

²⁰⁵ **Milliyet**, 23 Mart 1962.

²⁰⁶ Mümtaz Soysal, “Doğu’nun İnsanları”, **Yön**, 10 Ocak 1962, s. 13.

havanın iyice gerginleşmesi üzerine doğuda güvenliği sağlayabilmek adına Türkiye tarafından bir takım askeri tedbirler alınması kararlaştırılmıştır.²⁰⁷ Görüldüğü üzere Kürtçülük fikri ve bu yönde gerçekleştirilmek istenen uygulamalar sadece ülke içi kompleks yapının bozulmasına sebep olmayıp sınır güvenliğini de tehdit eden bir takım gelişmelere de sebep olmuştur.

2.3. KIRK DOKUZLAR OLAYI

2.3.1.27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi Sürecinde Türkiye’de Kürtçülük Cereyanları

1950’lerden sonra demografik yapının değişmesiyle birlikte aydın gruplaşması çerçevesinde belirginleşen Kürt aktörünün gelişim çizgisini 1960’lardan sonra izlenen politikalar belirlemektedir. İlk etapta “*Doğu’nun sosyo-kültürel ve ekonomik sorunları*” adı altında tartışılabilen mesele, ilerleyen süreçte Kürtçülük ekseninde yer almıştır. 49’lar Olayı ise Türkiye’nin ilk Kürt hareketi olarak tanımlanmaktadır.²⁰⁸ 49’lar Olayı ’nı başlatan fiili icraat; 31 Temmuz 1959’da Demokrat Parti iktidarı döneminde Milli İstihbarat Teşkilatı Daire Başkanlığı’nda bulunan Ergun Gökdeniz tarafından dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik’e hitaben hazırlanan operasyon raporu ile başladı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Cevdet Sunay, Fatin Rüştü Zorlu ve Tevfik İleri’nin incelemeleri sonucunda raporun uygulamaya konulması kararlaştırılmış olup uygulanması öngörülen karar ise Kürtçülük yapıldığı gerekçesiyle bir takım isimlerin ellişer kişilik gruplar halinde tutuklanmasına yönelik oldu. Eş zamanlı olarak Kürt İstiklal Partisi üyesi oldukları iddiası ile İstanbul ve Ankara’daki Kürt öğrenciler de takibe alınarak gizli toplantılar yaptıkları iddiası ile gözaltı alımları başlatıldı.²⁰⁹ Emniyetin iddiası üzerine takip edilerek gizli toplantı yapılan mekânlar ve toplantıya katılan isimler aşağıda verilmiştir:

25 Ağustos 1959 Tarihli İstanbul’da Ziya Şerefhanoglu’nun Yazıhanesinde Yapılan Toplantı: İstihbarat ajanı olan Yasin Gültaş’ın bulunmuş olduğu iddiaya göre; Sait Kırmızıtoprak, Yaşar Kaya, Fevzi Avşar, Medet Yöş (Serhat) ve Faik

²⁰⁷ Şimşir, ss. 537-538.

²⁰⁸ Nurettin Yılmaz, *Yakın Tarihin Tanıyım*, Algi Yayınları, 2008, s. 82.

²⁰⁹ Yavuz Çamlıbel, *49’lar Davası*, 2. Baskı, Siyam Kitap, 2015, s. 23.

Savaş gibi öğrencilerden oluşan bir grup tarafından Ziya Şerefhanoglu adlı şahsın yazihanesinde bir toplantı yapıldı. Toplantıda, CHP Niğde milletvekili Asım Eren'e Musa Anter ile ilgili olarak bir protesto telgrafi çekilmesi ile Kürt sorunu konuları tartışıldı.

13 Eylül 1959 Tarihli Ankara Gazi Orman Çiftliği Toplantısı: Avukat Ziya Şerefhanoglu önderliğinde Koço Elbistan, Sıtkı Elbistan, Şerafettin Elçi, Ali Karahan, Mehmet Ali Dinler, Nurettin Yılmaz, Cevdet Adabağ, Mustafa Ramanlı, Mehmet Özer, Feyzullah Demirtaş, Yusuf Kaçar, Mehmet Emin Batu, Hasan Akkuş, Turgut Akın, Cezmi Balkaş, İsmet Balkaş, Halis Yokuş, Sait Bingöl, Mehmet Bilgin ve Fetullah Kakioğlu gibi yaklaşık otuz kadar Kürt öğrenci grubunun oluşturduğu ve diğer isimlerin saptanamadığı toplantının Asım Eren olayı ve Musa Anter'in tutuklanması olaylarını protesto etmek amacıyla düzenlendiği, istihbarat şefi Ahmet Muşlu tarafından takip edilerek açığa kavuşturuldu.

15 Eylül 1959 Tarihli Hıdır Benzer'in Fatih'teki Evinde Yapılan Toplantı: Musa Anter ile İleri Yurt adlı gazete üzerindeki baskılar sebebiyle protesto amaçlı olarak; Hıdır Benzer, Sait Kırmızıtoprak, Nazmi Balkaş, Cezmi Balkaş, Fevzi Avşar, Fevzi Kartal, Yaşar Kaya, Halis Yokuş ve Ali Yaşar tarafından gizli olarak bir toplantı yapıldı.

30 Ekim 1959 Tarihli Meserret Oteli'ndeki Toplantı: Toplantıya kendisinin de katıldığını belirten istihbarat ajanı Yasin Gültaş; toplantıda Abdurrahman Efem Dolak, Sait Elçi ve Örfi Akkoyunlu'nun da bulunduğunu ileri sürmektedir.²¹⁰

Kürtçülük hususlarının görüşüldüğü bu toplantılar, Emniyet tarafından sebep gösterilerek 17 Aralık 1959'da 40 kişi tutuklu, 10 kişi ise tutuksuz olmak üzere toplam 50 kişiden oluşan isimler tutuklanarak Harbiye Tutukevine götürülmüşlerdir. Emin Batu adlı kişinin Harbiye Tutukevi şartlarından dolayı yaşamını yitirmesi sonucu sanıkların sayısı 49'a düşmüş fakat Mehmet Bilgin ve Fetullah Kakioğlu adlı kişilerin davaları da mevcut dava ile ilişkilendirilince dava birleştirilerek sanık sayısı 51 olmuştur. Fakat dava ismi değişmeyerek "49'lar Davası" adı ile kalmıştır.²¹¹

Davanın sebep olduğu olay ise; Asım Eren'in 8 Nisan 1959'da meclise vermiş olduğu soru önergesi sonrasında Medet Serhat adlı kişi tarafından örgütlenen seksenin üzerinde öğrencinin yapmış oldukları protesto ve illegal toplantılar

²¹⁰ Temel, ss. 67-68.

²¹¹ Kutlay, 49'lar, s. 228.

sonucunda bir takım Kürt aydınının tutuklanması olayıdır. Davanın “*Kürtçülük Davası*” adıyla değil “*49’lar Davası*” olarak adlandırılması, kamuoyunda tepki çekmemek adına olmuştur. Öyle ki Kürtçülük mevzusunun büyük boyutta bir sorun niteliği taşıması adına gerek Adnan Menderes Hükümeti’nin ve gerekse sonraki hükümetlerin uzak durmak isteği bir konu olmuştur. Bu sebeptendir ki mecliste tartışma konusu haline getirilmemesi konusunda da çok hassas davranılmıştır. Bu hassasiyetin mecliste görüşülerek çözüm odaklı yaklaşılması gerektiği konusunda fikir beyanında bulunan ilk isim ise Demokrat Parti Aydın Milletvekili Etem Menderes olmuştur. Mecliste; Türkiye’nin doğu ve batısını parçalara bölmek adına bölgeleri farklı göstererek bir takım yazılar yazılması ve bu yönde propaganda yapan kişi ve yayınlar hakkında bir takım önlem alınması gerektiğini belirterek “...*ayırıcı ve parçalayıcı gayretleri menetmek hususunda mevzuatımıza hükümler konulmasını lüzumlu görmekteyiz*”²¹² şeklindeki açıklamasından sonra hükümet tarafından Kürtçülük mevzusunda bir takım önlemler alınacağı ve bu konuyla ilgilenileceği öngörülmüştü. Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Kürtçülük mevzusu bünyesinde tutuklanması yapılan kişilerin ülke bütünlüğü açısından tehdit oluşturduğu gerekçesiyle idamları konusunda hemfikir olmuşlardır. Fakat uluslararası tepkiden çekinildiği için hapis cezasının daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır.²¹³ 49 kişinin ne yapılacaklarına ilişkin tartışmalar, siyasi gündemde yoğun bir belirsizliğe neden olurken “*49’lar Olayı*” Kürtlerin ulusal istekleri adına kamuoyu yaratan önemli bir olay olmuştur. Zira bir takım kesimin Demokrat Parti iktidarının ırkçı-faşist düşünce ve kitlelerin gelişmesine uygun zemin hazırladığı düşüncesi, Kürtçülük mevzusunun müsebbibinin Demokrat Parti iktidarı olarak görüldüğünü göstermektedir.²¹⁴ Fakat Kürtçülük fikrinin fiili icraatlarından önce oluşum aşamasından da bahsetmek önem arz etmektedir. Tek partili dönemde Kürtlere uygulandığı iddia olunan baskıcı politikalar ile birlikte Kürt dili, folkloru ve kültürünün gençler tarafından idrak edilmeye başlanmasından sonra Doğu Anadolu bölgesinden İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlere okumaya gelen öğrencilerin antidemokratik uygulamalar karşısında bir takım öğrenci hareketlerine katılmaları

²¹² **TBMM Tutanak Dergisi**, Demokrat Parti Aydın Milletvekili ve İçişleri Bakanı Etem Menderes’in ifadesi, Dönem:9, Cilt:25, 16.11. 1953, s. 262.

²¹³ McDowall, s. 536.

²¹⁴ Hatice Yaşar, “Sosyalizm ve Kürtler”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, 5 Ocak 1990, No:62, s. 2112.

sonucunu doğurmuştur. 1950'den sonra bu dayanışmayı güçlendirmek adına “Doğulular Grubu” adlı bir öğrenci derneği kurularak burada Kürt kültürü adına çeşitli faaliyetlerde bulunarak bir takım yayınlar çıkarmaya başlamışlardır. İlegal olarak faaliyet gösterdikleri bu durum, 1957 seçimleri sonrasında sert yaptırımları sonucu iktidarda kalmakta güçlük çeken Demokrat Parti'nin de icraatlarından dolayı Kürt Hareketi, Türkiye’de bir tehlike olarak görülmeye başlandı.²¹⁵ Zaten mevcut olan Kürtçülük fikri Demokrat Parti'nin uygulamaları neticesinde ortaya çıkmış bulunuyordu. Sadece Demokrat Parti'nin değil hükümetlerin tamamının Kürtçülük oluşuma katkı sağladığını söyleyen Urfa Milletvekili Kemal Badıllı ise Kürtçülük meselesi konusunda fikirlerini şu şekilde belirtmektedir; “Kürtçülük hususunda konuşmak isterdim. Fakat mesele konuşulmamakta ve bunun bir faydası yok. Kanaatimce bu mesele 40-50 yıldır devam etmektedir. Bu hastalık teşhis edilerek tedavisine başlanmalıdır. Mesele bir milli dava mıdır yoksa bölgenin iktisadi, ictimai ve kültürel davaları mıdır? Kanaatimce Türkiye’de bir ırk davası yoktur. Dava, bölgenin ihmale uğramasından kaynaklanmaktadır. Geçmiş iktidarın dâhiliye vekilinin emri üzerine bir rapor hazırlanıyor ve bu rapor “operasyon raporu” adıyla meşhurdur. Bunun gibi hükümetin yanlış politikası bir takım karışıklıklara sebep olmaktadır.”²¹⁶ Kemal Badıllı, Kürtçülük meselesinin sadece Demokrat Parti iktidarı döneminde değil bütün dönemlerde uygulanan yanlış politikalar sonucu oluştuğuna dikkat çekmiştir.

49’lar Davası çerçevesinde tutuklu bulunan sanıkların Cemal Temel’in iddiasına göre Kürt oldukları gizlenerek Komünist oldukları gerekçesiyle tutuklandıkları belirtilmiştir. Tutuklamaların yapıldığı dönemde Demokrat Parti Erzurum Milletvekili Abdülmelik Fırat²¹⁷, in da bu davadan yargılanmak suretiyle tutuklanmasının istendiği fakat Adnan Menderes’in dokunulmazlığının kaldırılmasına onay vermeyerek engel olduğu, iddialar arasında bulunmaktadır. Menderes ile konuyu konuştuklarını belirten Fırat, Menderes’in bu konuda “Diktatörlükten demokrasiye geçişin birçok merhalesi ve zorlukları vardır. Bizimle beraber mücadele eden birçok arkadaşımızın düşünce ve alışkanlıkları hala totaliter

---

²¹⁵ Kutlay, s. 225.

²¹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Urfa Milletvekili Kemal Badıllı’nın ifadesi, Dönem:1, Cilt:3, 30. 06. 1964, ss. 356-359.

²¹⁷ Şeyh Sait’in torunu

dönemin uygulamalarına meyillidir. Türkiye’de kardeşlik ve barışı sağlamak en büyük emelidir. Bu mesele çok büyük bir tutuklama yapma üzere bana geldi. Konuştuk, münakaşa ettik. Kendilerine dair bir çerçevede en çok şüphelendikleri kimseleri sorgulayarak en geç üç ay içinde mahkemeye vermeleri için müsaade ettim” şeklinde düşüncelerini belirttiğini söylemiştir.²¹⁸

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sürecinde de devam eden Kürtçülük mevzusu, bir takım illegal faaliyetler sonucunda daha sert önlemler alınması yolunda Cemal Gürsel Hükümetini de harekete geçirmiştir. Milli Birlik Komitesi başkanı Cemal Gürsel’in Diyarbakır ziyareti sırasında “ *Bu memlekette Kürt yoktur, Kürdüm diyenin yüzüne tükürün*” şeklinde bir konuşma yaptığı iddia olunmaktadır.²¹⁹ Nitekim bu dönemde 1961 yılı itibariyle Türkiye’deki Kürtlere uygulandığı iddia edilen yoğun baskı sonucunda bir örgütlenme çalışmaları baş göstermiştir. Bu bağlamda “*Kürdistan Demokrat Partisi Mesullüğü*” adı altında Abdülkadir Ökten, Faik Bucak, Ömer Turan ve Sait Elçi’nin öncülüğünü yaptığı Şırnak merkezli gizli bir birim oluşturulmuştur. Bu birim, daha sonra kurulacak olan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi’nin temelini oluşturmaktadır.²²⁰ Devlet de bu illegal oluşumlara karşılık olarak Kürtçülük yapıldığı gerekçesiyle bir takım gazete ve dergileri kapattırıştır. “*İleri Yurt*” adlı gazete bunlardan biri olup Musa Anter’in yargılanmasına sebep olmuştur. Musa Anter tarafından açılmış olan Fırat Talebe Yurdu’nda Kürtçülük yapıldığı iddiaları üzerine Yavuz Çamlıbel, Türk öğrencilerin de yurttan kaldığını söylemekte ve buna ilaveten İleri Yurt gazetesinde Kürtçe olarak yayınlanan “*Kımlı*” adlı şiire dava açılması gerekçesiyle dönemin Diyarbakır başsavcısı Seyfi Tok’un Celal Bayar tarafından uyarılması üzerine Seyfi Tok; maddi olanaksızlıklar yüzünden eğitiminin yarıda kalması üzerine Musa Anter tarafından kendisine maddi manevi olanaklar temin edilerek adı zikredilen yurttan bedava kalması için olanaklar sağlandığını söylemektedir. Dolayısıyla bir vefa borcu olarak kendisinin Musa Anter’e dava açamayacağını söyleyerek görevinden istifa etmiştir. Musa Anter’in Kürtçülük yapma amacı olamayacağını ve kendisinin yurttan kaldığı dönemlerde de bu tür bir girişimle karşılaşmadığını belirtmiştir.²²¹

²¹⁸ Temel, s. 69.

²¹⁹ Barış Ertem, **Türkiye’de “Kürtçülük (1950-1984)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 63.

²²⁰ Göktaş, II, s. 70.

²²¹ Çamlıbel, s. 140.

49'lar Davası'nda yargılanan isimlerden olan Mustafa Remzi Bucak ise Kürt meselesi ile ilgili düşüncelerini Türkiye siyasetinde bulunan devlet adamlarına mektup yazarak göndermiştir. İsmet İnönü'ye göndermiş olduğu 3 Ocak 1965 tarihli mektupta düşüncelerini şöyle belirtmektedir²²²:

“ Sayın İnönü

Cumhuriyet devleti içinde ve mütekâsif olarak bugün asgari sekiz milyon Kürt yaşamaktadır. Bu Kürt kitlesinin bizzat Lozan muahedesi ile teşvik edilmiş insan haklarının, gelip geçmiş hükümetler tarafından ayaklar altında çiğnendiğini müşahade etmeye imkân tasavvur edilemez... Kıbrıs'taki Türkçe konuşan kitlenin haiz olduğu siyasi, ictimai, harsi ve iktisadi hakları serbestçe kullanmaktan vazgeçtik, kendilerine Kürt diyebilmek, ana dillerini serbestçe kullanmak ve okuyup okutabilmek hakkına bile sahip değillerdir. Birçok hallerde zavallı Kürt, Kürtçe konuştuğu için maddi ve manevi tazyik ve işkencelere maruz tutulmuş ve tutulmaktadır... Kıbrıslı Türkçe konuşan zümre için düşünüp uygun gördüğünüz şekli idarenin yani federatif bir tarz-ı idarenin, bizzat Türkiye Cumhuriyeti hudutları içinde yaşamakta bulunan sekiz milyonluk Kürt camiası için de kabul ve tatbiki elzemdir... Kürt-Türk Cumhuriyet Devleti'ni görmek ümit ve temennisi ile...

En derin saygılarımızla

Mustafa Remzi Bucak

3 Ocak 1965”²²³

Tamamen uluslararası Komünizmin etkisi ile ortaya çıkan Kürtçülük davası, Sovyet Rusya'nın da desteği ile vuku bulmuştur. Türkiye, İran, Irak ve Suriye'deki Kürtler özerkliğe teşvik edilerek Irak Komünist Partisi ise desteklenmiştir. 1-8 Ağustos 1968'de Münih'te toplanan Üçüncü Kürt Talebe Cemiyeti'nde Türkiye, İran ve Suriye'de cemiyetin bir kolunun açılması kararlaştırılmıştır. Bu anlamda Kürtçülük faaliyetleri devam ettirilmiş özellikle Ankara, İstanbul ve Diyarbakır'da icraatlarda bulunulmuştur.²²⁴

---

²²² Tan, s. 344.

²²³ Mustafa Remzi Bucak, **Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü'ye Mektup**, 1. Baskı, Doz Yayıncılık, İstanbul, 1991, ss. 52-53.

²²⁴ Kutlay, 49'lar, s. 13.

2.3.2. Kürtçülüğün Kamuoyuna Yansıması: “Kırk Dokuzlar Davası”

Aralarında herhangi bir örgütsel birlikteliğin bulunmadığı 49’lar Davası adı altında yargılamaları yapılan kişilerin suçu ilk etapta genel içerikli olup, “*Yabancı devletlerin müzaheretini ile devletin birliğini bozmaya ve devletin hâkimiyeti altında bulunan topraklardan bir kısmını devlet idaresinden ayırmaya matuf fil işlemek*” şeklinde bulunmaktaydı. İlk olarak 8 Kasım 1960 tarihinde 1960/18 esas ve 1960/10 sayılı karar ile duruşmaya başlanacağı ve idam cezası ile yargılanacakları belirtilmişti.²²⁵ 4 Ocak 1961 de başlayan duruşmada Mahkeme başkanı; Tevfik Ünlüer, Yargıç; Cemal Korkmaz, Üye; Zühtü Mete ve Savcılar; İsmet Ayuğur ve Mehmet Turan dan oluşmaktadır. İlk etapta yargılamaları yapılan 40 isim, tutuklu olarak ve idam cezası ile yargılanmışlar, ifade beraberliği olmaması adına da tutuklu buldukları hücrede kendilerine “*İhtilattan Men (Görüşme Yasağı)*” getirilmiştir. 17 Aralık 1959’da gözetim altına alınarak İstanbul Harbiye 1. Ordu Merkezi’nde tek kişilik hücrelere konularak tutuklu olarak yargılanan 40 kişinin listesi aşağıdaki isimlerden oluşmaktadır:

- 1- Şevket Turan
- 2- Naci Kutlay
- 3- Ali Karahan
- 4- Koço Elbistan (Sttkı Elbistan)
- 5- Yavuz Çamlıbel
- 6- Mehmet Ali Dinler
- 7- Yusuf Kaçar
- 8- Ziya Şerefhanoglu
- 9- Medet Yöş (Medet Serhat)
- 10- Hasan Akkuş
- 11- Örfi Akkoyunlu
- 12- Selim Kılıçoğlu
- 13- Şahabettin Septioğlu
- 14- Sait Elçi

---

²²⁵ Çamlıbel, s. 102.

- 15- *Sait Kırmızıtoprak*
- 16- *Yaşar Kaya*
- 17- *Faik Savaş*
- 18- *Haydar Aksu*
- 19- *Ziya Acar*
- 20- *Halil Demirel*
- 21- *Necati Siyahkan*
- 22- *Abdurrahman Efem Dolak*
- 23- *Musa Anter*
- 24- *Esat Cemiloğlu*
- 25- *Fevzi Avşar*
- 26- *Nazmi Balkaş*
- 27- *Hüseyin Oğuz Üçok*
- 28- *Fevzi Kartal*
- 29- *Ökkeş Karadağ*
- 30- *Muhsin Şavata*
- 31- *Feyzullah Demirtaş*
- 32- *Cezmi Balkaş*
- 33- *Nurettin Yılmaz*
- 34- *Mustafa Ramanlı*
- 35- *Emin Batu*
- 36- *Halis Yokuş*
- 37- *İsmet Balkaş*
- 38- *Sait Bingöl*

Yukarıdaki otuz sekiz kişilik listeye ek olarak Mayıs ve Temmuz 1960'da tutuklamaları yapılan iki kişi daha eklenmiştir:

- 39- *Canip Yıldırım*
- 40- *Fadıl Budak*

Tutuksuz yargılanan 10 kişi ise;

1- *Mustafa Nuri Direkçigil*

2- *Hasan Ulus*

3- *Mehmet Nazım Çiğdem*

4- *Mehmet Aydemir*

5- *Emin Kotan*

6- *Turgut Akın*

7- *Şerafettin Elçi*

8- *Mehmet Özer*

9- *Fadıl Budak*

10- *Ferit Bilen*

11- *Mehmet Bilgin(Davaya sonradan eklenmiştir)*

12- *Fetullah Kakioglu(Davaya sonradan eklenmiştir)*²²⁶

Davaya yukarıda bahsi geçen isimler dışında sonradan eklenenlerde olmuş fakat dava 49'lar Davası adıyla anılmaya devam etmiştir. Kürtçülük faaliyeti çerçevesinde davaları görülen 50 sanık, mahkemece üç gruba ayrılmıştır. Zira 49'lar Davası kapsamında yargılanan isimler arasında politik ve ideolojik anlamda bir takım ikiliklerin meydana gelmesi, yargılamaların gruplaştırılmasında etkili olmuştur. Mahkemece ayrılan üç grup aşağıdaki şekilde olmuştur:

Birinci Grup: Bu grupta bulunan kişiler hakkında yeterli delil bulunmadığından ötürü tutuklu bulunmalarını gerektirecek bir durum görülmeyerek beraatlerine karar verilmiştir. İsimler aşağıdaki şekildedir:

1- *Nurettin Yılmaz*

2- *Esat Cemiloğlu*

3- *Ferit Bilen*

4- *Mustafa Nuri Direkçigil*

5- *Fevzi Avşar*

6- *Hasan Ulus*

7- *Nazmi Balkaş*

8- *Hüseyin Oğuz Üçok*

---

²²⁶ Kutlay, 49'lar, s. 14.

- 9- Mehmet Nazım Çiğdem
- 10- Fevzi Kartal
- 11- Mehmet Aydemir
- 12- Emin Kotan
- 13- Ökkeş Karadağ
- 14- Muhsin Şavata
- 15- Fetullah Kakioglu

İkinci Grup: Bu gruptaki kişilerin haklarında yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle beraatlerine karar verilmiştir. Bu grupta bulunan isimler şunlardır:

- 1- Turgut Akın
- 2- Sıtkı Elbistan
- 3- Şerafettin Elçi
- 4- Cezmi Balkaş
- 5- Halis Yokuş
- 6- Mustafa Ramanlı
- 7- Mehmet Özer
- 8- Feyzullah Demirtaş
- 9- İsmet Balkaş
- 10- Sait Bingöl

Üçüncü Grup: Bu grupta yer alan kişilerin suç işledikleri kanaatine varılmakla birlikte haklarında açılan davanın idam cezası olduğu gerekçesiyle mahkemenin cezayı yerinde bulmamasından dolayı mahkemece beraatlerine karar verilmiştir.

- 1- Şevket Turan
- 2- Naci Kutlay
- 3- Ali Karahan
- 4- Sıtkı Elbistan
- 5- Yavuz Çamlıbel
- 6- Mehmet Ali Dinler
- 7- Yusuf Kaçar

- 8- *Ziya Şerefhanoglu*
- 9- *Medet Serhat*
- 10- *Hasan Akkuş*
- 11- *Örfi Akkoyunlu*
- 12- *Selim Kılıçoğlu*
- 13- *Şahabettin Septioğlu*
- 14- *Sait Elçi*
- 15- *Sait Kırmızıtoprak*
- 16- *Yaşar Kaya*
- 17- *Faik Savaş*
- 18- *Haydar Aksu*
- 19- *Ziya Acar*
- 20- *Fadıl Budak*
- 21- *Halil Demirel*
- 22- *Necati Siyahkan*
- 23- *Abdurrahman Efem Dolak*
- 24- *Musa Anter*
- 25- *Canip Yıldırım*
- 26- *Mehmet Bilgin*²²⁷

2.3.3.Kırk Dokuzlar Davası Sanıkları ve Savunmaları

Şevket Turan; Sanığın evine Şeyh Ali Rıza Fırat (Şeyh Sait'in oğlu), Abdülmelik Fırat (Şeyh Sait'in torunu) ve beraberinde Kürtçülük faaliyetlerinde bulunan bir takım şahısların geldiği emniyet tarafından takip altına alınarak deşifre edilmiştir. Bahsi geçen kişilerle bir takım toplantılar düzenleyerek Kürtçülük adına yapılmış tüm konuşmalar, emniyet tarafından kayıt altına alınmış ve duruşmada delil olarak kullanılmıştır. Sanıklar ise ses kayıtların kendilerine ait olmadığını ileri sürerek emniyet tarafından kendilerine karşı bilerek düzenlenen bir tertip olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Ses kayıtlarında; Şevket Turan evinde yapılan ilk toplantıda Kürtlerin istismar edildiklerini konu alan “*Kürtçülük Davası*” adlı bir şiir

---

²²⁷ Çamlıbel, ss. 105-106.

okuyarak Kürtlerin Türkiye’de güç sahibi olmaları gerektiğini açıklayan bir konuşma yapmıştır. Kürtçülük davası güden tarafların kendi aralarında üçe ayrılarak davanın bu faaliyetler etrafında toplandığını dile getirmiştir. Birinci faaliyet; Türkiye’nin bütünlüğüne dokunulmaksızın Kürt nüfuzunu arttırarak yayılmak, ikinci faaliyet; Almanya ve Rusya gibi bir takım devletlerin etkisi altında kalarak ülkeyi kargaşaya sürüklemek, üçüncü faaliyet ise dış devletlerle birlikte hareket etmektir. Mehmet Dizay söz alarak Kürtçülük yolundaki faaliyetlerine Şeyh Sait’in müritleri ile gruplaşarak devam edileceğini, bu yolda ilk hedefin devleti iktisaden çökertmek olduğunu dile getirmiştir. Nazım isimli kişi ise kendisinin Komünist olduğunu söyleyerek Kürtçülük adına münferit olarak yapılacak herhangi bir icraatın faydalı olamayacağı sebebiyle toplu olarak harekete geçilmesi konusunda bir öngöründe bulunmuştur. Ortak hareket edilmesi noktasında Ziraat Bankası üzerinden 85696 hesap numarası ile Mehmet Bilgin adına hesap açılmıştır.²²⁸

Şevket Turan’ın evinde yapılan aramalarda ise; Kürtçülük hareketi konusunda nasıl hareket edilmesi gerektiği ile ilgili “*Ortadoğu’da Gelişen Alev*” adlı bir eser ile Mustafa Barzani’yi överek Kürtlere yapılan haksızlıklardan bahseden “*Kayıp Aşiretler, Kızıl Hançer, Kürtler Kimdir?*” adlı yazılar ve kendisine ait Kürtçe yazılmış bir takım şiirler ele geçirilmiştir.²²⁹

Şevket Turan’a yönelik bahsi geçen suçlamalarda kendinin vermiş olduğu cevaplar ve savunmasında;10 Kasım 1958 günü Abdurrahman Efem Dolak ve Nazım adlı kişilerle herhangi bir toplantı yapılmadığını, Ali Rıza Fırat’ın ise evinde misafir olarak sadece bir gece kaldığını ileri sürerek hakkında iddia edilen konuşmaların kendisine ait olmadığı söylemektedir. Bahsi geçen Ziraat Bankası hesabının ise Tuncelili bir üniversite öğrencisine teşvik amaçlı para yatırılmak suretiyle açılmış olduğunu söylemiştir. Neticede ses kayıtları maddi delil teşkil etmediği gerekçesiyle Şevket Turan’ın ilerleyen süreçte beraatine karar verilmiştir.

Naci Kutlay; Evinde yapılan aramalarda;10 Mayıs 1959 tarihli Naci Kutlay tarafından Ziya Şerefhanoglu’na yazılmış ve Kutlay’ın Kürtçülük hususunda aktif rol üstlendiğini kanıtlayan bir mektup bulunmuştur. Yine 05. 12. 1959 tarihli Yavuz Çamlıbel tarafından Naci Kutlay’a yazılan başka bir mektupta ise; “*Köylülerin geldikleri kahvelere uğruyorum. Mümkün mertebe kendileriyle haşır neşir oluyorum.*

²²⁸ Kutlay, 49’lar, ss. 15,18,24.

²²⁹ Çamlıbel, s. 275.

Şimdi çok daha iyi anlamış bulunuyorum ki, İstanbul'da oturup fikir beyan etmekle bizzat halkın nabzını yoklamak, onunla temas etmek arasında dağlar kadar fark seziyorum. Daha başka şekil ve usulde çalışmak gerekiyor. Beş on sene evvelisine nazaran vaziyetler daha iyidir. Bunun kıfayetsizliğini de idrak ediyorum.” Şeklinde Kürtçülük hususunda bulunulacak faaliyetleri içeren bir mektup olduğu saptanmıştır. Ayrıca “*Dördüncü Kürt Kongresi Kararları*”nın bulunduğu bir broşür de ele geçirilmiştir. Savunmasında ise; Kürt Kongresi Kararlarının bulunduğu broşürün paket şeklinde eve geldiğini ve emniyete şikâyet etmek maksadıyla elinde bulundurduğunu beyan ederek, yapıldığı iddiasında bulunulan bütün toplantıların piknik maksadı taşıdığını ileri sürmüştür. Evinde bulunan mektup, rapor, vs. delillerin bir cemiyet kurulması adına yeterli olamayacağı gibi herhangi bir cemiyet faaliyeti içerisinde de bulunmadığını, ilaveten bahsi geçen iki mektubun ise Doğu'nun geri kalmışlığına mahsup bir tepki olduğunu ve başka bir amaç taşımadığını ileri sürmüştür.²³⁰

Ali Karahan; Emniyet'in ele geçirmiş olduğu yazıhane toplantıları konuşmalarında Ali Karahan'ın Kürt milliyetçiliğinin tırmandığı ve Türkiye-İran-İrak üçgeninde bulunan Kürtlerin birleşerek bir Kürt Devleti kurması gerektiğini söylemektedir. Ayrıca Haşim Akın isimli şahit 'in ise bütün bu konuşmalara şahit olduğunu söyleyerek ayrıca Ali Rıza Fırat ve Ali Karahan'ın birlikte bir Kürt Cemiyeti de kuracaklarını belirtmiştir. M.M.V. Müsteşarlığı tarafından yapılan açıklamada ise “*Ali Karahan adındaki adam üç devrede dahil milletvekili aday seçimlerinde yaptığı propagandada her zaman şöyle konuşurdu: Artık Kürt hükümetinin kurulacağı günler yakındır. Kürtlüğümüzle iftihar ediyoruz. Bizim her şeyimiz var. Millet Vekilimiz, paşamız, tayyarecimiz vardır.*” Şeklinde konuşma yaptığı ileri sürülmüş, MİT raporlarına göre ise Kürtçülük davasının Ankara'daki lideri konumundadır.²³¹

Savunmasında ise yazıhanede hiçbir gizli toplantının yapılmadığını ve yapılacak bir ortamın da olmadığını ileri sürerek söylediği iddia edilen bütün konuşmaları ise reddetmiştir. Hatta İleri Yurt gazetesinde Kürtçe olarak yazılan Kımıl adlı şiir konusunda ise Ziya Şerefhanoglu ile münakaşa ettiklerini belirten Ali Karahan, bu tür şeylerin doğru olmadığı ve her zaman karşısında olacağını

²³⁰ Kutlay, 49'lar, ss. 30,31,46.

²³¹ Çamlıbel, s. 181.

belirtirken memleketin parçalanmasına yönelik herhangi bir teşebbüste ne kendisinin ne de başkasının bulunmasına karşı çıkacağını da söylemektedir.

Sıtkı Elbistan (Koço Elbistan); Kürt milliyetçiliği fikrini uyandırdığı ve bu konudaki çalışmalara katıldığı tespit edilmesi üzerine, evinde yapılan aramalarda Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti'nin 4. Kongre kararları, Mustafa Barzani tarafından kendisine gönderilen “ *Yeğenim Koço'ya sevgilerimle*” imzası taşıyan bir fotoğraf ve Kürtçülük faaliyeti amacıyla para toplananların isim listesi ile Yusuf Kaçar'a ait olduğu tespit edilen bir hatıra defteri ele geçmiştir. Defterin 94-95. Sayfalarında “*Bugün saat 14:00 da Orman Çifiliğinde Ziya Şerefhanoglu ve Ali Akkuş ile İleri Yurt gazetesinde çıkan Kürtçe yazı maksadıyla toplandık ve konuştuk, İleri Yurt gazetesine bir tel yazdık*” şeklinde ifadeler bulunmaktadır.²³²

Savunmasında ise Kongre kararlarının hangi şekilde eve geldiğini bilmediği fakat evine koydurtan kişinin Şevket Turan olduğu iddiasında bulunmuştur. Mustafa Barzani imzalı resmin ise bilerek eşyaları arasına bırakıldığını ve kendisine ait olmadığını ileri sürmüştür. Bahsi geçen hatıra defterindeki yazılanlar hakkında ise; Ziya Şerefhanoglu'nun kendi dillerinde konuşmak istediğini fakat devletten ayrılmayı değil, federal bir yapı istediklerini söylemiştir. Para listesi konusunda ise yardım amaçlı oluşturulduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca ifadesinde Ali Karahan adlı kişinin yazıhanesine de gittiklerini ve Karahan'ın kendilerine Türkiye'deki Kürtlerin hakkını korumaları gerektiği ile benliklerini asla kaybetmemeleri ve kendi dillerini konuşmaları hususunda nasihatlerde bulunduğunu söylemektedir. Bunun yanı sıra Abdurrahman Efem Dolak adlı kişinin Irak Kültür Ataşeliği ile temas sağlamak adına Irak'a giderek kendilerine yardımda bulunulması konusunda yardım istediklerini de söylemiştir. Sıtkı Elbistan adlı kişi Almanya'da yaşadığı gerekçesiyle Türkiye'ye getirilerek ceza verilmesi mümkün olmadığından beraatine karar verilerek, Türkiye'ye geldiği takdirde ise cezalandırılmasına karar verilmiştir.

Yavuz Çamlıbel; Ziya Şerefhanoglu'na yazmış olduğu mektuplarda Kürtçülük propagandası içerikli yazılarının gizli kalmasını istemektedir. Sorgulamasında ise CHP'li olduğu gerekçesiyle bu durumu gizlemek maksadıyla öyle yazdığını ifade etmiştir. Kürtçülük mevzusu ile ilgili hiçbir ilgi ve alakasının olmadığını ileri sürerek

---

²³² Kutlay, 49'lar, ss. 48,49,52,54.

hakkındaki bütün suçlamaların Demokrat Parti iktidarı tarafından tertiplendiğini söylemiştir.²³³

Mehmet Ali Dinler; Ankara Gazi Orman Çiftliği toplantısına katılarak bir konuşma yapmıştır. Eşyalar arasında Kürt milliyetçiliğini konu alan 8 Ocak 1959 tarihli Newyork Dış Haberler Bürosu'nda yayımlanan bir yazı ele geçirilmiştir. Ayrıca Cizre'nin köylerinin Kürtçe-Türkçe isim listesi de ele geçirilen deliller arasındadır. Savunmasında ise herhangi bir toplantıya katılmadığını, bahsi geçen toplantının bir toplantı değil piknik olduğunu söylemiştir. Kürt milliyetçiliğini konu alan yazıyı yerde bularak okumak için sakladığını fakat fırsat bulup okuyamadığını, Kürtçe-Türkçe isim listesinin ise Abdurrahman Efem Dolak tarafından kendisinden istendiğini belirtmiştir.

Yusuf Kaçar; Hatıra defterinde Ankara Gazi Orman Çiftliğinde Kürtçülük konusu üzerine toplantı yapıldığını yazmış, savunmasında ise kendini daha önce hazırlamış olduğu 24 sayfalık yazısı ile müdafaa etmiştir. Öncelikle hatıra defterinde yazılmış olanların yanlış yorumlandığını söyleyerek, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi boyunca halkların sürekli kışkırtıldığını öne sürmüş, Ermeni ve Kürt düşmanlığını devletin zihniyetinin bir sonucu olarak göstermiştir. Aynı zihniyetin Demokrat Parti iktidarı döneminde de sürdürüldüğünü söyleyerek özellikle Niğde milletvekili Asım Eren'in mecliste vermiş olduğu soru önergesinin ürkütücü bir nitelik taşıdığını belirtmiştir. Soru önergesine karşı meclise çekilen telgraf konusunda ise *"her medeni insan gibi bizim de yapmış olduğumuz şey nefsi müdafaadır"* şeklinde konuşmuştur.²³⁴

Nurettin Yılmaz; Abdurrahman Efem Dolak'ın Irak'a gitmesi konusunda kendisine yardımda bulunmuştur. Bunun dışında cemiyet kurmak ya da milli duyguları zayıflatmaya yönelik herhangi bir girişimde bulunmadığına kanaat getirilerek suçu bulunmamıştır.²³⁵

Ziya Şerefhanoglu; MIT raporlarına göre Kürtçülük davası güden grubun lideri konumunda olan Şerefhanoglu'nun Kürtçülük davası ile ilgili fikirler beyan ederek bir takım toplantılar düzenleyip faaliyetlerde bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca Avrupa'da bulunan Kürtçü gruplar ile Türkiye'deki Kürtçülük yapan gruplar

²³³ Kutlay, 49'lar, ss. 52-61.

²³⁴ Çamlıbel, s. 283.

²³⁵ Naci Kutlay, **Anılarım**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1998, (Anı), s. 227.

arasındaki irtibatı sağlamıştır. Emniyet tarafından delil olarak gösterilen ses kayıtlarında 15 Ağustos 1959'da Ahmet Muşlu ve Remzi Canyürek ile yapmış olduğu konuşmalarda “*üç beş vekil, 80-100 mebus ile bu dava halledilemez... Bu takdirde Türkiye’de bir hareket yapılabilir*” şeklinde cümleler kurmuştur. 21 Ağustos 1959 günü Yasin Gültaş ile yapmış olduğu konuşmasında “Biz Türklerin kültürüne senelerdir hizmet ettik, yeter artık, biraz da kendi kültürümüze hizmet edelim. Diyarbakır’da gazeteyi Kürtçe çıkarsınlar” şeklinde konuşmuştur. Yavuz Çamlıbel tarafından kendisine gönderilen 10 Mayıs 1959 tarihli bir başka mektupta ise Musa Anter’in tutuklanması ile Kürtçülük olaylarından bahsedilmiştir. Ses kayıtlarından elde edilen bilgilere göre; “Gazi” adlı bir gazete ile Kürtçülük davasının yayın organı olması için “Mezopotamya” adlı bir gazete çıkarılması hususunda Ali Karahan ile aralarında tartışma yaşanmıştır. Sanığın eşyaları arasında ise; “Kürtler ve Dünya Basını” adlı dokuz sayfalık bir yazı, “Kürdistan” adlı Almanca yazılmış bir broşür, “Kürdistan Asıllı Hür Kürtler” adlı kırk maddelik Kürtçe yazılmış bir vesika, “İran’da Kürt Milli Meselesinin Vecheleri” adlı Fransızca bir kitap ile “Surun plan de bombar demend atomique du Kurdistan” adlı bir broşür ele geçirilmiştir. Ayrıca sanığın eşyaları arasında 1 Temmuz 1959 tarihli Avrupa Kürt Talebe Birliği Başkanı İsmet Şerif Vanlı²³⁶ ile yapılmış bir mülakat da bulunmuştur.

Savunmasında ise; eşyaları arasında bulunduğu iddia edilen kitap, vesika, fotokopi vs. hiçbirinin kendisine ait olmadığını söylemiş ve kendisine ait olduğu iddia edilen mektupların hiç birinin içeriğinden haberdar olmadığını, sadece 4 Eylül 1959 tarihinde Canip Yıldırım’a “Doğu Kalkınması” hususunda bir telgraf çektiğini belirtmiştir. Kürtçülük yaptığını fakat asla bölücülük yapmadığını vurgularken tek mücadelesinin Kürt halkının parlamentoda mücadele hakkını kendi kimliği ile kullanması yolunda olduğunu söylemektedir. Yapmış olduğu seçim propagandalarında ise halka Kürtçe hitap ettiğini kabul etmiştir.

Medet Serhat (Medet Yöş); Ses kayıtlarından elde edilen bilgilere göre 21.06.1959 tarihinde Yasin Gültaş ile “Hayat” adlı Kürtçe bir mecmua çıkarılması

---

²³⁶ Suriye doğumlu Kürt aydın ve siyasetçilerdendir. Barzani tarafından KDP’nin Avrupa kolunun sorumlusu olarak seçilmiş ve Kürtçülük adına bir takım faaliyetler yürütmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın Dere, “Prof.Dr. İsmet Şerif Vanlı ile Hayatı ve Vasiyetine Dair Bir Söyleşi”, www.nerinaazad.org, (15.08.2015), 20:26.

konusunda konuşma yaptığı ve maddiyat dolayısıyla çıkarılamadığı konuşulmuştur. Eşyaları arasında ise “*Kürdistan Bayrağı(Kırmızı, beyaz ve yeşil renklerden oluşan)*”, Asım Eren’e çekilen telgrafın bir nüshası ve Doğu Anadolu’da meydana gelen Kürtçülük faaliyetleri ile ilgili mektuplar ile bir takım Kürtçe şiirler bulunmuştur. Ayrıca kendisine Musa Anter tarafından gönderilen 20.10.1959 tarihli bir mektupta “*Mezopotamya*” adlı Kürtçülük davası ile ilgili çıkarılacak olan bir gazeteden bahsedilmiştir. Savunmasında ise Yasin Gültaş’ı tanımadığını ve evinde çıkan bayrağın Mehdi Altınakar’ın oğluna mezuniyet hediyesi olarak aldığı bir bisiklet flaması olduğunu ileri sürmüştür. Asım Eren’e çekilen telgraf konusunda ise kötü bir maksat olmadığını söyleyerek aleyhindeki bütün suçlamaların bir tertipten ileri geldiğini, Seniha Serhat isimli kişinin ise eski eşi olduğu gerekçesiyle Demokrat Parti iktidarınca kendisine uydurma rapor hazırlatıldığı açıklamalarında bulunmuştur. Fakat ilerleyen süreçte DDKO ve DDKD’nin kurulmalarında maddi ve manevi katkılarda bulunmuş olduğu görülmektedir.²³⁷

Hasan Akkuş; Evinde yapılmış olan aramalarda; Kürt tarihi ve Kürtçülük konuları ile bir Kürt Devleti kurulması yolunda nasıl mücadele edilmesi gerektiği ile ilgili bir takım yazılar ele geçirilmiştir. Savunmasında ise hakkındaki iddiaları yalanlayarak yazıların kendisine ait olmadığını söylemiş ve beraatini istemiştir.²³⁸

Örfi Akkoyunlu; 4 Mayıs 1959’da İstanbul’da yapılan gösteriler esnasında cebinde Kürtçülük mevzusu içerikli “*Newyork Times Dış Haberler*” başlıklı bir gazete kâğıdı bulunmuştur. Ses kaydındaki konuşmasında ise Kürt davası adına herşeyi yapabileceği ve yakalansa dahi davadan vazgeçmeyeceği konuşmaları mevcuttur. Mustafa Direkçigil’in ifadesine göre ise İleri Yurt gazetesi için Abdurrahman Efem Dolak’a yardım teklifinde bulunmuştur. Savunmasında ise 4 Mayıs 1959’da İsmet İnönü’ye yapılmak istenen suikaste engel olabilmek maksadıyla gösteri yerinde bulunduğunu ve polisin durumu yanlış anlamasına sebep olduğunu ve Türkiye Sosyalist Partisi üyesi olması sebebiyle Komünist olduğu yorumunun yapıldığını söylemiştir. Ses kayıtlarının ise kendisine ait olmadığını iddia etmiştir. 6-7 Eylül 1955 olaylarından sorumlu tutulduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır.²³⁹

---

²³⁷ Çamlıbel, ss. 179,222.

²³⁸ Kutlay, 49’lar, ss. 88,89.

²³⁹ Çamlıbel, s. 267.

Selim Kılıçoğlu; Eşine yazmış olduğu mektubunda Kürtçülük faaliyetlerinde bulunduğunu teyit eden cümleler ile Molla Mustafa Barzani ile görüşeceği hususunda cümleler kullanmış ve 4 Ekim 1959'da Ziya Şerefhanoglu'nun yazıhanesinde Kürtçülük faaliyetlerini konu alan bir toplantıya katılmıştır. Şahit Ahmet Muşlu'nun ifadelerine göre ise Amerikan Başkanı Stevenson'un Türkiye'ye geldiğinde kendisiyle Kürtçülük konusu hakkında konuşacağını ileri sürmüştür. Savunmasında da Ahmet Muşlu adlı kişiyle görüşme dahi yapmadığını ileri sürerek Ziya Şerefhanoglu'nun yazıhanesinde herhangi bir toplantı yapılmadığını, dolayısıyla Mustafa Barzani ile görüşme konusunda herhangi bir beyanda bulunmadığını iddia ederken eşine yazmış olduğu mektubun ise cezaevindeki durumu anlatmaktan öte bir amaç taşımadığı beyanlarında bulunmuştur.

Şahabettin Septioğlu; Şevket Turan'ın evinde yapılan toplantılara katılarak Kürtçülük yaptığı suçlamalarına savunmasında; Şevket Turan'ın kiracısı olduğu ve hesabına yatırılan paraların Kürtçülük konusu ile alakası olmayıp öğrencilere yardım maksadı taşıdığını söylemiştir.

Sait Elçi; Evinde yapılan aramalarda eşyaları arasında; Mustafa Barzani'ye ait bir fotoğraf, "*Hesso Telli*" imzası ile meclis üyelerine kendisinin yazmış olduğu bir yazı, Kürtçülük fikirlerini açıklamış olduğu şiirleri, News Week adlı derginin Kürtçülükle ilgili bazı yazıları ve Asım Eren'i protesto etmek amacıyla "*...İnsan haklarının hüküm ferma bulduğu şu günlerde Kürtleri kimse imha edemez. Bunu küflü kafana koy...*" şeklinde bizzat çekmiş olduğu bir telgraf bulunmuştur. Emniyet tarafından dikkat çekilen bir diğer yazı da meclis üyelerine çekilen ve kendi imzasının bulunduğu telgraftır. "*Sayın Başkan ve Meclis Üyeleri*" başlıklı telgraf metninde "*Zavallı hainler, emniyetin polis uşakları, nasıl olsa Kürt Halk Cumhuriyeti'ni kuracağız. Korkmayın siz köpeklere bu Cumhuriyeti az zamanda az gelişmiş bir millet olarak ortaya çıkaracağız. Her türlü hak ve refah ve saadete nail olan bu asil milleti bütün varlığı ile gözlerinizin önüne göstereceğiz. Sizler bu milletin türemiş bir takım soysuzlarısınız. İşiniz gücünüz, altıyüz senedir adil bir hükümet kuramamış olan ve mazluma karşı hayvanca silah tutan efendilerinize uşaklık ve dalkavukluk ettiniz. Yaşasın Kürt halkı, yaşasın namuslu Kürdistan Halk Cumhuriyeti. Kahrolsun halk düşmanları*" şeklinde ağır ithamlarda bulunulmuştur. Fakat savunmasında meclis üyelerine karşı yazılmış olan telgrafın kesinlikle

kendisine ait olmadığı iddiasında bulunmuştur. Ayrıca evinde bulunan mektup, yazı ve şiirlerin hiç birinin kendisine ait olmadığını savunmuştur. Sadece Asım Eren'e çekilmiş olan telgrafların kendisine ait olduğunu kabul ederek herhangi suç içerikli bir cümle bulunmadığını söylemiştir.²⁴⁰

Sait Kırmızıtoprak; Yön dergisi yazarlarından olup, Asım Eren'in soru önergesi üzerine meclise çekilen telgrafta imzası bulunmaktadır. 25 Temmuz 1958'de Yavuz Çamlıbel'e yazmış olduğu mektubunda Türk hükümetinin Kürtlere karşı kanun dışı uygulamalarda bulunduğunu yazmıştır. 49'lar hareketinin başlamasını "*Kımlı Olayı*" olarak görenlerdendir. Aynı zamanda Kuzey Irak'ta Mustafa Barzani liderliğinde baş gösteren Kürt ulusal hareketine karşı ılımlı bir tavır sergilediği iddia edilmektedir.

Savunmasında ise; CHP'de aktif olarak çalıştığı için Asım Eren'i yakından tanıdığını ve bu sebeple imzayı hiç tereddüt etmeden attığını söylemiştir. Ayrıca Kımlı adlı şiir için protesto maksadıyla toplanan imzalarda kendisinin de bulunduğunu kabul etmiştir. Evinde Kürtçülükle ilgili bulunan bütün belgelerin Beyazıt Postanesinden isimsiz bir şekilde evine gönderildiğini belirtirken Kürtçülükle ilgili bir alakasının bulunmadığını, konunun Demokrat Parti iktidarı döneminde ortaya çıkarılan bir düzen olduğunu da ileri sürmektedir. Son söz olarak ise Doğunun kalkınmasına yönelik göstermiş olduğu çabalarında hiçbir zaman devletin düzeninin bozmaya yönelik bir amaç içerisinde olmadığını, hatta Türk eğitimi ve kültürü çerçevesinde yetişmiş olduğu için Kürtçülük ile ilgisinin olmayacağını belirterek hakkında isnat edilen bölücülük suçlamalarını reddetmiş olması, arkadaşları tarafından yadırganmasına sebep olmuştur.

Musa Anter; Diyarbakır ve çevresinde Kürtçülük yaptığı gerekçesiyle ve İleri Yurt gazetesinde yazmış olduğu yazılarından dolayı tutuklanmıştır. Dicle kaynağı adlı gazetede de "Şehmuz Elmas" takma adıyla propaganda içerikli bir takım yazılar yazmıştır.²⁴¹ Ayrıca Diyarbakır'da tutuklu bulunduğu süreçte kendisine Kürtçülük içerikli telgraflar gelmiştir. Abdurrahman Efem Dolak isimli şahsın ise "*Benim Kürtçülük faaliyetim Musa Anter'le başlar*" şeklindeki ifadesi Musa Anter'in Kürtçülük yaptığını doğrulamaktadır.

²⁴⁰ Kutlay, 49'lar, ss. 98-111.

²⁴¹ Hasan Ünlü, **Kürt Önder ve Aydınlarının Biyografileri**, Peri Yayınları, s. 130.

Musa Anter sorgulamasında Abdurrahman Efem Dolak'ın ifadelerinin işkence sonucu söylenmiş olabileceğini dile getirirken kendisine verilecek herhangi bir cezanın ise kendi nezdinde bir şeref olacağını ifade etmiştir. Kürtçü- Komünist suçlamalarına ise daha önce gazetede yazmış olduğu bir yazısından örnek vererek; *“Hakkâri'nin Cilo dağına verip; İstanbul, İzmir, Bodrum gibi tabii güzelliklerden bizleri mahrum etmek istiyorsanız bu konuda fena halde yanıyorsunuz... Türkiye'nin sahip olduğu yer üstü ve yer altı kaynakları ile coğrafyasında mevcut tüm güzelliklerden ve bunun sunduğu nimetlerden insanca ve kardeşçe yararlanmak istiyoruz”* şeklinde konuşmasını bitirmiştir.²⁴²

Yaşar Kaya;1963 yılı itibariyle yayınlanmaya başlayan “*Deng*” dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yapmış olan Yaşar Kaya, Asım Eren olayında meclise çekilen telgrafta imzası bulunan isimlerdendir. Emniyet mensubu Yasin Gültaş'ın ifadesine göre Kürtçülük hakkında düzenlenmiş toplantıların tamamına katılmış ve Irak Başkanı Kasım'a düzenlenen suikast neticesinde kendisine geçmiş olsun dileği içerikli telgraf çekmiştir.

Savunmasında ise Asım Eren'e çekilmiş olan telgrafi kabul etmekle birlikte CHP'den ihracını da istemiştir. Kürtçülük içerikli bütün toplantılara ise Yasin Gültaş tarafından götürüldüğü iddiasında bulunmuştur.²⁴³

Faik Savaş; Asım Eren'e çekilen telgrafta imzası bulunmakla birlikte 25 Ağustos 1959'da Ziya Şerefhanoglu'nun yazıhanesinde Kürtçülük davası amacıyla yapılan toplantıya katılmıştır. Musa Anter'in tutuklanması üzerine ise *“...Şarkta ilk Hilton'u kurmakla dünyaya hürriyet ışıkları saçtınız”* şeklinde bir beyanda bulunmuştur.

Savunmasında ise Asım Eren'e çekilen telgrafi imzaladığını kabul etmiş fakat 25 Ağustostaki bahsi geçen toplantıya katılmadığını zira o gün tütün fabrikasında stajda olduğunu belirtmiştir. Musa Anter'in tutuklanması üzerine söylediklerinin gazetecilere yapılan baskıyı protesto etme amacı taşıdığı ve Musa Anter'i tanımadığını söylemiştir.

Haydar Aksu; Ziya Şerefhanoglu'nun yazıhanesindeki toplantılara katılmakla birlikte Asım Eren'e, Canip Yıldırım'a ve İleri Yurt gazetesine çekilen telgraflarda imzası bulunmaktadır.

---

²⁴² Çamlıbel, s. 148.

²⁴³ Kutlay, 49'lar, ss. 112, 113.

Savunmasında ise çekilen telgrafların Kürtçülükle herhangi bir ilgisi bulunmadığını gerekçe göstererek telgraflarda imzasının bulunduğunu kabul etmiştir. Ayrıca Ziya Şerefhanoglu'nun yazihanesinde çalıştığını dolayısıyla herhangi bir toplantı yapıldıysa bile orada bulunmak zorunda olduğunu söylemiştir. Neticede yetersiz delil bulunduğu gerekçesiyle beraat edilmesine karar verilmiştir.

Ziya Acar; Asım Eren'e ve Canip Yıldırım'a çekilen telgraflarda imzası bulunmaktadır. Kürtçülük faaliyetlerinde bulunmuş ve Kürt Devleti kurulması yönünde Ahmet Muşlu ile fikir alışverişinde bulunmuşlardır.

Savunmasında ise çekmiş oldukları telgrafta herhangi bir suç unsuru bulunmadığını açıklarken, davanın tamamıyla siyasi amaç güttüğünü ve Yasin Gültaş ile Ahmet Muşlu'nun ajan olarak kullanıldıkları, dolayısıyla bütün bu olayların Demokrat Parti iktidarı tarafından düzenlenen birer oyun olduğu açıklamalarında bulunmuştur.

Fadıl Budak; Adnan Menderes'e verilen Diyarbakır fahri hemşehrilik unvanı hakkında; “ *Kürt olmayan bir kimseye hükümet başkanı da olsa fahri hemşehrilik tevcih etmenin Kürt menfaatlerine zarar vereceği*” şeklinde bir beyanda bulunmuş, savunmasında ise telgrafi protesto amaçlı çektiğini iddia ederek “*Zira Demokrat Parti her gün bir gazeteciyi tutukluyordu. Musa Anter'in tutuklanmasından sonra sinirlenip telgrafi çektiğim doğrudur fakat bunun Kürtçülük davası ile herhangi bir ilgisi yoktur*” açıklamalarında bulunmuştur. Ayrıca Bilge adlı şahsın aleyhinde yapmış olduğu suçlamalara ise 1959 yılından beri görüşmediğini, şahitliği 1960 yılında yaptığını gerekçe göstererek yalancı şahitlik yaptığı iddiasında bulunmuştur.

Halil Demirel; Ziya Şerefhanoglu'na yazmış olduğu 26 Temmuz 1959 tarihli mektubunda²⁴⁴ Türklere karşı ağır sözler söylenmiş olması ve evinde bulunan bir yazıda “...Ya devlet olalım, ya ölelim. Ya güzelce bir ölüm, ya esaret, ya matem, çok yaşa, yaşa her vakit Kürdistan” şeklinde fikirlerini dile getirmesi, Kürtçülük davasının liderliğini yapmış olduğunun göstergesi olarak görülmüştür.

Savunmasında ise askerliği esnasında kendisine Kürt olduğu sebebiyle kötü davranıldığını, bahsi geçen mektubu da o sebeple yazdığı fakat kesinlikle Türk milletine karşı söylenmiş bir şey olmadığını ifade etmiştir. Fakat kendisiyle aynı

---

²⁴⁴ Mektubun tamamı ve ayrıntılı bilgi için bkz. Kutlay, 49'lar, s. 131.

dönem askerlik yapan şahit Nuri Tan isimli kişi ise Halil Demirel'in anlattığı gibi bir durumun söz konusu olmadığını ileri sürmüştür.²⁴⁵

Esat Cemiloğlu; Kürçülük faaliyetlerinde bulunduğu gerekçesiyle tutuklanan Esat Cemiloğlu, Ahmet Muşlu'nun 4 Ekim 1959 tarihli ses kayıtlarına göre kardeşinin Mustafa Barzani'ye katılmış olduğunu dile getirmektedir. Savunmasında ise hakkındaki iddiaları reddederek Kürçülük adına hiçbir faaliyette bulunulmadığını ve konuyla ilgili toplantı yapılmadığını ileri sürmüştür. Kürçülük davası sanıklarından olan Şevket Turan ise ifadesinde Esat Cemiloğlu ile ilgili olarak Türkiye'deki Kürçülük faaliyetlerini idare ettiği, kardeşinin ise İran kolunu idare ettiği yönünde açıklamalarda bulunurken duruşma esnasında bu beyanlarını reddetmiştir. Neticede Esat Cemiloğlu, 49'lar Davasında ilk tahliye olan isim olmuştur.²⁴⁶

Ferit Bilen; Kürçülük faaliyetlerini Diyarbakır'da iştirak ettirdiği gerekçesiyle tutuklanmış, ilk ifadesinde Kürçülük düşüncesinin Rusya'nın etkisi ile iç ve dış konjonktür sebebiyle bir sonuca ulaşamayacağını belirtmiş ve hakkında Kürt devleti kurulmasına yönelik gerekçeli bir delil bulunamamasından ötürü serbest bırakılmıştır.

Mustafa Nuri Direkçigil; Kürçülük faaliyetinin propagandasını yapmakta olan İleri Yurt gazetesine matbaa temini için faaliyetlerde bulunmuş ayrıca Kürçülük faaliyetlerini Türkiye dışında da yürütmek maksadıyla hazırlık yaptığı tespit edilmiştir. Sorgulama esnasında ise İleri Yurt gazetesinin kendisinden yardım talebinde bulunduğunu fakat maddi imkânı elvermediği gerekçesiyle bu talebi geri çevirdiğini söylemiştir.

Fevzi Avcı; Kürçülük davasını halka benimsetmek maksadıyla bir takım faaliyetlerde bulunmuş ve Asım Eren ile Canip Yıldırım'a gönderilen telgraflarda ise imzası bulunmaktadır. Savunmasında ise telgrafları imzalamış olmanın demokrasi adına yapılmış bir hareketten ileri gelip suç olduğunu düşünmediğini beyan etmiştir. Kürçülük hakkındaki şahsına yönelik bütün iddia ve suçlamaları ise reddetmiştir.

Necati Siyahkan; Savunmasında; ilk etapta arkadaşları ile birlikte doğunun kalkınmasına yönelik çalışma içerisinde olduklarını fakat ilerleyen süreçte durumun siyasi havaya bürünerek Kürçülük faaliyetine dönüştüğünü ifade etmiştir. Yasin

²⁴⁵ Kutlay, Anı, ss. 115-134.

²⁴⁶ Çamlıbel, s. 278.

Gültaş'ın raporunda belirtmiş olduğu “*Tek eksigimiz bir Kürt liderimizin olmayışdır*” şeklindeki ifadeleri hakkında ise hücre şartlarından dolayı kendinde olmadığı, dolayısıyla düşüncelerini yanlış ifade ettiği açıklamalarında bulunmuştur.²⁴⁷

Hasan Ulus; Evinde yapılan aramalarda herhangi bir suç içerikli delil bulunmamış fakat Ziya Şerefhanoglu'nun yazıhanesindeki toplantılara katıldığı gerekçesiyle davaya dâhil edilerek tutuksuz yargılanmıştır. Dava neticelenmeden yaşamını yitirmiştir.

Nazmi Balkaş; Sosyalist fikirleriyle tanınan Nazmi Balkaş, Asım Eren'e gönderilen protesto telgrafi ile Canip Yıldırım'ın düşüncelerinin desteklendiğine yönelik telgrafta imzası bulunmaktadır. Ayrıca kardeşleri İsmet Balkaş ve Cezmi Balkaş da protesto telgraflarına imza toplamak için propaganda yaptıkları gerekçesiyle Nazmi Balkaş'ı ziyarete geldiklerinde tutuklanmışlardır.

İsmet Balkaş; İstanbul Üniversitesi'nde Hukuk Fakültesi öğrencisidir. Olaylarla ilgisi olmadığı gerekçesiyle hakkındaki suçlamaları reddetmiştir.

Cezmi Balkaş; İstanbul Üniversitesi'nde Orman Fakültesi öğrencisidir. Olaylarla ilgisi olmadığını ileri sürerek hakkındaki suçlamaları reddetmiştir.²⁴⁸

Hüseyin Oğuz Üçok; Kürtçülük mevzusu ile ilgili Musa Anter'in “*Yüksek Kahve*” adlı yerde toplantı yaptığı iddiaları hakkında Yasin Gültaş'ın her zaman yanlarında olduğunu ve yalan beyanlarda bulunduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca “*Yüksek Kahve*” adlı bir yerin olmadığını da eklemiştir.

Mehmet Nazım Çiğdem; Vermiş olduğu ifadede “ *Ben Kürdüm, şarka gönderilen münevverler Kürtleri dövüyor, hakaret ediyor ve onlara ayrı nazarlarla bakıyor. Şark ihmal edilmiş vaziyettedir. Şark vilayetlerinde eşek ile geçecek yol dahi yoktur*” şeklinde konuşmuş fakat bu durumun Kürtçülük faaliyetleri ile alakası olmadığını söylemiştir.

Fevzi Kartal; Tanık Bahattin Malgir'in ifadesine göre Muş ilinde Kürtçülük adına faaliyetlerde bulunmuştur. Sorgulamasında ise hakkındaki iddiaların asılsız olduğunu beyan etmiştir.

Mehmet Aydemir; Kendisi ile ilgili Kürtçülük faaliyetlerinde bulunduğu iddiaları Necati Siyahkan'a yazmış olduğu 6 Aralık 1958 tarihli mektuptan ileri

²⁴⁷ Kutlay, 49'lar, ss. 138-143.

²⁴⁸ Çamlıbel, ss. 288, 284-285.

gelmektedir. Fakat savunmasında mektubun Kürtçülükle ilgili alakasının bulunmayıp doğunun geri kalmışlığı ile ilgili olduğunu söylemiştir.

Abdurrahman Efem Dolak; İleri Yurt gazetesinde sürekli olarak Kürtçülük cereyanı içeren yazılar yayınlanması, gazete sahibi olduğu gerekçesiyle Abdurrahman Efem Dolak'ın tutuklanmasına sebep olmuştur. Ayrıca hakkındaki Musa Anter'e iş vererek karşılığında Kürtçülük propagandası yapmasını istediği ve Yasin Gültaş'tan da Kürtçülük hususunda malumat istediği iddialarına gazetede hiçbir yazının kendisini ilgilendirmediği ve ne memlekette ne de yurt dışında herhangi bir Kürtçülük faaliyeti gütmeyeceğini söyleyerek iddiaları yalanlamıştır. Kürtçülük faaliyeti içerisine de Demokrat Partili bazı kimselerce zorla sokulmak istendiğini dile getirmiştir.²⁴⁹

Canip Yıldırım; Kürtçülük propagandasına fiili olarak katkıda bulunmakla birlikte Asım Eren'in soru önergesi üzerine çekilen protesto telgrafının da ilk olarak sahibi olduğu İleri Yurt gazetesinde yayınlanması konusunda ırkçılığa sessiz kalmamak dışında başka bir amacının olmadığını söylemiştir. Yazılarıyla Kürtçülük propagandası yaptığı hususundaki iddialara ise Kürtçülük propagandası karşıtı olan Zafer gazetesinde yazılar yazdığını söyleyerek karşılık vermiştir. Evindeki yapılan aramada Hüseyin Sarıtaş²⁵⁰ imzalı 3 Mayıs 1960 tarihli “*Bıra*” başlıklı mektup²⁵¹ ve diğer Kürtçülükle alakalı belgelerin Milli Emniyet Teşkilatı tarafından bilerek evine bırakıldığını düşündüğünü ve Hüseyin Sarıtaş adlı şahsı tanımadığını belirtmiştir. Ayrıca 49'lar hareketi kapsamında meydana gelen olayları, yaşanabilecek herhangi bir Kürt hareketi karşısında Türkiye'deki hükümetler tarafından alınan bir önlem olarak görmüş ve konunun Türkiye siyasetinden uzak tutulmaya çalışıldığı tespitinde bulunmuştur. Mustafa Barzani'nin politikası ile Türkiye'de izlenen politikanın birbiri ile uyum sağlamakta olduğunu dile getirmiş ve Barzani'nin “*Siz bizi destekleyin biz de sizi destekleriz*” ifadelerine de katıldığını söylemektedir.²⁵²

Emin Kotan; Kürtçülük propagandası yaptığı iddiaları ile 17 Eylül 1959 tarihinde Ziya Şerefhanoğlu'na yazmış olduğu Kürtçülük içerikli mektup ve evinde bulunan birçok mektubun aynı içeriği taşıması, tutuklanmasına sebep olmuştur.

²⁴⁹ Kutlay, 49'lar, ss. 149-162.

²⁵⁰ Kürtçülük faaliyetleri içerisinde bulunmuş olan Hüseyin Sarıtaş, Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti üyesi olup bu yöndeki bütün toplantı ve faaliyetlere de katılmıştır.

²⁵¹ Mektubun tamamı için bkz. Kutlay, 49'lar, s. 169.

²⁵² Canip Yıldırım, *Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, ss. 161-162.

Savunmasında ise Ziya Şerefhanoglu'nu tanımadığı gibi hiçbir mektubun içeriğinden haberdar olmamakla birlikte kendisine ait olmadıklarını ileri sürmüş ve mektupların Ahmet Muşlu tarafından yazılmış olabileceği iddiasında bulunmuştur.

Ökkeş Karadağ; Abdurrahman Efem Dolak ile konuşmalarında “*Biz neden Kürtçe konuşmayalım?*” şeklindeki ifadesi ve yine Abdurrahman Efem Dolak'a yazılmış olan “*Sayın Arkadaşım*” başlıklı mektubun içeriğinden anlaşıldığı üzere Kürtçülükle alakalı fiili propaganda yapmış olduğu gerekçesiyle tutuklanmış ve savunmasında ise iddia edilenlerin hiç birinin suç unsuru taşımadığını söylemiştir.

Muhsin Şavata; Kürtçülük faaliyetlerinde bulunan şahıs, 28 Ekim 1959'da Adnan Menderes'e yazmış olduğu bir mektupta Kürtlere bir takım haklar verilmesini istemiştir. Doğu Anadolu bölgesinde ise bu fikirleri halka aşılacak suretiyle bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Savunmasında ise Adnan Menderes'e yazmış olduğu mektubun doğuda kimse Türkçe bilmediği için daha rahat anlaşabilmek maksadı taşıdığını, Kürtçe konuştuğunu fakat Kürtçülük yapmadığını belirtmiştir. Eşyaları arasında bulunan “*En büyük idealimiz hürriyettir*” pankartlı resmin ise 1957 yılına ait olup Osman Bölükbaşı'nın tutuklanmasına ithafen çektirilmiş olduğunu belirtmiştir.

2.3.3.1.Sadece Gazi Orman Çiftliği Toplantısına Katılarak Telgrafa İmza Atan Kişiler

Turgut Akın; Gazi Orman Çiftliği toplantısına katılmıştır. Toplantı, Ziya Şerefhanoglu öncülüğünde düzenlenmiş olup metni yazan kişi Edip Altınakar'dır. Ankara Üniversitesi'nde okuyan doğulu gençler adına Turgut Akın tarafından Türk basınına eleştiren “*...Biz Doğulu Üniversite gençlerine, güzel ve güzel olduğu kadar da bakımsız olan talihsiz memleketimizin hoş havasını tattıran ve bu hasretimizi gideren sayın gazetenize teşekkürde geç kaldığımızı üzgünüz. Bilhassa son olaylar karşısında göstermiş olduğunuz şuur ve uyanık hassasiyet, ileri görüşlülük, bizleri fazlasıyla sevindirmiştir...*” şeklinde bir yazı yazılarak Kürtçülük propagandası yapan İleri Yurt gazetesine yayınlanması için gönderilmiştir. Savunmasında ise 6 Haziran 1959 tarihinde gazeteye gönderilen bu mektubun herhangi bir suç içeriği

taşınamakla birlikte sadece doğunun geri kalmışlığı üzerine yazılmış olduğunu söylemiş, Gazi Orman Çiftliğine ise piknik amaçlı gidildiğini belirtmiştir.

Sıtkı Elbistan; Evinde yapılan aramalarda Kürtçülük faaliyeti yaptığı hususunda herhangi bir delil bulunmamakla birlikte sadece Barzani'ye ait birkaç fotoğraf bulunmuştur. Sorgulamasında ise suç ile ilgili herhangi bir alakasının olmadığı iddiasında bulunmuştur.

Şerafettin Elçi; Tutuksuz yargılananlar arasında olan Şerafettin Elçi, Gazi Orman Çiftliği Toplantısına katılmış olup toplantının amacı olan Edip Altınakar'a gönderilen telgrafta da imzası bulunmaktadır. Savunmasında ise herhangi bir suç içeriği taşıyan faaliyette bulunmadığını ileri sürerek hakkındaki iddiaları yalanlamıştır.

Mustafa Ramanlı; Gazi Orman Çiftliği Toplantısı'na katılmış olup, Edip Altınakar'a çekilen telgrafta imzası bulunmaktadır. Savunmasında ise açıklama yapmak zorunda olduğu herhangi bir durumun olmadığını söyleyerek konuşma yapmamıştır.

Mehmet Özer; Gazi Orman Çiftliği Toplantısı'na katılarak Edip Altınakar'a çekilen telgrafta imzası bulunmaktadır. Savunmasında ise kendisini savunacağı herhangi bir durumun söz konusu olmadığını belirtmiştir.

Feyzullah Demirtaş; Gazi Orman Çiftliği Toplantısı'na katılmakla birlikte Edip Altınakar'a çekilen telgrafta imzası bulunmaktadır. Savunmasında ise; hakkındaki delillerin suç için yeterli olmadığını, mevcut delillerin ise doğruluğunun olmadığını ileri sürerek suçsuz olduğunu dile getirmiştir.

Halis Yokuş; Asım Eren' e çekilen telgrafta imzası bulunmakla birlikte Yasin Gültaş'ın raporuna göre ise Bingöl Talebe Yurdu'nda Kürtçe konuşarak "...*Aslını unutan asılsız haramzadedir. Dilimizi niçin Kürtçe konuşmayalım? Mahkemelerde Kürtçe tercümanlık ile ifadelerimiz alınmıyor...*" şeklinde ifade kullanmıştır. Sorgulamasında ise Asım Eren'in ideolojisini beğenmediği için telgrafı imzaladığını ileri sürerek Yasin Gültaş adlı kişiyi tanımadığı gibi ifadesindeki konuşmaların gerçekleşmediğini söylemiştir. Herhangi bir suçunun olmadığını da belirterek bu anlamda kendisine verilecek cezanın da adil olmayacağını söylemiştir.

Mehmet Bilgin; Kürtçülük faaliyetlerine maddi olanak sağlamak gerekçesiyle tutuklanmıştır.

Sait Bingöl; Asım Eren'e çekilen telgrafta imzası bulunmaktadır. Savunmasında ise Asım Eren'in zihniyetini beğenmediği gerekçesiyle telgrafa imza attığını belirterek kendisine isnat eden suçlu işlemediği iddiasında bulunmuştur.

Mehmet Bingöl; Kendi adına Ziraat Bankası'na açılan hesabın fakir öğrencilere yardım amacı taşıdığını, herhangi bir ayırıcı düşüncesi olmadığını, zira kendisinin de bir Türk subayı olduğunu ifade etmiştir.

Fetullah Kaskioğlu; Asım Eren'e çekilen telgrafa imza atarak "Kürt Gençleri" ibaresini de o koymuştur. Savunmasında ise bu ibarenin arkadaşları tarafından uygun görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık olduğunu, mahkemenin vereceği karara saygısı olduğunu söylemiştir.

Kemal Badıllı; Kürtçülük mevzusunu meclise taşıyan kişidir.²⁵³

2.3.4.49'lar Davası Kapsamında Şahitlik Yapan İsimler ve Beyanları

Ömer Aras; Ankara'ya eğitim için gelmiş olan şahıs, bulunduğu yerde Kürtçülük hareketi sezinlemiş olduğunu ve bu süreç içerisinde Ali Karahan ile tanıştığını beyan etmiş, yazıhanesinde Koço Elbistan, Yavuz Çamlıbel, Ahmet Fuat ve Cemil adlı kişilerin bulunduğunu, ilerleyen süreçte Türkiye'deki Kürtlerin Irak ve İran Kürtleriyle birleşerek bir Kürt Devleti kuracakları yönünde sohbet edildiğini söylemektedir. İfadeye karşılık Ali Karahan, raporun emniyet tarafından düzenlenmiş olduğunu ileri sürmüştür. Yazıhanede bulunan şahıslar ise söylenen yer ve zamanda orada bulduklarını fakat Ömer Aras isimli birini tanımadıkları gibi bahsi geçen tarihte de orada bulunmadığını söylemişlerdir.

Nezir Bayram; Şevket Turan'ın Kürtçülük faaliyetleri ile ilgili olarak bir takım faaliyetlerde bulunduğunu ve bir Kürt Devleti kurulması yolunda çalışmalar sürdürdüğünü, ayrıca bu amaç çerçevesinde yurt dışına adam gönderildiğini söylemiştir.

Mustafa Akman; Korktuğu için ifade vermek istemediğini fakat olayları sadece güvendiği bir takım yetkililere anlatacağını söylemiştir.

Yasin Gültaş; Davanın kapsamında yargılanan isimlerin, bir cemiyet mensubu olup olmadıklarını teyit etmek amacıyla sürekli yanlarında bulunduğunu ve bu

---

²⁵³ Kutlay, 49'lar, ss. 172-191.

anlamda bilgi toplayarak üst makamlara bildirmek üzere takibe aldığını ileri sürmüştür. Ayrıca bütün raporları kendisinin yazdığını ve hiçbirinde gerçeğe aykırı bir durum söz konusu olmadığını belirtmiştir. Medet Yöş hakkında ise Kürtçülük propagandasını en iyi şekilde yapmak maksadıyla “Hayat” adlı bir yayın çıkarılması gerektiğini söylediği iddiasında bulunmuştur.

Ahmet Muşlu; Dava kapsamındaki isimlerin esas niyetlerini öğrendiği için ilgili makamlara beyanatta bulunmuş, kendisinden bu anlamda rapor hazırlanması istenmiştir.

Bilge Öcal; Fadıl Budak adlı kişiyle bir dönem sözlü olduklarını ve bu süreçte kendisine Kürt ırkının Türk ırkından ayrı bir ırk olduğunu söyleyerek ailesinin İstanbul’a sürgün edilmesini hala hazmedemediğinden bahsetmiştir.

İbrahim Çıkcı; Yazıhanede sürekli toplandığından ve neler konuşulduğundan bahsetmiştir.

Behçet Yıldız; Ali Karahan tarafından bir Kürt Cemiyeti kurulacağından fakat faaliyeti hakkında bir bilgiye sahip olmadığından bahsetmiştir.

Behzat Yıldız; Herhangi bir Kürt Cemiyeti kurulmak istendiği ile ilgili bilgisi olmadığını ifade etmiştir.

Cemal Pasin; Ali Karahan’ı tanıdığını söylemiş fakat faaliyetleri hakkında herhangi bir şey bilmediğini belirtmiştir. Fakat duyduğu kadarıyla çok iyi kimseler olmadığını da eklemiştir.

Nüsret Atilla; Sanıkların bir Kürt Cemiyeti kuracakları ile ilgili şeyler duyduğunu fakat faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığını beyan etmiştir.

Zühtü Turan; Nazmi Balkaş’ın fakülteden arkadaşı olduğunu ve Kürtçülük mevzusu ile ilgili herhangi bir şey konuşmadığını söylemiştir.

Haşim Akın; Üç sene kadar evvel Ali Karahan ile birlikte yemek yerken Ali Karahan’ın kendisine “*Ben Ali Rıza Fırat ile birlikte bir Kürt Cemiyeti kuracağım*” şeklinde bir konuşma yaptığını ifade etmiştir.

Bahattin Malgir; Abdullah Timur ile Şevket Turan arasında geçen bir konuşmaya şahit olduğunu söyleyerek Şevket Turan’ın Irak ile sürekli olarak bir işbirliği içerisinde bulunduğunu ve Kürt milleti adına çaba sarfettiklerini söylemesi

üzerine Bahattin Malgir'in, konuşmaları o dönem çıkan "Ulaş" adlı gazetede yazmış olduğunu belirtmiştir.

Asım Eren; "Mukabele-i bilmisil" ifadesini Türk Hükümetinin Irak'a karşı kullanacağı sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda alınacak herhangi bir tedbir mahiyeti taşıdığını, dolayısıyla kendisinin yanlış anlaşıldığını ifade etmiştir. Ayrıca kendisini eleştiren mektuplar aldığı gibi tebrik mektupları da aldığını fakat bunların gündeme getirilmediğini de vurgulamıştır.

Abdullah Timur; Ankara Numune Hastanesinde yatmakta olan bir arkadaşları için Yüzbaşı Mehmet Bilgin ve Binbaşı Şevket Turan adına bankada bir hesap oluşturularak para toplandığını fakat arkadaşlarının ölümü üzerine hesabın o şekilde kaldığını belirtmiştir.

Doğan Kılıç; Ziya Şerefhanoglu'nun, kendisinin avukatı olduğunu fakat şahsi olarak tanımadığını belirtmiştir. Ayrıca Sait Elçi, Örfi Akkoyunlu, Hasan Akkuş, Nuri Direkçigil, Musa Anter, Sıtkı Elbistan, Koço Elbistan gibi isimleri ise yazıhanede gördüğü kadarıyla tanıdığını söylemiştir.²⁵⁴

2.3.5. 49'lar Davası'na Yönelik Mahkeme Kararı

17 Aralık 1959'da başlayan yargılama ve tutuklamalar sonrasında 30 Nisan 1964'te maddi suç unsuru bulunmadığı gerekçesiyle tutuklulardan bir kısmının beraatine, Hasan Ulus adlı kişinin ise öldüğü gerekçesiyle davanın ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir. Sıtkı Elbistan adlı kişi ise yurt dışında bulunmasından dolayı gaip sayıldığı için davasının diğerlerinden ayrılmasına ve duruşmasının ara verilmesine karar verilmiştir. Ziya Şerefhanoglu'nun Bitlis senatörü olması sebebiyle yargılanması için meclis kararı gerektiğinden dolayı duruşmasına ara verilmesi kabul edilirken, Ali Karahan'ın ise milletvekili olması sebebiyle davası durdurulmuştur. İlk yargılama sonucu aşağıdaki şekilde olmuştur:

Sanıkların Suç İçeriğinin Değişmesi Üzerine 24 Eylül 1965'te Tekrar Yargılanarak 1 Yıl 6 Ay Hapislerine, 5 Ay 10 Gün İse Geçici Olarak Buldukları Yerden Bir başka Yere İkamet Ettirilmelerine Karar Verilenler; Şevket Turan, Ali Karahan, Yavuz Çamlıbel, Medet Serhat, Şahabettin Septioğlu, Yaşar Kaya, Fadıl

²⁵⁴ Kutlay, 49'lar, ss. 195-197, 210-216.

Budak, Canip Yıldırım, Hasan Akkuş, Örfi Akkoyunlu, Selim Kılıçoğlu, Sait Elçi, Sait Kırmızıtoprak, Faik Savaş, Abdurrahman Efem Dolak ve Musa Anter olmuştur.

Tutuklanmaları İçin Yeterli Derecede Delil Bulunamadığından Beraatine Karar Verilen İsimler; Naci Kutlay, Mehmet Ali Dinler, Yusuf Kaçar, Haydar Aksu, Ziya Acar, Halil Demirel, Necati Siyahkan, Fetullah Kakiöglü, Nurettin Yılmaz, Ferit Bilen, Mustafa Nuri Direkçigil, Turgut Akın, Sıtkı Elbistan, Mehmet Özer, Feyzullah Demirtaş, İsmet Balkaş, Fevzi Avşar, Nazmi Balkaş, Hüseyin Oğuz Üçok, Mehmet Nazım Çiğdem, Fevzi Kartal, Mehmet Aydemir, Muhsin Şavata, Mehmet Bilgin, Esat Cemiloğlu, Emin Kotan, Ökkeş Karadağ, Şerafettin Elçi, Mustafa Ramanlı, Cezmi Balkaş, Halis Yokuş ve Sait Bingöl olmuştur.

Yargılanan kişilerin; 30 Nisan 1964'te Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Mahkemesi'nce 961/27 sayılı, 964/6 esas ve 964/36 no ile beraatlerine karar verilmiştir. Fakat Askeri Yargıtay'ın beraat kararını bozması üzerine tekrar yargılamalar başlatılmış ve genel içerik taşıyan suç konusu da; "*İrk mülahazasıyla milli duyguları yok etmeye ve zayıflatmaya matuf faaliyette bulunmak şeklinde*" değiştirilmiştir. Askeri Yargıtay'ın kararı bozması üzerine tekrar yargılanan isimler ise şu şekilde olmuştur:

Askeri Yargıtay Tarafından Cezası Onaylanan İsimler; Şevket Turan, Yavuz Çamlıbel, Medet Serhat, Hasan Akkuş, Örfi Akkoyunlu, Faik Savaş, Abdurrahman Efem Dolak, Musa Anter, Selim Kılıçoğlu, Şahabettin Septioğlu, Sait Elçi, Sait Kırmızıtoprak, Yaşar Kaya, Fadıl Budak, Canip Yıldırım olmuştur.

Beraat Kararı Onaylanan İsimler; Mehmet Ali Dinler, Nazmi Balkaş, Hüseyin Oğuz Üçok, Ferit Bilen, Mustafa Nuri Direkçigil, Ökkeş Karadağ, Şerafettin Elçi, Mustafa Ramanlı, Sait Bingöl, Halis Yokuş, İsmet Balkaş, Cezmi Balkaş, Nurettin Yılmaz, Sıtkı Elbistan, Mehmet Özer ve Feyzullah Demirtaş olmuştur.

Beraat Kararı Sanıklar Aleyhine Bozulan İsimler; Naci Kutlay, Yusuf Kaçar, Haydar Aksu, Ziya Acar, Halil Demirel, Necati Siyahkan, Mehmet Bilgin, Fevzi Kartal, Mehmet Ayddemir, Muhsin Şavata, Fetullah Kakiöglü, Fevzi Avşar, Mehmet Nazım Çiğdem, Emin Kotan, Esat Cemiloğlu ve Turgut Akın olmuştur.

Ali Karahan davasının durdurulmasına ve bazı sanıkların da beraat edilmesinin onaylanmasına itiraz eden Askeri Yargıtay Başsavcılığı tarafından beraat kararı bozularak tekrar yargılanmaları istenen isimler ise; Mehmet Ali Dinler, Nazmi

Balkaş, Hüseyin Oğuz Üçok, Mustafa Nuri Direkçigil, Halis Yokuş, Sait Bingöl, İsmet Balkaş ve Cezmi Balkaş olmuştur.

Üçüncü ve son yargılama sonucunda 1 Yıl 6Ay Hapis ve 5 Ay 10 Gün İse Emniyet Gözetiminde Nezaret Altına Alınmalarına Karar Verilen İsimler; Naci Kutlay, Mehmet Ali Dinler, Yusuf Kaçar, Hüseyin Oğuz Üçok, Mehmet Aydemir, Mehmet Bilgin, Emin Kotan, Haydar Aksu, Ziya Acar, Halil Demirel, Mehmet Nazım Çiğdem, Muhsin Şavata, Esat Cemiloğlu, Sıtkı Elbistan, Necati Siyahkan, Fevzi Avşar, Nazmi Balkaş, Fevzi Kartal, Fetullah Kakioğlu ve Mustafa Nuri Direkçigil olmuştur.²⁵⁵

Mahkeme neticede herhangi bir suç işlenmediği ve suça teşkil edecek bir durum olmadığı gerekçesiyle Türk Ceza Kanununun 125. Maddesi gereğince30 Nisan 1964 gün ve 1964/6 Esas, 1964736 Karar sayılı hüküm ile bütün sanıkların beraatine karar verilmiştir.²⁵⁶ Mahkeme heyeti deliller konusunda inceleme yapması için bilirkişi sıfatıyla Ceza Hukuku Profesörü Faruk Eren'e başvurmuştur. Bilirkişinin; *"Hadisenin hukuki esaslarla ilgisi araştırılmıştır. Tetkik edilen vesikalardan, teyp bandıyla tespit edilmiş konuşmalar ile söz ve yazılardan Türk Ceza Kanununun 125. Maddesindeki suç veya bu suça teşebbüs edildiği neticesine varmak imkânsızdır"* şeklindeki raporu üzerine 49'lar Davası ile ilgi mahkemenin gerekçeli kararı aşağıdaki gibi olmuştur:

*"Bilirkişi mütalaası da nazara alınarak sanıklara isnat edilen fiillerin maddi, harici ve ameli elverişli bir hareket olarak kabulü imkânsız bulunduğundan, suçta maddi unsurun tahakkuk edememesinden ve bu suçta bulunması şart olan unsurların âdemi mevcudiyeti halinde suçun teşekkülü de bahis konusu olmayacağı cihetle, sanıkların sorgu ve müdafaaları, tanık beyanları, tetkik edilen vesikalar, raporlar, teyp ile tespit edilmiş konuşmalar, mektuplar, sanıkların konuşmaları, deliller, bilirkişi raporu veçhile bilcümle sanıkların kısmen talebe uygun, kısmen talebe aykırı olarak beraatlerine karar verilmiştir"*²⁵⁷ Kürtçülük suçu kapsamında yargılanan sanıkların davaları 24 Eylül 1965 tarihi itibarıyla sona ermiş olup 32 kişinin beraatine karar verilirken 16 kişinin ise mahkûmiyetine karar verilmiştir. Beraatine karar verilenlerden Musa Anter (Mardin Bağımsız Milletvekili), Canip Yıldırım (

²⁵⁵ Kutlay, 49'lar, ss. 217-218.

²⁵⁶ Kutlay, Anı, s. 46.

²⁵⁷ **Milliyet**, 1 Mayıs 1964.

Türkiye İşçi Partisi Mardin Milletvekili), Şevket Turan (Siirt Bağımsız Milletvekili), Hasan Akkuş (Türkiye İşçi Partisi Urfa Milletvekili) ve Ali Karahan (Yeni Türkiye Partisi Hakkâri Milletvekili)’dan oluşan 5 isim ise milletvekili oldukları gerekçesiyle beraat edilmişlerdir. Mahkûm olan 16 kişi ise 1965 yılında zaman aşımından dolayı tahliye edilmiştir.²⁵⁸

2.4.YİRMİ ÜÇLER OLAYI

2.4.1. Deng Dergisi

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin getirmiş olduğu kısmi özgürlük ortamı, Kürt ulusal hareketinin canlanmasına ve bir takım Kürtçe yayınların çıkarılmasına zemin hazırlamıştı. 23’ler Davasına yönelik tutuklamalardan önce Kürtçülük mevzusu ile ilgili olarak çıkarılan süreli yayımlar şu şekilde boy göstermiştir: ilk etapta çıkarılmış olan yayın, Doğan Kılıç Şihhesenanlı öncülüğünde çıkarılmış olan Roja Newe adlı dergi olmuştur. Ardından Edip Karahan tarafından Dicle Fırat adlı gazete ile akabinde Musa Anter ve arkadaşları tarafından Deng adlı dergi çıkarılmıştır. Eşzamanlı olarak Ahmet Hamdi Başar Barış Dünyası adlı yayını, Doğan Avcıoğlu ise Yön adlı dergiyi çıkartmıştır. Farklı isimleri temsil eden bu yayınların ortak özelliği ise sol görüş etrafında birleşmiş olmalarından ileri gelmektedir.²⁵⁹

27 Mayıs’ın kısmi özgürlük ortamından istifade etmek isteyen Kürt aydınları ise bir yayın çıkarma girişiminde bulunmuşlardır. Bu bağlamda ilk yayın neşriyatı, Deng adlı dergi ile başlamış bulunmaktadır. Kürt ulusal hareketi bağlamında bir kilometre taşı olarak görülmekte olan 23’ler Davasına sebep olay da Deng adlı derginin yayın neşriyatı olacaktır. Sahipliğini Ergün Koyuncu’nun, Yazı İşleri Müdürlüğünü Yaşar Kaya’nın ve Genel Yayın Müdürlüğünü Medet Serhat’ın yapmış olduğu Deng adlı dergi; 15 Nisan 1963’te yayına başlamış olup, Cumhuriyet Döneminde çıkarılan ilk Kürtçe-Türkçe dergi olma özelliğini göstermektedir. Derginin Bitlis, Bingöl ve Van illerinde gizlice halka dağıtılarak Kürtçülük propagandası yapıldığı iddialarıyla dergiye dava açılmıştır. Davaya delil olarak gösterilen yazı; Derginin birinci sayısında yayınlanan “Çıkarken” başlıklı yazı

²⁵⁸ Milliyet, 25 Eylül 1965.

²⁵⁹ Yaşar Kaya, *Yirmiüç Kürt Aydını*, 3. Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2017, s. 8.

olmuştur. Yazıda Doğu bölgesinin Türkiye Cumhuriyeti hudutları içerisinde ihmale uğrayan tek bölge olduğu yönünde tespitlerde bulunulmuş, hatta doğuya gereken ilgi ve alanın gösterilmediği gerekçesiyle mahrumiyet bölgesi olarak görüldüğü belirtilmiştir. Bütün bunların yanında doğu halkının Kürtçe konuşmasının tabii bir hakkı olduğu söylenerek bu hakkın baskı yoluyla engellendiği ve bu yönde doğu halkına devlet tarafından zulüm yapıldığı yazılmıştır.²⁶⁰ Dergi, sadece ilk iki sayı çıkmış olup, 3. Sayı için ise bilirkişi raporunda derginin milli duyguları yok etme amacı güdüldüğü tespitinde bulunularak 3. Sayısından itibaren kapatılmıştır.²⁶¹ Derginin kapatılma gerekçesi olarak “ *Devlet bütünlüğünün ve birliğini bozmaya yönelmiş yayın*” iddiası gösterilerek Kürtçülük propagandası mahiyetindeki yazıların müsebbipleri Musa Anter ve Kemal Bingöllü ile derginin Yazı İşleri Müdürü Yaşar Kaya ve Genel Yayın Müdürü Medet Serhat, “*ırk mülahazasıyla milli duyguları yok edici ve zayıflatıcı mahiyette neşir yoluyla propaganda yapmak*” suçuyla tutuklanmıştır. Tutuklamanın yapıldığı esnada derginin Yazı İşleri Müdürü Yaşar Kaya ve Genel Yayın Müdürü Medet Serhat; 49’lar Davası kapsamında tutuklu bulunmaktadır. Yaşar Kaya, vermiş olduğu ifadesinde; dergide Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin geri kalmışlığı üzerine yazılar yazıldığını, kesinlikle bölücülük mahiyetinde bir amaç gütmedikleri iddiasında bulunmuştur. Derginin kapatılması ve dergideki yayınlara yönelik bir takım eleştiriler de bulunmaktadır. Derginin kapatılmasına yönelik ilk eleştiri, İsmet İnönü’den CHP grup toplantısı esnasında gelmiş ve mevcut anayasaya dayanarak bu derginin kapatılmayacağı yönünde bir beyanda bulunmuştur. Le Monde Ortadoğu şefi olan Armanda Gaspardi ise Türkiye’ye gelerek “*Beyler sizi tebrik etmemek elde değil. Bu büyük bir cesaret, söylenecek bir şey yok. Davanızın nasıl gelişeceğini bilmiyorum, ama ben gazetemi temsilen size bir şey söylemeye geldim. Görüyorum ki üçünüzde üniversite öğrencisisiniz, eğer devlet sizi üniversiteden atarsa, Le Monde gazetesi sizi Fransa’da okutmaya hazırdır.*” Şeklindeki konuşması, konunun uluslararası bir boyut kazandığının ve Türkiye nezdinde başka devletlerce kullanıldığının göstergesi olarak görülmüştür. Deng dergisine muhalif olan Reya Rast (Doğru Yol) adlı derginin yazarlarından olan Ziya Şerefhanoğlu ve Sait Elçi ise Deng adlı dergiyi

²⁶⁰ **Deng**, 15 Nisan 1963, “Çıkarken”, sayı:1, s. 1.

²⁶¹ **Deng**, 15 Mayıs 1963, sayı:2, s. 2.

çıkaranların Komünist oldukları gerekçesiyle bir mektup yazarak Reya Rast(Doğru Yol) adlı dergide muhalif bir dille yayınlamışlardır.²⁶²

Kürtçülük propagandası üzerine yazılar yayınlanan tek dergi Deng olmayıp, Edip Karahan ve Enver Aytekin tarafından çıkarılmakta olan Dicle Fırat adlı derginin de 2. Sayısından itibaren Kürtçülük propagandaları yapılmaya başlanmıştır. “Doğu Meselesi” adlı yazıdan dolayı kendilerine dava açılmış olup Deng dergisinin yazarları ile birlikte yargılanmışlardır.²⁶³

2.4.2.Yirmiüçler Davası

Müstakil bir Kürt Devleti kurulması yönünde faaliyet gösterdikleri gerekçesiyle haklarında dava açılan 23 kişi, 7 Ekim 1963 gün Genel Kurmay Başkanlığı Adli Amirliği 963/688 sayı ve 963/138 esas sayılı iddianame²⁶⁴ ile “Devletin istiklalini tenkise, birliğini bozmaya, hâkimiyeti altında bulunan topraklardan bir kısmını devlet idaresinden ayırmaya matuf fiil işlemek” suçundan anayasanın 125. Maddesinden yargılanmak suretiyle idam cezasına çarptırılmışlardır. İddianamede sanıklarla ilgili olarak sunulan gerekçe; “ bir takım dış güçlerin çıkarları doğrultusunda Türkiye’de özellikle Doğu Anadolu bölgeleri içerisinde karışıklık çıkarmaktadırlar. Uluslararası Komünizm çerçevesinde dış güçler tarafından cereyan ettirilmek istenen Kürtçülük düşüncesi esasen bölge halkı tarafından da destek görmeyen ve başarısızlıkla sonuçlanan bir faaliyettir” şeklinde olmuştur. Davalarının toplum güvenliği açısından İstanbul’da görülmesinin sakıncaları olduğu gerekçesiyle 23 kişi, Ankara 2. Ağır ceza mahkemesine gönderilmiş ve dava on bir ay boyunca devam etmiştir.²⁶⁵

Kürtçülük faaliyeti çerçevesinde bir Kürdistan Devleti kurulması yönünde faaliyet gösteren 23 kişinin isimleri ve suç ile ilgili olarak ele geçirilen dokümanlar aşağıda verilmiştir:

1-Musa Anter(Komünist Kürtçü, TİP-Türkiye İşçi Partisi- üyesi, dışla irtibath, evinde Kürtçülük faaliyeti gösterdiğine dair 17 vesika bulunmuştur. Avrupa Kürt

²⁶² Kaya, ss. 16, 66-67, 149,155.

²⁶³ Kaya, s. 79.

²⁶⁴ Cevdet Sunay tarafından hazırlanan İddianamenin tamamı için bkz. Gökteş, II, s. 72.

²⁶⁵ Kaya, s. 84,103.

Talebe Cemiyeti'nin İstanbul şubesi ile sürekli irtibat halinde olmuş ve halk nezdinde Kürtçülük adına bir bilinç oluşturmak maksadıyla yayın yoluyla bir takım yazılar yazarak fikrini belirtmiştir. Ayrıca Deng dergisinde Kürtçülük amacı güden ve milli birliği bozmaya yönelik bir takım yazılar yazmıştır.)

2-Sait Elçi(Milliyetçi Kürtçü, dışla irtibatlı, Evinde, Kürtçülük faaliyeti gösterdiğine dair 10 vesika ve Kürtçe lügat bulunmuştur.)

3-Ziya Şerefhanoglu(Milliyetçi Kürtçü, dışla irtibatlı, Reya-Rast dergisi sahibi)

4-Medet Serhat(Komünist Kürtçü, Deng dergisi yazı işleri müdürü, Raya-Rast dergisi mesul müdürü)

5-Yaşar Kaya(Komünist Kürtçü, Kürtler arasında "Fidel Castro" lakabıyla bilinir, Deng dergisi yazı işleri müdürü ve TİP üyesidir.)

6-Edip Karahan(Komünist Kürtçü, dışla irtibatlı, Dicle –Fırat gazetesi sahibi, evinde Kürtçülükle alakalı 14 vesika bulunmuştur.)

7-Enver Aytekin(Komünist Kürtçü, Sosyal Adalet Dergisi İdare Müdürü, TİP üyesi, Dicle-Fırat gazetesinde Kürtçülük propagandası güden bir takım yazılar yazmıştır ve evinde Kürtçülük propagandası yapan birçok vesika bulunmuştur.)

8-Doğan Kılıç Şihhesenalı(Milliyetçi Kürtçü, Roja-Newe adlı gazetenin sahibi, Avrupa ve Ortadoğu ile irtibatlı gizli bir Kürt Teşkilatı kurma faaliyeti sanığıdır. Savunmasında Kürtçe yayın çıkarılmasının hukuki anlamda bir engel teşkil etmediğini beyan ederek Mustafa Barzani'ye karşı bir sempatisinin olduğu itirafında bulunmuştur.)

9- Enver Ali Anagür(Kürtçü, dışla irtibatlı, Tunceli Kültür Derneği Başkanı, evinde Kürtçülükle alakalı birçok vesika bulunmuştur.)

10-Abdülsettar Hamavendi(Irak asıllı Milliyetçi Kürtçü, illegal bir örgüt olan gizli Irak Hür Gençlik Teşkilatı Yayın ve Propaganda Komitesi Başkanı, hakkındaki iddialar; sahte gençlik örgütleri kurmak, yüz kızartıcı suçlar ve uluslararası dolandırıcılık suçlarından oluşmaktadır. Türkiye'de gizli bir Kürt Teşkilatı kurulması için faaliyetlerde bulunmuştur. Savunmasında ise gazeteci olduğu gerekçesiyle değişik ülkelerde bulunduğunu söylemiş ve hakkındaki iddiaları reddetmiştir.)

11-Gazi Dizey(Komünist Kürtçü, dışla irtibatlı, evinde Kürtçülükle alakalı 10 tane vesika bulunmuştur.)

12-İbrahim Mamhıdır(Iraklı Kürtçü, dışla irtibatlı, evinde Kürtçülükle alakalı 10 tane vesika bulunmuştur.)

13-Ergün Koyuncu (Tutuklu olmayan tek sanık)

14-Hasan Buluş(Roja-Newe adlı gazetenin Genel Yayın Müdürü, Kürtçülükle alakalı herhangi bir dava gütmediğini beyan etmiştir.)

15-Nejat Remzi

16-Fuat Derviş,

17-Talat Şerif Muhtar

18-Sait Abdurrahman

19-Cemal Alemdar

20-Firuz Falahat

21-Kemal Bingöllü

22-Mehmet Bilgin

23-Fetullah Kakioğlu(Asım Eren'e çekilen protesto telgrafına "Kürt Gençleri" ibaresini koyan kişidir. Adana'da bir matbaa satın alarak Zafer isimli Kürtçe bir gazete çıkaracağı ile Kürtçülük faaliyetlerini bizzat yürüttüğü yönünde bir açıklamada bulunmuştur.) dur.²⁶⁶

Kürtçülük faaliyeti sanığı 23 kişinin tutuklanmalarına zemin hazırlayan isim, Yaşar Kaya'nın iddialarına göre Abdülsettar Hamavendi olmuştur. 17 Ekim 1963'te yargılama süreci başlayan 23 kişi, mahkemece üç gruba bölünerek davaları görülmüştür.

Birinci Grup; Abdülsettar Hamavendi, Doğan Kılıç Şihhesenanlı ve Hasan Buluş'un yer aldığı grup, gizli bir Kürt teşkilatı kurulması adına uluslararası manada çalışmalarda bulunmuşlar ve "Barzani'ye maddi ve manevi yardımda bulunarak İran, Irak ve Türkiye'de Bağımsız Kürt Devleti kurmaya teşebbüs" suçuyla yargılanmış olup aynı zamanda yabancı devletlerle ilgili bir takım olay ve belgelerin açıklanmış olduğu gerekçesiyle devletlerarası hukuki ilişkilerin bozulmaması adına duruşmanın Albay Kemal Eren başkanlığında ve gizli olarak yapılması kararlaştırılmıştır.

²⁶⁶ Temel, ss. 143-144.

Akşam, 29 Haziran 1963.

Kaya, ss. 51,114,161-163,128,130,133,140.

İkinci Grup; Firuz Falahat, İbrahim Mamhıdır, Gazi Dizey, Nejat Remzi, Fuat Derviş, Talat Şerif Muhtar, Sait Abdurrahman ve Cemal Alemdar içerisinde bulunduğu grup ise “ *Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti ile temasa geçip bu cemiyetin Türkiye’de bir şubesini kurmak*” suçundan yargılanmışlardır. Cemiyet mensubu kişilerce gizli olarak sekiz defa kongre²⁶⁷ düzenlenmiş olup Kürtçülük faaliyetleri ve işleyişi konusunda bir takım kararlar alınmıştır.

Üçüncü Grup; Ziya Şerefhanoglu, Musa Anter, Sait Elçi Medet Serhat, Yaşar Kaya, Enver Aytekin, Edip Karahan, Ergün Koyuncu, Enver Ali Anagür, Kemal Bingöllü, Mehmet Bilgin ve Fethullah Kakioglu’nun içinde bulunmuş oldukları grup, “*Türkiye’de Kürtlerin bağımsızlığının sağlanması yolunda çalışma yapmak*” suçundan yargılanmıştır.²⁶⁸

Birinci ve ikinci grup içerisinde yer alan isimler, haklarında isnad olunan suçlamaları reddederken, üçüncü grup içerisinde yer alan isimler Kürtçe yayın çıkararak tanıtımlarının gerekçesini açıkça dile getirmişler ve amaçlarının Kürt kültürünün tanıtılması olduğunu belirtmişlerdir. Her üç grubun da öncelikli amacı; bazı yayınlar yoluyla halk bilincinde bir Kürdistan Devleti kurulması yolunda bilinç oluşturmaktır. Bu düşüncelerini, Kürtçe yayın yapılması etrafında birleştirmişler ve bu yolda maddi ve manevi katkılarda bulunmuşlardır.²⁶⁹

2.5.TÜRKİYE KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ (TKDP) VE ANTALYA DAVASI

2.5.1.Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP)’nin Teşkilatlanması

1961’den itibaren anayasanın da etkisiyle sosyalist düşünce akımlarının oluşmaya başlaması, sol örgütlenmeleri ortaya çıkarmıştır. Bu örgütlenmeler, sağ ve sol Kürt ulusal hareketinin de şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Bu hareketlenmenin siyasi yaşamda şekillenmesi ise Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) aracılığıyla var olmuştur. 1965 yılı itibarıyla kendini solcu Sosyalist Kürt olarak tanımlayan kesim Türkiye İşçi Partisi bünyesinde

²⁶⁷ Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti’nin bütün kongreleri ve ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, s. 120.

²⁶⁸ **Cumhuriyet, Akşam**, 18 Nisan 1964.

Kaya, ss. 148,172.

²⁶⁹ **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1964.

kendini görürken, sağcı milliyetçi Kürtler ise kendilerini Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi içerisinde bulmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile birlikte siyaset yapma eğiliminde olan kesim ise Adalet Partisi içerisinde örgütlenmiştir.²⁷⁰

Bazı kesimlerce demokratik bir süreç olarak görülen 1961 sonrası dönem ve anayasal süreç, Şakir Epözdemir ve 58'ler kuşağı olarak adlandırdığı arkadaşları tarafından Kürtler adına şovenist bir yönetim olarak görülmekteydi. Buna 1960 yılı itibariyle ivme kazanan Kürt ulusal hareketi de eklenince 11 Temmuz 1965'te illegal olarak bir parti olan TKDP'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Abdulhalûk Çay; Abdullah Ökten tarafından Şırnak merkezli teşkilatlanmış partinin, 1965'ten itibaren Irak Kürdistan Demokrat Partisi (IKDP) ile ilişki içerisine girerek Türkiye eksenli bir teşkilatlanmaya gidildiğine dikkat çekerken.²⁷¹ Michael Gunter ise partinin Faik Bucak tarafından Diyarbakır merkezli teşkilatlandığı bilgisini vermektedir.²⁷² TKDP davası bünyesinde yargılanan isimlerden olan Şakir Epözdemir ise partinin Diyarbakır merkezli olup Faik Bucak öncülüğünde teşkilatlanarak Sait Elçi, Şakir Epözdemir, Ömer Turhan ve Derviş Akgül'ün katılımlarıyla Diyarbakır Gazi Köşkünde düzenlenen toplantı sonucunda partinin fiilen kurulmuş bulunduğunu söylemektedir. Şeyh Said'in kâtipliğini yapmış olan Fehmi Bilal adlı kişi ise partinin kuruluşunda etkili olmuştur.²⁷³

Kürtçenin iç dinamiklerinin Cumhuriyet'in kurulduğu yıllardan itibaren sekteye uğradığını söyleyen Feqi Hüseyin Sağnıç²⁷⁴, resmi olarak kullanılmayan bir dilin olmaması durumunda coğrafi bir birliktelikten de söz edilemeyeceğini vurgularken "*Kürdistan*" adı altında modern bir ulus olabilme şartını da Kürtçenin resmi olarak kullanılabilmesine bağlayarak bu yöndeki düşüncelerini açık bir şekilde ifade etmektedir.²⁷⁵ Bu amaç doğrultusunda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kendi dil, kültür ve siyasetinin oluşturulmasının gerektiği belirtilerek, mevcut ekonomik gücünün ortaya çıkarılması gerektiği savunulmuştur. Bütün bu

²⁷⁰ Nevzat Çiçek, "Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi de İlegal Siyaseti Seçti", <https://www.timeturk.com/tr/>, 2013/04/29/, (TKDP).

²⁷¹ Çay, s. 493.

²⁷² Michael M. Gunter, **The Kurdish Problem in Turkey**, The Middle East Journal, Middle East Institute, Vol.42, Summer 1988, p. 392.

²⁷³ Şakir Epözdemir, **Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi**, Peri Yayınları, 2005, ss. 8,92.

²⁷⁴ Antalya Davası Savunması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Feqi Hüseyin Sağnıç, **Portreler**, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, 2000, s. 145.

²⁷⁵ "Feqi Hüseyin Sağnıçla Kürt Kültürü Üzerine Röportaj", **Özgür Bilime Doğru**, sayı:2, Ocak, 1995, ss. 67-71.

durumlara ek olarak “*Kürt milletinin bir bunalım devresine girdiği ve özgürlüklerden yoksun olmak istemedikleri*” de parti kurucuları tarafından dile getirilen bir durum olmuştur. Bütün bu gerekçeler, bölgesel özerkliği savunan bir parti kurulmasını zorunlu kılan etkenler olarak görülmüştür.²⁷⁶ Ayrıca TKDP’nin tüzük ve programına bakıldığında içerik itibarıyla böyle bir partinin kurulması yasal olarak mümkün olmadığından dolayı bir parti olmaktan ziyade illegal ve milliyetçi bir örgüt olarak kurulduğu varsayılmaktadır. Partinin kapatılma noktasında da aynı görüş ile birlikte partinin muhafazakâr bir ideolojiye sahip olduğu görüşü hâkim olmuştur.²⁷⁷ Bunun yanı sıra kapatılmasındaki bir diğer etken ise, kuruluşunda model aldığı Irak Kürdistan Demokrat Partisi ile ilişkilerini sürdürme noktasındaki ısrarı ve sürekli olarak Irak ile yakın ilişki içerisinde bulunması olarak görülmüştür.²⁷⁸

1965 tarihinden itibaren aktif olarak faaliyet gösteren sanıklar, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi adı altında gizli bir cemiyet kurarak idare ettirmek ve devletin bütünlüğünü zedeleyici fiiller ile yurt içinde ve dışında gizli yollarla bölgeliklik yapmak suçuyla yargılanmışlardır. Mahkeme tarafından suç unsuruna sebep olarak görülen konu ise TKDP’nin parti programında yer alan maddeler olmuştur. 52 esas ve 2 geçici maddeden oluşan parti programının; “*Kürt milleti eski ve tarihi bir millettir... Kürt, milletlerin hâkimiyeti altında kayıp olmamıştır... Kürt milleti yaşıyor ama bu yaşama serbest ve hür bir yaşama değildir. Kürt bugün el altındadır. Milli ve insani hakları elinden alınmıştır. İstedığımız, cihan milletleri gibi Kürt milleti de hür ve serbest olsun. Bu idealin tahakkuku için Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi kurulmuştur.*”²⁷⁹ Şeklinde başlayan önsözü, Kürtçülük yapıldığı konusunda mahkemece yeterli delil olarak görülmüş ve ayrıca parti tüzüğünde; “*Türkiye ve Kürdistan bölgelerinin hudutları belirlenmelidir, Türkiye Kürdistan’ında resmi dil Kürtçe olmalıdır, Kürtçe radyo ve televizyon kurulmalı, gazete ve mecmua neşredilmelidir*”²⁸⁰ gibi bu ve buna benzer maddeler partinin istekleri olarak belirtilmiştir. Bölücülüğün maddi delili olarak görülen unsur ise parti programındaki “*milli misak*” ifadesi olarak tespit edilmiş olup TKDP’nin parti

²⁷⁶ Epözdemir, ss. 41,51,63.

²⁷⁷ Mc. Dowall, ss. 540-541.

²⁷⁸ Mehrdad R. İzady, **Bir El Kitabı Kürtler**, çev. Cemal Atıla, 2004, s. 377.

²⁷⁹ Epözdemir, ss. 72,79,96.

²⁸⁰ Tkd p programı ve partinin amaçları için bkz. İbrahim Etem Gürsel, **Kürtçülük Gerçeği**, Kömen Yayınları, Ankara, 1977, ss. 73-74.

tüzüğünde Türkiye'nin doğu bölgesinin "Kürdistan" olarak addedilmesi ve resmi dilinin Kürtçe olması gibi hususlardan dolayı sanıkların açıkça Kürtçülüğü benimsedikleri sonucuna varılmıştır.²⁸¹ TKDP'li sanıkların ilk sorgulamaları 19 Ocak 1965'te yapılmış olup beş gün işkence ve seksen gün de hapisanede kaldıkları iddialarından sonra "Kamu Güvenliği" gerekçe gösterilerek, Antalya Sorgu Hâkimliğine nakledilmişlerdir.²⁸²

2.5.2. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi Antalya Davası ve Sanıkları

TKDP'nin genel başkanlığını yapmakta olan Faik Bucak'ın 1966'da faili meçhul bir şekilde öldürülmesinden sonra parti başkanlığına Sait Elçi getirilmiştir. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasıyla birlikte Sait Elçi'nin de faili meçhul bir şekilde ölümü, TKDP'nin büyük bir darbe almasına sebep olmuştur. Zira her ikisinin de aynı şekilde ölümü parti başkanlığı konusunda büyük bir güvensizlik ve korkuya sebebiyet vermiştir. Neticede 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası ile birlikte TKDP mensupları,²⁸³ İlegal yollarla parti kurmak ve parlamentoda Türkiye nüfusuna göre temsil hakkı istenmesiyle birlikte doğu bölgesinin "Kürdistan" adıyla değiştirilmesini öngören TKDP programında, "Türkiye Kürdistan'ında resmi dil Kürtçe olmalıdır" ibaresi suç teşkil eden diğer deliller arasında gösterilerek devlet birliğini bozmak ve topraklardan bir kısmını ayırarak açık bir şekilde Kürt devleti kurulması planlandığını gösteren bir delil olarak görülmüş ve bu suç çerçevesinde faaliyet gösterdikleri iddiasıyla toplam 16 kişi olmak üzere tutuklanmışlardır. Sanıkların haklarında isnat edilen suçlamalar ve savunmaları ise aşağıdaki şekilde olmuştur:

Ömer Turhan; TKDP adlı gizli cemiyetin kurulmasından haberdar olmamakla birlikte maddi, manevi ve fiili anlamda da hiçbir katkıda bulunmadığını beyan etmiş, yalnızca Faik Bucak adlı kişinin her şeyden haberdar olduğunu söylemiştir.

Mehmet Şakir Epözdemir; Kalmış olduğu Muş otelinde partiye dair bir takım evrakların bulunması ile parti nizamnamesinde yer alan "...parti her şeyden önce demokratik, insani ve cumhuriyetçi yolda yürüyecek, parti milli misak sınırlarına ve

²⁸¹ Ruşen Arslan, **Devletin İç Düşmanı Kürtler(Jandarmanın Genel Komutanlığının Kürt Raporu)**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2014, s. 191.

²⁸² Epözdemir, ss. 10,73.

²⁸³ Çay, ss. 73,74.

esaslarına sadıktır” ibaresini savunması üzerine gözaltına alınmış fakat savunmasında; Doğunun geri kalmışlığı sebebiyle bölge ve insanların yaşam standartlarını yükseltmek adına TKDP adlı bir parti kurulmasını kararlaştırdıkları ve partinin kesinlikle bölücü ve yıkıcı bir amaç gütmeyeceği açıklamalarında bulunmuştur.

Şefik İsi; Parti kuruluşu hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmamakla birlikte Şakir Epözdemir adlı kişinin kendisine kapalı bir kutu vererek evinde saklamasını istediğini, polislerin ise evine baskın düzenleyerek kendisini kapalı kutu yüzünden tutukladıklarını ifade etmiştir.

Mehmet Sadık Gül; Ömer Turanlı adlı kişi ile konuştuğu için tutuklandığını ve konu ile ilgili olarak hiçbir malumat sahibi olmadığını söylemiştir.

Abdurrahman Uçaman; Evinde bulunan dini ve kültürel içerikli kitaplardan dolayı tutuklandığını ve bunun dışında Kürt devletinin kurulmasına yönelik bir amaç içerisinde bulunmadığını ifade etmiştir.

Şemsi Arıdıcı; Tarih boyunca herhangi bir Kürt Türk ayrımı olmadığını ve hakkında bu yönde isnat edilen suçlamaları kabul etmediğini söylemiştir.

Nezir Aydın; TKDP adlı cemiyetin kuruluşundan haberdar olmadığını ve partiye yönelik ne doğrudan ne de dolaylı olarak bir yardımının bulunmadığını ileri sürmüştür.

Şükrü Alpergin; TKDP'nin kuruluşundan haberdar olmadığını ileri sürmüştür.

Sait Elçi; Doğu bölgesinin yaşam standartlarının kötü durumda olduğunu ve devletin bu duruma el atmadığını ileri sürerek parti tüzüğündeki amaç ve fikirlerin ise bu konuya hizmet amacı taşımakla birlikte her hangi bir suç unsuru teşkil etmediğini ileri sürmüştür.

Derviş Akgül; herhangi bir parti kuruluşundan ve tüzüğünden haberdar olmadığını savunmuştur.

Zübeyir Yıldırım; Parti teşekkülüne dair herhangi bir fikrinin olmayıp müstakil bir Kürdistan devleti kurulmasına yönelik fikirleri ise tasvip etmediğini söylemiştir.

Mehmet Ali Güneş; Suç ile ilgili olarak herhangi bir ilgisinin bulunmadığını ileri sürmüştür.

Musa Sağnıç; Şakir Epözdemir ve Sait Elçi ile yakın bir diyalogunun olmasına rağmen kendisine bir parti kurulacağından söz etmedikleri beyanında bulunmuştur.

Seraceddin Ünlü; Şakir Epözdemir ve Ömer Turhan'ı yakinen tanınmasına rağmen kendisine bir parti kurulacağından söz etmedikleri beyanında bulunmuştur.

Alaattin Lâçin; Şakir Epözdemir ile Sait Elçi'nin arkadaşları olduğunu fakat bir parti kurulmasına yönelik kendisine malumat verilmediğini beyan etmiştir.

İskân Azizoğlu; Kürtçülük fikri ile ilgili olarak herhangi bir çalışma içerisinde bulunmadığını ileri sürmüştür.²⁸⁴

1968/235 esas ve 1971/81 sayılı karar ile Antalya Ağır Ceza Mahkemesi'nce verilen karar ile yargılanan sanıklardan Sait Elçi'nin 4 yıl ağır hapis cezası ile Amasya nezaretine, Ömer Turhan'ın 3 yıl ağır hapis cezası ile Denizli nezaretine, Mehmet Şakir Epözdemir'in 3 yıl ağır hapis cezası ile Uşak nezaretine, Mehmet Şefik İsi'nin 3 yıl ağır hapis cezası ile Kastamonu nezaretine, Abdurrahman Uçaman'ın 3 yıl ağır hapis cezası ile Afyon nezaretine, Şemsettin Arıdıcı'nın 3 yıl ağır hapis cezası ile Kütahya nezaretine, Nezir Aydın'ın 3 yıl ağır hapis cezası ile Konya nezaretine, Şükrü Alpergin'in 3 yıl ağır hapis cezası ile Eskişehir nezaretine, Derviş Akgül'ün 3 yıl ağır hapis cezası ile Balıkesir nezaretine, Zübeyir Yıldırım'ın 3 yıl ağır hapis cezası ile Kütahya nezaretine, Musa Sağnıç'ın 3 yıl ağır hapis cezası ile Kayseri nezaretine, Mehmet Ali Güneş'in 3 yıl ağır hapis cezası ile Muğla nezaretine, Alaattin Lâçin'in 3 yıl ağır hapis cezası ile İzmir nezaretine ve Seraceddin Ünlü ile İskân Azizoğlu'nun da 3'er yıl ağır hapis cezası istemiyle Bolu nezaretine gönderilmelerine karar verilmiştir. 21/08/1974 tarihi itibariyle 1803 sayılı af kanunu ile birlikte davanın sona erdirilmesine karar verilmiştir.²⁸⁵

---

²⁸⁴ Epözdemir, ss. 13,29,73-77,

²⁸⁵ Epözdemir, ss. 84-85,94-95, 100.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRT ULUSAL HAREKETİNİN SİYASALLAŞMA SÜRECİ

3.1.KÜRTÇÜLÜĞÜN SİYASAL ZEMİNDEKİ HAREKET NOKTASI: TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ

Türkiye’de Türk solu ve Kürt solu ayrımının belirginleşmeye başladığı 1960’lı yıllardan sonra özellikle sosyalist anlamda bir canlanma görülmektedir. Bu canlanmanın vücut bulduğu ve 1961-1971 yılları arasında Türkiye’de sosyalist harekete öncülük eden legal yapılanma ise Türkiye İşçi Partisi (TİP) olarak karşımıza çıkmaktadır. 13 Şubat 1961’de 12 sendikacı tarafından kurulan ve toprak ağaları ile sermayesi olan köylü kesimin oluşturduğu, sosyalist bir anlayış çerçevesinde gelişme gösteren Türkiye İşçi Partisi, süreç içerisinde daha çok Kürt ve Alevi kesimin ilgi odağı haline gelmiştir. Reel anlamda katı bir doktrin benimsemeyen parti, bütün sol ve sosyalist kesime hitap eden ve özgün bir düşünce çizgisinde olan bir parti konumunda olmuştur. 9 Şubat 1962’de partinin genel başkanlığına Mehmet Ali Aybar getirilmiştir.²⁸⁶

Mevcut sistemi eleştirerek ulusal bağımsızlık çerçevesinde teşkilatlanma göstermesiyle farklılık taşıyan TİP; Türkiye Komünist Partili grupların ve Kürt demokratların ilgi odağı haline gelmiştir. Parti içerisinde farklılık addeden bu sol grupların varlığı, Türkiye İşçi Partisi’nin farklı bir vizyon eğiliminde olduğunu göstermektedir. Sosyalizmin demokratik yollarla halka benimsetilebileceğini savunan parti, sosyalist görüşü kendisine amaç olarak tanımlamıştır. Farklı kesimleri içinde barındırıyor olması; partinin “*Sendikacılar*”, “*Aydınlar*” ve “*Doğulular*” olarak kendi içerisinde bir hizipleşme ve iç uyumsuzluğuna sebep olmuştur. Türkiye İşçi Partisi genel başkanı Mehmet Ali Aybar karşısında parti içerisinde gelişme gösteren sağ muhalefet; “*Doğulular Grubu*” olarak biliniyor olup, Kürt sosyalistlerin parti içerisinde gelişme göstererek kendilerini tanımlamış oldukları bir yapıyı ifade etmektedir. Mehdi Zana, Tahsin Avcı, Kemal Burkay, Naci Kutlay, Mehmet Ali

---

²⁸⁶ Temel, s. 149.

Aslan ve Burhan Cahit Ünal gibi isimlerin yer aldığı Doğulular Grubu'nun lideri konumunda olan isim ise Tarık Ziya Ekinci olmuştur.²⁸⁷

Kapitalist sistemle birlikte artış gösteren bölgeler arası sosyo-ekonomik farklılaşmalar, özellikle geri kalmış bölgelerde proletarya dediğimiz halk kitlelerinin yeniden ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle Kürt proletaryasının ortaya çıkışıyla birlikte illegal sol hareketler ve örgütlenmeler baş gösterirken sosyalizmin başat bir güç olacağı düşüncesi de TİP'in doğuşuna sebep olan etkenlerden biri olmuştur. Özellikle Kürt milliyetçileri, siyasi arenada söz sahibi olmak adına yoğun bir şekilde partiye ilgi göstermeye başlamışlardır. Neticede illegal sol örgütlenmelerin karşısında legal olarak boy gösteren tek siyasi güç Türkiye İşçi Partisi olmuştur.²⁸⁸ Parti içerisinde Kürtler kendilerini iki farklı şekilde ifade etmişlerdir; kendilerini Marksist-sosyalist ideolojide tanımlayan grup içerisinde, Tarık Ziya Ekinci, Mehdi Zana, Canip Yıldırım, Naci Kutlay, Kemal Burkay, Mümtaz Kotan, Mehmet Ali Aslan ve Terzi Niyazi Usta yer alırken kendilerini Marksist çerçevede görmemelerine rağmen hükümet politikalarına ve rejime karşı oldukları ve TİP'i Kürt politikasına yaklaşımı açısından farklı gördükleri gerekçesiyle destekleyen grup içerisinde ise Musa Anter, Sait Elçi ve arkadaşları bulunmaktadır.²⁸⁹

Kürt aydınlarının etkili bir şekilde TİP içerisinde yer almaya başlamaları ve parti içerisinde örgütsel çalışmalar, 1963'ten itibaren başlamıştır. Bu süreçten sonra partinin ele almış olduğu ilk konu, "Doğu Sorunu" olmuştur.²⁹⁰ Partinin Kürt sorununa yönelik düşüncelerini ise Mehmet Ali Aybar, 12 Mayıs 1963'te yapmış olduğu konuşmasında açık bir şekilde dile getirmiştir.²⁹¹

Türkiye İşçi Partisi'nin Kürt sorununa yaklaşımı, 4. Kongrede ele alınmış olup sosyo-ekonomik politikaların bölgenin geri kalmasına sebep olduğu açıklamasında bulunulmuştur. Zira buna sebep olarak görülen durum ise; Doğu bölgelerinde yaşamakta olan Kürt halkının tarihsel süreç içerisinde gerek iktidarlarca gerekse bölgedeki sınıf temelli yapılar yüzünden zaman zaman zulüm ve baskılara

²⁸⁷ Artun Ünsal, **Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 3-4, 13.

²⁸⁸ Denise Natali, s. 156.

²⁸⁹ Tan, s. 348.

²⁹⁰ Tarık Ziya Ekinci, **Türkiye İşçi Partisi ve Kürtler**, Sosyal Tarih Yayınları, 2010, s. 16.

²⁹¹ Mehmet Ali Aybar'ın ayrıntılı konuşması için bkz. **Sosyal Adalet Dergisi**, Sayı:9, 14 Mayıs 1963, s. 9.

maruz bırakılmış olması düşüncesidir. Bölgedeki hâkim sınıflar ile iktidarların bölgeye bilerek ve eşit olmayan bir şekilde uygulamış oldukları ekonomik politikaların bölgedeki mücadeleye sebep olduğu açıklanmıştır. Parti, bu konuda bölgede yapılabilecek bütün mücadeleye destek olacağını fakat bu desteğin herhangi bir siyasi amaç niteliğinde olmayacağı açıklamasında da bulunmuştur.²⁹² Kürt sorununa da aktif bir şekilde dikkat çekilmek istenmiş ve doğu sorununun, sadece ekonomik bir sorun olarak değil, anayasal haklarını ayrıcalıklı olarak kullanmak isteyen bir Kürt halkının yaşadığı bölge olarak ayrı bir şekilde ele alınması gerektiği konularına da değinilmiştir.²⁹³

Türkiye İşçi Partililer tarafından doğu bölgelerinin geri kalmışlık sebebi ve Kürt sorununa sebep olarak görülen durum; hükümetlerin doğu Anadolu bölgesini ekonomik anlamda Türkiye ekseninde değerlendirerek olaya bütünsel açıdan yaklaşmış olmaları olarak görülmektedir. Onlara göre doğuya özgü farklı bir ekonomik süreç uygulanmalı ve bölge, farklı bir siyasal yapı içerisinde değerlendirilmelidir. TİP, bu durumu anayasal bir zeminde değerlendirmeye çalışmış fakat anayasal sisteme aykırı bir politika güdüldüğü şeklinde değerlendirilmiştir. Behice Boran; partinin bölgeye karşı siyasi bir amaç güdülerek özerklikten yana destek verilmesini değil, bölgenin ekonomik ve sosyolojik açıdan iyileştirilmesini bir çözüm yolu olarak gördüğünü belirtmiştir.²⁹⁴ Behice Boran, doğunun geri kalmışlığını kapitalist sisteme bağlarken İsmail Beşikçi, bölgenin ulusal yapısına dikkat çekmektedir.²⁹⁵ Türkiye İşçi Partisi üyelerinden Tarık Ziya Ekinci ise 28 Eylül 1969'da radyoda yapılan propaganda konuşmasında; bölgeler arası dengesizliğe dikkat çekerek doğunun “resmi dilde mahrumiyet bölgesi” olduğu yönünde bir açıklamada bulunmuştur. Ayrıca doğuya hiçbir hükümet tarafından yatırım yapılmadığını dile getirerek TİP'in bu düzeni değiştirmek adına mücadele verdiğini vurgulamıştır.²⁹⁶

Canip Yıldırım TİP içerisinde yer alma sebeplerini, “*Kürt sosyalistleri olarak bu partide yer almamız, kendimizi ve halkımızı ifade etmek olanağına kavuşmuş*

---

²⁹² Celil, s. 288.

²⁹³ Ünsal, s. 17.

²⁹⁴ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 9, Cilt: 1, 1972, ss. 87-100.

²⁹⁵ Beşikçi, İskân, s. 206.

²⁹⁶ BCA, 030-01-00-0048-284-3-2.

olmamızdır”²⁹⁷ şeklinde belirtmiştir. Kürt solunun da içerisinde yer aldığı TİP, Doğu Mitinglerine aktif olarak katkıda bulunmuş ve TİP’in desteği ile birlikte Doğu Mitinglerine olan gerek propaganda gerekse katılım üst düzeyde olmuştur.²⁹⁸ Bu yüzden ki Doğu Mitingleri parti içerisinde; ulusal demokratik mücadelesi bağlamında doğu bölgeleri açısından önemli bir çıkış noktası arz eden ve TİP’in de aktif olarak etkinlik göstermiş olduğu, uyarı ve protesto niteliği taşıyan bir “*demokrasi mücadelesi etkinliği*” olarak görülmektedir.²⁹⁹

TİP’in Kürt sorununa olan yaklaşımı ve Doğu Mitinglerinin de etkisiyle parti üzerindeki yoğun ilgi artmış fakat bu etki, süreç içerisinde olumsuz bir durum teşkil etmiştir. Zira bu durum, partinin hedef gösterilmesine sebep olurken parti içerisinde de bazı çekişmelere sebep olmuştur. Bazı kesimlerin, parti içerisindeki tek sorunun ideolojik sebeplerden kaynaklı olduğu savunulurken, TİP’in demokratik bir tutum içerisinde olmadığı ve yurt genelinde huzursuzluğa sebebiyet verdiği gerekçesiyle kapatılması taraftarında olan bir kitle de mevcut bulunmaktadır.³⁰⁰ Bütün bu sorunlar Mehmet Ali Aybar’ın partiden ayrılmasına neden olurken 1969 seçimlerinde ise TİP’in meclis dışında kalmasına sebep olmuştur. Neticede TİP, 1970’lere geldiğinde Türkiye’de sol bölünmelere zemin hazırlamıştır. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasıyla birlikte TİP’in kapatılmasından sonra Kürtler başka yapılanmalar altında örgütlenme girişimlerinde bulunmuşlardır.³⁰¹

3.1.1.Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF)

1956 yılında Demokrat Parti iktidarı döneminde kurulan Fikir Kulüpleri’nin sol hareketlere yönelmeleri 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinden sonra kesinleşmiştir. 1961’den itibaren sosyalist bir eğilim gösteren Fikir Kulüpleri, 1965’te birleşip Fikir Kulüpleri Federasyonu oluşturmuşlardır.³⁰² Fikir Kulüpleri Federasyonu, Türkiye İşçi Partisi içerisinde yer alan ve bünyesinde özellikle öğrenci eylemcilerin yer aldığı

---

²⁹⁷ Çamlıbel, s. 171.

²⁹⁸ Enis Güney, **Cumhuriyet Türkiye’si Kürt Sorunu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Bilecik, 2011, (Kürt Sorunu), s. 25.

²⁹⁹ İkinci, s. 68.

³⁰⁰ Kadircan Kafılı, “T.İ.P. in İçyüzü”, **Tercüman**, 22 Mart 1966, ss. 3-4.

³⁰¹ İkinci, ss. 72-75.

³⁰² Ünsal, s. 273.

bir nevi yönetimsel yardım örgütüdür.³⁰³Türkiye İşçi Partisi'nin denetleme mekanizması konumunda olan Fikir Kulüpleri, sosyalist sistemi TİP' ten daha iyi analiz edebilme noktasında partiye yardımcı olmaktaydı.1968'e kadar TİP bünyesinde varlık gösteren Fikir Kulüplerinin amaçları; gençlik olaylarını uluslararası eksende ele alarak onlara yön vermek idi. Bu amaç doğrultusunda legal yollarla bir takım çalışma ve toplantılar düzenlemişlerdir.³⁰⁴ Doğu mitinglerine katkısının olduğu bilinen Fikir Kulüpleri Federasyonu, Doğulu gençlerin de içinde bulunduğu ve propaganda içerikli konuşmalar yapıldığı iddia edilen 25 Ocak 1968'de düzenlenen “*Doğu Gecesi*” adlı eğlenceyi düzenlemiştir.³⁰⁵ Milli Türk Talebe Birliği tarafından yapılan açıklamada; Doğu Gecesi'ni düzenleyen grubun fikirlerinin tasvip edilmediği ve eğlence maskesi adı altında mitinglere zemin oluşturmak ve bölgecilik yaparak bir takım fikirler empoze edilmek suretiyle insanları etkilemek amacıyla düzenlendiğini belirtmiştir.³⁰⁶

1967'den sonra örgütlenmeye başlayan Fikir Kulüpleri, bölücülüğe ve bölgeciliğe destek vermişlerdir.³⁰⁷ Doğu mitinglerine de katkıda bulunarak 3 Eylül 1967'de yapılan Diyarbakır Mitingini destekleyerek mitinge katılım konusundaki çağrısında “*Bugün Türkiye planlı bir şekilde kalkınırken, sen yine planlı bir şekilde geri bırakılmaktasın. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, doğu-batı uçurumunu daha da derinleştirmektedir. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi seni öz yurdundan kovmak için düşünen Faşist-Turancı zihniyete karşı hükümet kayıtsız kalmıştır. Doğuluları hor gören zihniyeti takbih ediyoruz.*” Şeklinde insanlara telkinde bulunarak yayınlamış oldukları bildiriye Doğu Anadolu Mitinglerine “*İsyen*” yorumunda bulunanları demokrasi düşmanı olarak itham etmişlerdir.³⁰⁸Türkiye İşçi Partisi, ilerleyen süreçte Fikir Kulüplerini denetleme mekanizması altına almıştır. Bu süreçten sonra Fikir Kulüpleri, parti bünyesinde özerk bir şekilde kalmış birer gençlik örgütleri olmaktan öteye gidememiştir.³⁰⁹

---

³⁰³ Zürcher, s. 371.

³⁰⁴ Turhan Feyzioğlu, **Fikir Kulüpleri Federasyonu**, 1. Baskı, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 44.

³⁰⁵ **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1968.

³⁰⁶ **Tercüman**, 18 Nisan 1968.

³⁰⁷ Şeyhmus Diken, **Amidahlılar**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, 2015, s. 140.

³⁰⁸ **Akşam**, 3 Eylül 1967.

³⁰⁹ Ali Yıldırım, **FKF Dev-Genç Tarihi (1965-1971)**, 3. Baskı, Doruk Yayıncılık, 2008, s. 128.

3.1.2.Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında yanlış uygulandığı iddiasında bulunan devletin doğu politikası, zamanla ayrılıkçı bir Kürt ideolojisine sebep olmuştur. Siyasi Kürtçülüğün içten içe gelişim gösterdiği bu süreç sonucunda Kürtçülük mevzuu, yerini DDKO'lara bırakmıştır.³¹⁰ 1960'lı yıllar boyunca mevcut siyasi partiler kanalıyla legal ve illegal yollarla kurulan parti içi örgütlenmelerden biri olan Devrimci Doğu Kültür Ocakları, TİP'in katkılarıyla birlikte kurulmuştur. İlk etapta, amaçlarının doğu folkloru ve kültürünü geliştirmek olduğunu açıklayan DDKO, ilerleyen süreçte siyasi içerikli konuşmalar yaparken bir yandan da siyasi içerikli belgeler yayınlama yoluna gitmişler ve bu anlamda TİP ile yakın faaliyet içerisinde bulunmuşlardır.³¹¹ DDKO'ların kurulmasına ve beraberinde gerçekleşen doğu mitinglerine sebep olarak gösterilen bir diğer durum ise; doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerinin sosyo-ekonomik ve siyasi yapısındaki bozukluğun uzun vadede sosyolojik yansıması olarak görülmektedir.³¹²

1969'dan itibaren Kürt solu ve Türk solu ayrımının ortaya çıkması ve Türk solundan kopuş sürecinin başlamasıyla birlikte Kürtler, DDKO etrafında örgütlenmeye başlamışlardır. Türkiye İşçi Partisi etrafında teşkilatlanmaya başlayan Kürt aydınları, Doğu Mitingleri aracılığıyla Kürt sorununa dikkat çekmişlerdir. Bu süreçle birlikte ulusal bir Kürt kimliğinin oluşmaya başlamasından söz etmek mümkündür. Bununla birlikte Fikir Kulüpleri Federasyonu'ndan kopmaya başlayan Kürt gençliği kendilerini farklı bir boyutta ifade edebileceklerini düşündükleri Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nı kurmuşlardır. DDKO'nun TİP ile ittifak halinde olması, TİP'in Kürt milliyetçiliğini temel alması ve Kürt sorunu ağırlıklı çalışma yapmasından kaynaklanmaktaydı. 1969'lu yıllara gelindiğinde DDKO'nun TİP'ten kopuşu söz konusu olmuştur zira TİP'in Kürt sorununa yeterince eğilmiyor olması, doğulu gençler tarafından mühim bir mesele olarak görülmektedir.³¹³ Bu kopuş sürecinden sonra Kürt gençliğine katkıda bulunacak bir diğer örgütlenme, Kürt solunun farklı bir ideolojik yönü olan ve öncülüğünü Sait Kırmızıtoprak'ın yapmış

³¹⁰ Çiçek, s. 11.

³¹¹ Celil, s. 290.

³¹² Hazal Şimşek, "Modern Kürt Hareketinde Sıçrama: Doğu Mitingleri ve D.D.K.O", www.GazeteBilkent.com/2015/03/25/

³¹³ Ünsal, ss. 273-274, 291.

olduğu TKDP olacaktır. TKDP, Kürt solunu temsil ederken, DDKO, TKDP'nin karşısında milliyetçi kesimin kurmuş olduğu bir güç olarak konumlanacaktır.³¹⁴

3.1.3.Diğer Siyasi Partilerin Doğu Sorunu ve Kürtçülük Konusuna Eğilimleri

1961 yılına kadar Kürt aktöründen siyasi olarak söz etmek mümkün değilken 1961 sonrasında Kürt politikası devletin ele almak zorunda olduğu önemli bir özne haline gelmiştir. Kürt eksenli bir politika izleyen ilk siyasi ve legal parti ise Yeni Türkiye Partisi olmuştur. Bununla birlikte Kürtçülük propagandası yapan ve sadece Kürt eksenli çalışma gösteren parti ise 1965 yılında kurulmuş olan TKDP olmuştur. Kürt eksenli politikanın kitleselleşerek ön plana çıkması ise 1967-1971 yılları arasında meydana gelen Seri Doğu Mitingleri ile olmuştur. Kürt kitleselleşme süreci açısından önem taşıyan Doğu Mitingleri, ilk etapta Türk solu ve Kürt solu bütünselliğinde kitleselleşmiş bulunmaktaydı. Türkiye İşçi Partisi içerisinde Kürtlerin oluşturduğu “*Doğulular Gurubu*”, Kürt solunun doğmasını tetikleyen bir yapılanma olmuştur. Bu yapılanmanın bir örgüt olarak ortaya çıkması ise Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın kurulması ile olmuştur. Kürt solunun Türk solundan ayrılması adına bir başlangıç teşkil eden bu süreç ile birlikte artık Kürt hareketi ideolojik anlamda gelişme göstermeye başlamış, özerk bir nitelik kazanmıştır.1960'lı yıllarla birlikte gelişim gösteren özne sadece Kürt milliyetçiliği olmayıp, Sosyalizm söylemleri de Kürt öğrenciler arasında kitle hareketliliğine sebep olan bir durum olmuştur. Dolayısıyla milliyetçi bir hareketten Sosyalist bir harekete geçiş söz konusudur.³¹⁵ Kürtlerin özerklik mücadelesindeki en önemli problemin bağımsızlık olduğu düşüncesi, sosyalizmin gereği olarak görülmüş ve sosyalist hareket bu noktada önem kazanmaya başlamıştır.³¹⁶ Nitekim Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki toprak mülkiyeti, şeyhlik ve ağalık nizamı, sosyal düzensizliğin temel sebebi olarak görülmekte ve sosyalizm söylemi bu noktada daha ilgi çekici bir

---

³¹⁴ Kaya, s. 168

Epözdemir, s. 10

³¹⁵ Ahmet Hamdi Akkaya, **Kürt Hareketinin Örgütlenme Süreci Olarak 1970'ler**, ss. 5-8.

³¹⁶ Aylin Özman, “Mehmet Ali Aybar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, Cilt:8, İstanbul, 2008, s. 387.

söylem olarak görülmektedir.³¹⁷ Sosyalizm ve komünizm kavramlarını benimseyen grup içerisinde sadece Kürt kesim yer almamış olup sol hareket içerisinde kendini ifade edebilen tüm kesimlerce kabul görmüştür. Kısaca Sosyalizm, hem Türk, hem de Kürt solu tarafından bir hayat tarzı ve toplum düzeni olarak görülmüştür.³¹⁸

Türkiye İşçi Partisi içerisinde gelişme gösteren Kürt solu, 1960'lardan sonra aktif siyaset içerisinde yer almaya başlamıştır. İlk etapta doğu sorunu olarak varlık gösterirken zamanla Kürt sorunu noktasına taşınan ve siyasi camiada işlerlik kazanan doğu sorunu, parlamentoda tartışılan ve Türkiye'nin nabzını yükselten bir tartışma konusu haline gelmiştir. Kürt ulusal demokratik mücadelesi çerçevesinde Kürtçülüğün parlamentoya taşınmasına sebep olan ve fikirlerini ise açık bir şekilde beyan eden isimler şunlar olmuştur; Adalet Partisi içerisinde Fevzi Kartal ve Cevdet Geboloğlu, Milli Selamet Partisi'nde Hamdi Çelebi, Cumhuriyet Halk Partisi'nde Nebil Oktay, Yeni Türkiye Partisi'nde Fevzi Kartal, Cumhuriyetçi Güven Partisi'nde Salih Yıldız ve Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi içerisinde de Adalet Kandemir olmuştur.³¹⁹

Yeni Türkiye Partisi'nin 1961 seçimlerinde özellikle doğu bölgelerinde elde etmiş olduğu oy başarısı ile birlikte siyasallaşma sürecine giren aşiret sistemi ve feodal düzen, tekrardan aktifleşti.³²⁰ Feodal sistemin söz sahipliğini yapan ağaların, parti içerisinde konumlanmalarına zemin hazırlayan Yeni Türkiye Partisi, aşiretlerin tekrar güçlenmesine sebep olarak feodal düzenin kökleşmesine de zemin hazırladı. Bu sebeptendir ki Yeni Türkiye Partisi (YTP) Diyarbakır milletvekili ve aynı zamanda sağlık bakanı olan Yusuf Azizoğlu, Kürt sorununun çözümünü ekonomik kalkınma olarak görmektedir. Doğu bölgelerine yatırım yapılması durumunda %80 vergi indirimi uygulanacağını³²¹ açıklamış ve hükümetten, Doğu Anadolu bölgesi için özel bir kalkınma planı istemiştir.³²² Sağlık bakanı olarak bulunduğu sırada bakanlığın sosyal yardımlarını bazı derneklere usulsüz dağıtmaktan suçlu bulunmuştur.³²³ Bu gibi uygulamalara yönelik icraatlarından dolayı dönemin işleri bakanı Hıfzı Oğuz

³¹⁷ Şevket Süreyya Aydemir, "Doğu İlleri ve Kürt Vatandaşlarımız", **Akis**, Sayı:4, 6 Kasım 1967, s. 15.

³¹⁸ Metin Toker, "Komünist Diye Kime Derler", **Akis**, Sayı:10, 18 Aralık 1967, s. 7.

³¹⁹ Arslan, s. 85.

³²⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 7. 11. 1961, Sayı: 10960, ss. 5825-5826.

³²¹ **Akşam**, 18 Ocak 1960.

³²² **Milliyet**, 20 Nisan 1968.

³²³ **Milliyet**, 23 Şubat 1964.

Bekata tarafından Yusuf Azizoğlu'nun “*Kürt milliyetçiliği yaptığı ve Kürtleri desteklediği*” iddiasında bulunulmuştur.³²⁴ Yusuf Azizoğlu, parti içerisinde olduğu gibi parti dışında da siyasi gündemde tansiyonun yükselmesine sebep olan Kürtçülük suçlamalarına karşı yapmış olduğu açıklamada; yıllardır yanlış politika uygulanarak ihmal edilen doğu bölgelerini müdafaa etmek amacıyla bir takım girişimlerde bulunduğunu ve dernekler yardımıyla bölgeye ekonomik katkılarda bulunmasının bölgecilik yapmak olarak değerlendirildiğini söylemiş, yapmış olduğu icraatların bölge ile ilgilenmek dışında bir amaç taşımadığını, bu sebeple de hakkında Kürtçülük ve bölücülük yaptığı şeklindeki ithamın³²⁵ iftira ve şahsına yapılan haksızlık olduğu açıklamasında bulunmuştur. Neticede Yusuf Azizoğlu hakkında meclise verilen önergeler ve tahkikat geri alınmış fakat Hıfzı Oğuz Bekata; Yusuf Azizoğlu hakkındaki iddialarının arkasında olduğunu fakat önergeleri geri çekmesindeki amacın koalisyonu tehlikeye sokmamak olduğu açıklamasında bulunmuştur.³²⁶

Yeni Türkiye Partisi Urfa Milletvekili Kemal Badıllı ise olaylar genelinde yapmış olduğu açıklamasında Kürtçülük davasının, bölgenin ihmal edilmesinden kaynaklandığını belirtmiş ve geçmiş iktidar tarafından “*Operasyon Raporu*” adı altında 400-500 civarındaki Kürdün imha edilmesini içeren bir rapor hazırlatıldığı iddiasında bulunarak, Türkiye’deki Kürtçülüğün hükümetlerin izlediği yanlış politikalar neticesinde ortaya çıktığını savunmuştur.³²⁷

Huzursuz siyasi ortamın ve 1960’lardan sonra baş gösteren öğrenci olaylarının sebebini Adalet Partisi’nin politikaları olarak gören taraflar da mevcut olmuştur. Zira Mehdi Zana, Yeni Türkiye Partisi Hakkâri Milletvekili Ali Karahan’ın tutuklanmasına vurgu yaparak, MİT’i örgütleyerek Doğu Mitinglerinden dolayı gözaltı alımlarına sebep olanları Adalet Partililer olarak göstermek istemiş fakat Adalet Partisi tarafından yapılan açıklamada, Ali Karahan’ın tutuklanma sebebini, siyasi partiler kanununa ters düşen bir şekilde seçim konuşmasını Kürtçe olarak yapmış olduğu söylenmiştir.³²⁸ Adalet Partisi; kendi milletvekillerinden olan Malatya Milletvekili Hamit Fendoğlu’nun da Kürtçe seçim propagandası yaptığını ve

---

³²⁴ Ünlü, s. 128.

³²⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, 1. Oturum, 149. Birleşim, 8 Ekim 1963, s. 210.

³²⁶ **Akşam**, 9-11 Ekim 1963.

³²⁷ **Tercüman**, 1 Temmuz 1964.

³²⁸ Mehdi Zana, **Bekle Diyarbakır**, Avesta Yayınları, 2014, s. 52.

Tercüman, 17 Eylül 1965.

herhangi bir art niyet gözetilmiş olsa bu duruma izin verilemeyeceğini belirterek, konuşma yapılan semttekilerin çoğunluğunun Kürt olması sebebiyle daha rahat anlaşılacak adına böyle bir konuşma yapıldığını da vurgulamıştır.³²⁹ Doğu bölgelerinin ihmal edildiği gerekçesiyle yapılan doğu mitingleri sebebiyle siyasiler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yurt gezileri düzenlemişlerdir.³³⁰ Süleyman Demirel yapmış olduğu konuşmasında; “*Türkiye’de Kürt sorununun olmayıp, terör sorununun var olduğu*” nu vurgularken hükümetin doğuya yönelik almış olduğu tedbirler ile kendisinin Kürt realitesi konusundaki düşüncelerinin yanlış anlaşıldığını söylemiştir.³³¹ Bunun yanı sıra Adalet Partisi tarafından bölücülük cereyanlarına karşı bir takım kanuni önlemler de alınmış olup, Doğu Mitingleri esnasında kanuna aykırı girişimlerde bulunulduğu gerekçesiyle “*Anayasal Düzeni Koruma Yasası*” gündeme getirilmiştir.³³²

Anayasal Düzeni Koruma Kanunu da Türkiye genelinde bazı taraflarca kabul görmeyerek bir takım miting ve protestolara sebep olmuş, bölgedeki sorun daha çok dillendirilir konuma gelmiştir. TİP, AP, YTP gibi doğu sorununa ilgi ve alaka gösteren diğer partilere hitaben 2 Aralık 1962’de bir konuşma yapan İsmet İnönü; “*Karşılıklı kazanç ve kayıp ne olursa olsun vatandaşı birbirine düşman etmemek mecburiyeti her parti için hayati önem taşımaktadır*” açıklamasında bulunmuştur.³³³ Doğu bölgeleri adına radikal bir takım değişikliğe gidilmesi adına bazı politikalar öngörülmüş ve bölgeye yoğun bir şekilde Türk göçleri yapılması gerektiğini düşünen bir kitle de mevcut olmuştur. Bu anlamda Türkiye’ye yapılabilecek herhangi bir Kırgız-Kazak ilticasının Doğu Anadolu bölgelerine planlı bir şekilde yerleştirildiği takdirde bölgedeki sorunların çözülebileceği düşünülmektedir. Buna sebep olarak gösterilen durum ise; Türklüğün doğu bölgelerinde eğreti durduğu ve bölgede devlete karşı herhangi bir güven ve sevginin olmadığı gerekçesidir. Türk göçlerinin bölgeye planlı bir şekilde yerleştirildiği takdirde bölgenin hem sosyolojik hem de

---

³²⁹ *Milliyet*, 29 Mayıs 1966.

³³⁰ Süleyman Demirel’in yurt gezisi esnasındaki konuşmaları için bkz. Arik, s. 209.

³³¹ Belma Akçura, *Devletin Kürt Filmi 1925-2009 Kürt Raporları*, 1. Baskı, New Age Yayınları, 2009, s. 267.

³³² Celil, s. 284.

³³³ Şimşir, s. 538.

ekonomik anlamda rahatlayacağı düşüncesi daha çok milliyetçi kesimin öngördüğü fakat hükümetin uygun bulmadığı bir düşünce olarak var olmuştur.³³⁴

3.2.SERİ DOĞU MİTINGLERİ (1967-1971)

3.2.1.Doğu Mitinglerinin Amacı ve Siyasi Partilerin Mitinglere Karşı Tutumu

1961 Anayasasının getirmiş olduğu kısmi özgürlük ortamı ile birlikte örgütlenmeye başlayan sol düşünce akımları, siyasi yaşamda da kendini göstermiştir. 1967’de başlayan ve 1971’e kadar devam eden seri doğu mitinglerinin birden fazla amacı olup genel olarak “*Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Geri Kalmışlığını Protesto Mitingleri*” adı verilmiştir. Mitinglerin bölgecilik amacı gütmeye, ilk ele alınan konu olmuş ve mitingi gerçekleştiren grup; Türkiye’de doğu ve batı bölgeleri arasındaki sosyo-ekonomik dengesizliğin doğu bölgeleri aleyhinde sonuçlandığını savunarak mitinglerin amacını teşkil eden durumun; doğu bölgelerindeki ağalık, şeyhlik gibi sınıfsal yapıların varlığının halkı istismar etmesi sonucu seslerini duyurmak adına olduğunu belirtmiştir.³³⁵ Doğu mitinglerinin sebebi olarak görülen bir diğer durum ise doğudan batıya gerçekleşen göç olaylarıdır. 1950’lerden itibaren kapitalistleşme süreci ile birlikte başlayan göç hareketleri, şehirlerde yığılmalara ve sosyo-ekonomik yetersizliklere neden olmuştur. Mitingler ise bu yetersizlikleri dile getirmenin bir parçası olarak tanımlanmıştır.³³⁶ İsmail Beşikçi ise mitinglerin sebebini, toplumun geri kalmışlığına ve sosyo-ekonomik yetersizliklere bağlamasının yanı sıra feodal düzene dikkat çekerek, sorunu kültürel bir mesele olarak görmüştür.³³⁷

Mitingi gerçekleştiren grup, mücadelelerine legal bir boyut kazandırmak istemiştir. Bu sebeple de mitingde kullanılan pankart ve sloganlara dikkat çekilmek istenmiş ve bölücülük ve bölgecilik suçlamalarına karşı; doğu bölgelerine yardım ve yatırım isteğinden başka bir amaçlarının olmadığını dile getirmişlerdir. Doğu

³³⁴ İsmet Tümtürk, “Doğu’nun Dardına Çare”, **Milli Yol**, sayı:13, 20 Nisan 1962, s. 14.

³³⁵ İsmail Beşikçi, **Doğu Mitinglerinin Analizi (1967)**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014, (Doğu Mitingleri), ss. 18-21.

³³⁶ Ebru Demir, “Devrimci Doğu Kültür Ocakları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 5, www.academia.edu/154437887.

³³⁷ Beşikçi, Doğu Mitingleri, s. 91.

Mitinglerinde kullanılan sloganlardan bazıları şunlar olmuştur: “Doğulu, yasal haklarının tanınmasını iste!”, “Amacımız kardeşlik, eşitlik ve mutluluktur!”, “Biz Faşizme ve emperyalizme karşı mücadele veren bütün halklardan yanayız”, “Bize jandarma değil, öğretmen gerekli”, “Karakol değil okul istiyoruz”, “Doğulu, insan ve yurttaş haklarını mutlaka kazan”, “Beş yıllık plan yalan, Doğulu uyan”, “Özgür bir yaşam, özgür kişilik ve öğretim istiyoruz” ...şeklindedir. Ayrıca pankartlarda 55’lerden de bahsedilmiş ve “Köylülerin, Kürt feodallerin baskısından sözüm ona kurtarılması ve toprak reformunun yine sözüm ona yapılması” gerekçesiyle yapıldığı söylenmiştir.³³⁸

Protesto ve mitinglere sebep olarak gösterilen ve ülke içerisindeki gerginliğe sebep olan durum; Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’nin yayın organı olan Ötüken ve Milli Yol dergilerinde yayımlanan şovenist ve ırkçı yazılar olarak görülmüştür. Bu durum, özellikle siyasi ortamın gerginleşmesine de sebep olmuş ve Ötüken dergisi yazarlarından Nihal Atsız hakkında dava açılarak gizli bir şekilde yargılanmasına sebep olmuştur.³³⁹ MHP genel başkanı Alpaslan Türkeş ise gergin siyasi ortamın sebebini Doğu Anadolu bölgesindeki yetersiz kalkınma planı girişimlerine bağlamış ve bölgede yetersizlikler var oldukça gerginliğin devam edeceğini söylemiştir. Bu durumun düzelmesi adına ise “Doğu Anadolu bölgesi için özel bir kalkınma planına ihtiyaç duyduğu” ve bu yolda icraat yapılması gerektiğini belirtmiştir.³⁴⁰

Kürt milliyetçiliğinin siyasallaşmaya başlama süreci ve doğu mitingleri, siyasi partiler kanalıyla oluşmaya başlamış ve mitinglere aktif olarak katılan parti; Türkiye İşçi Partisi olmuştur. Behice Boran, Tarık Ziya Ekinci, Mehmet Ali Aybar gibi isimler mitinglere katılım göstererek konunun; müstakil bir Doğu Sorunu olarak değil, Türkiye’nin kalkınmasındaki genel bir problem olarak ele alınması gerektiği hususunda konuşma yapmışlardır. Türkiye İşçi Partisi kongre kararında (6. Madde)³⁴¹da Türkiye’de Kürt halkına karşı ırkçı bir ideoloji uygulanarak doğu bölgelerindeki halkın ekarte edilmeye çalışıldığı beyan edilerek amaçlarını açık bir

---

³³⁸ Celil, s. 286.

³³⁹ **Ulus**, 21 Eylül 1967.

³⁴⁰ **Akşam**, 22 Haziran 1967.

³⁴¹ **Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi**, Sayı:9, Cilt:1, 1972, ss. 111-115.

şekilde dile getirmişlerdir.³⁴²1967 yılı itibariyle TİP içerisinde örgütlenen Kürtçü gruplar, TKDP'nin de desteği ile birlikte "Doğu Mitingleri" adı altında bir takım gösteri ve propaganda yapmışlardır. TKDP kurucularından olan Ömer Turhan, özellikle 1967'deki Seri Doğu Mitinglerine bir takım katkılarda bulunmuştur.³⁴³ TİP'in mitinglere destek olması, Moskova ile işbirliği yaparak Türkiye üzerinde bir takım oyunlar peşinde olmakla suçlanmasına neden olmuştur.³⁴⁴

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise mitinglere fiili olarak katılmamakla birlikte mitingler sırasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yurt gezileri düzenleyerek olayları yakinen takip etmek istemiş ve mitingleri; dış tesirlerin altında bir takım istismarların yapmış olduğu faaliyetler olarak yorumlamışlardır. Bülent Ecevit, yurt gezisi sonrasında yapmış olduğu açıklamada doğuda devletçi politika izlenmediğine vurgu yaparak bölgeye derhal toprak reformu yapılması gerektiğini, aksi takdirde bölgede ağalık sistemi ve feodal düzenin tekrardan konumlanacağını belirterek, doğudaki asayişsizliğin sebebinin Adalet Partisi olarak gördüğü açıklamasında bulunmuştur.³⁴⁵

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'nin ise mitingler hakkındaki düşüncesi, bir takım kimselerin çıkarları doğrultusunda halkı galeyana getirmek olarak yorumlanırken Türkiye İşçi Partisi'nin mitinglere katılımına ise sıcak bakmadıklarını belirtmişlerdir.³⁴⁶

Mitinglerin devam etmesi ve mevcut siyasi partilerin doğu bölgelerine yapmış oldukları yurt gezisi sonrasındaki durum analizleri karşısında Adalet Partisi, mitinge katılan ve yorumlarda bulunan siyasileri bölücülük yapmak ve vatana ihanet etmekle suçlamış, doğu bölgelerine yatırım yapılmadığı yorumlarına ise Beş Yıllık Kalkınma Planı örneğini vermiştir.³⁴⁷ Ayrıca hükümet tarafından illegal olarak tanımlanan Doğu Mitinglerinde Kürtçe konuşulması ve Kürtçe pankartların kullanılması dolayısıyla 6/7635 nolu bir kararname ile "*her ne biçimde olursa olsun –yazı, plak, teyp bandı vb.- ülke dışında Kürtçe olarak hazırlanmış her türlü malzemenin*

---

³⁴² Gülayşe Ülgen, **The Politicization of Kurdish Nationalism**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ma İn İnternational Relations(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011, s. 21.

³⁴³ Ertem, s. 102.

³⁴⁴ **Tercüman**, 19 Şubat 1967.

³⁴⁵ **Cumhuriyet**, 1 Ağustos, 26 Ekim 1967.

³⁴⁶ Beşikçi, Doğu Mitingleri, s. 76.

³⁴⁷ Beşikçi, Doğu Mitingleri, s. 76.

*Türkiye'ye sokulması ve ülke içinde yayılması” yasa dışı fiiller olarak kabul edilmiş ve yasaklanmıştır.*³⁴⁸

19 Doğulu Yüksek Tahsil Öğrenci Derneği Temsilcileri tarafından Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF)'nda bir basın toplantısı düzenlenmiş ve mitingler konusunda değişik yorumlara son vermek adına bir konuşma yapılmıştır: *“Mitingler, hiçbir partinin amacına hizmet için yapılmıyor. Mitinglerimizi bölücülükle suçlayan ve uydurma bildiriler yayınlayan sadece zavallılardır. Yillardan beri üniversal sömürücülerle işbirliği halinde kendi ulusunu sömüren, şartlandırılmış yarasa tipi insanlar halkımızın uyanışı ve kendi durumunun bilincine varışı karşısında zavallılıklarıyla mutad davranışlarına başladılar. Doğu'da yapılan mitingleri parmaklarına doladılar, bunlara karşı hayali kuruluşlar, bildiriler yayınladılar, bunları parti merkezlerinde bastırıp dağıttılar ve bizleri ağır şekilde suçladılar. Bu bildiriye yayınlayanlar bizim gibi basın toplantısı yapsınlar, kim olduklarını kamuoyu öğrensın”*³⁴⁹ şeklindeki konuşmadan sonra Milli Güvenlik Kurulu'nda da görüşülen Doğu Mitingleri konusunun tahrik amacı taşıdığı ve partilerin tedbir almaları gerektiği kanısına varılmıştır.³⁵⁰ Mitingler sonrası açıklamada bulunan bir başka kuruluş ise Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) olmuştur. MTTB tarafından, milletin bütün değerlerinin farkında olduğu ve sahiplendiği açıklamaları yapılarak yurt genelinde de bu durumun hem fiilen hem de fikren idrakına varıldığı ve ona göre hareket edileceği açıklamalarında bulunulmuştur.³⁵¹

3.2.2.1966- 1967 Yılında Yapılan Seri Doğu Mitingleri

Silvan Petrol Mitingi (8 Mayıs 1966); İlk Doğu Mitingi olma özelliği taşıyan Silvan Petrol Mitingi'nin amacı; Güneydoğu Anadolu bölgesinde çıkarılan petrolün Batman Petrol Rafinerisinde işletilmeyip dışarıya ihraç edilmesine karşı gösterilen tepkiden kaynaklanmaktaydı. Mehdi Zana, bu mitinge katılanları “açlık ordusunun

³⁴⁸ Celil, s. 286.

³⁴⁹ Beşikçi, Doğu Mitingleri, s. 77.

Cumhuriyet, 28 Eylül 1967.

³⁵⁰ **Milliyet**, 1, 17 Ekim 1967.

³⁵¹ **Akşam**, 1 Mart 1968.

zaferi” olarak nitelendirmiştir. Bu mitingden sonra 1967 yılı itibariyle seri halde doğu mitingleri yapılmaya başlanmıştır.³⁵²

1-Silvan Mitingi (13 Ağustos 1967); Mehdi Zana'nın girişimleriyle yapılan miting, Seri Doğu Mitinglerinin ilkidir. TKDP ve TİP'in katkılarıyla yapılan mitinge katılan isimler; Tarık Ziya Ekinci, Sait Elçi, Edip Karahan, Turgay Budak, İdris Arıkan, Mahmut Koçkaya, Nevzat Nas, Mehdi Bilici (Zana), Sait Bektaş, Mustafa Karacadağ, Talat İnanç, Mehmet Can, Şemsettin Polat, Şerif Issı, Nihat Sargın, Fevzi Dağlı, Osman Aydın, Mehmet Ali Aslan ve Mehmet Yağmur'dur. Miting tertip komitesinde yer alanlar isimler; Mehdi Zana, Niyazi Tatlıcı ve Abdülkerim Ceyhan'dır.³⁵³

Mitingde Yüksek Tahsil Gençliği tarafından yayınlanan bildiride *“Doğulu vatandaş, bizi parçalamak isteyenlere fırsat verme, Türk milleti el ele kalkınacaktır.”* Şeklinde propaganda yapılmıştır. Türkiye İşçi Partililer tarafından yapılan konuşmalarda ise Behice Boran; *“Birlik ve kardeşlik lafla değil, eşitsizlikleri, haksızlıkları ortadan kaldırmakla olur. Doğu bölgesi, mahrumiyet bölgesi olarak bırakıldıkça, memleketin dengeli kalkınması beklenemez. Doğu-batı arasındaki eşitsizliğin kalkmasına çalışmak milli bütünlüğü zayıflatıcı değil, aksine kuvvetlendirici bir hareket tarzıdır.”* Şeklinde bir konuşma yapmış ve mitinglerin amacının halkı uyarmak olduğunu söylemiştir. Tarık Ziya Ekinci ise mitingdeki konuşmasında *“Doğuda yapılan mitinglerin demokrasiyi yerleştirmek için girişilen demokratik bir hamle olduğunu”* dile getirmiştir. Ahmet Kotan ise konuşmasını Kürtçe olarak yapmıştır.³⁵⁴ CHP ise miting sonrası yapmış olduğu açıklamada bölge sorunlarının aşırı tahriklere konu yapılmaması gerektiğini, nitekim bölgede yapılacak herhangi bir kalkınma girişiminin Türkiye kalkınması demek olduğunu belirtmiştir.³⁵⁵

*2-Diyarbakır Mitingi (3 Eylül 1967);*Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Ötügen adlı dergide yayımlanan yazılar ile ırkçılık ve Kürtçülük isnatlarını protesto etmek maksadı ile Diyarbakırlı gençler tarafından valilik izni alınarak bir miting yapmak kararlaştırılmıştır. Diyarbakır milletvekili Recai İskenderoğlu'nun mecliste maruz

³⁵² Temel, ss. 77, 182.

³⁵³ Gökteş, II, s. 105.

³⁵⁴ **Milliyet**, 25 Eylül 1967.

³⁵⁵ **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1967.

kaldığı Kürtçülük ithamları sonrasında gençlerin valiliğe vermiş oldukları dilekçede miting amacı; “ *memleket ve vatan bütünlüğüne karşı olan ayırıcı zihniyeti tel'in*” olarak belirtilmiştir.³⁵⁶

Mitingde konuşma yapan isimler; Tarık Ziya Ekinci, Sait Elçi, Edip Karahan, Turgay Budak, İdris Arıkan, Necip Başak, Tahir Öktem, Hasan Akkuzu, Cahit Bulgen, Abdülkadir Yazıcıoğlu, Nevzat Nas, Bahri Koçkaya, Kemal Burkay, İskân Azizoğlu, Adil Rastgeldi, Mustafa Düşünekli, Nurettin Yılmaz, Hüseyin Kiraz, Yahya Bozkurt ve Yunus Kavak olmuştur.³⁵⁷ Miting Tertip Komitesi'nde ise Talat İnanç, Mustafa Karacadağ, Necip Başak ve Şerif Issı bulunmaktadır.

Mehdi Zana, Diyarbakır Mitinginin Silvan Mitingi kadar hareketli olmamasına dikkat çekmiş ve sebebini, Vehbi Dabakoğlu³⁵⁸ ve çevresindeki insanlar olarak göstermiştir. Miting esnasında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay hakkında konuşma yapan Edip Karahan ise Cumhurbaşkanı'na hakaret ettiği gerekçesiyle hakkında tutuklama kararı verilmiştir.³⁵⁹ Doğu'yu kalkındırma adı altında bölücülük ve propaganda yapıldığı gerekçesiyle; Necip Başak, Hasan Akkuzu, Cahit Dülger, Hüseyin Kiraz, İdris Arıkan, Tahir Öktem, Yunus Kavak, Adil Rasgele, Yahya Bozkurt, Sait Elçi, Nurettin Yılmaz, Kemal Gürkay, Edip Karahan, Bahri Kaçkaya ve Nevzat Nas'ın da aralarında bulunduğu 15 doğu mitingi sanığının yargılamaları ise 25 Nisan 1968'de yapılarak tutuklamalarına karar verilmiştir³⁶⁰.

3-Siverek Mitingi (24 Eylül 1967); Siverek Mitingi, Ötüken dergisinde Nihal Atsız'ın yazmış olduğu yazılardan kaynaklanmıştır. Miting propagandası yapmak suretiyle dağıtılan bildirilerin yanında Nihal Atsız'ın da yazısı birlikte dağıtılarak halk galeyana getirilmek istenmiştir. Miting esnasında miting içerisinde de bir gruplaşma söz konusu olmuş; bir kısım mitingin yalnızca Kürtlere ait olup başka kesimlerin mitinge damga vurmasının istenmediği yönünde fikir beyanında bulunurken, Mehdi Zana'nın da içerisinde bulunduğu bir başka kesim ise bütün

---

³⁵⁶ **Milliyet**, 26 Eylül 1962.

Ant, Sayı:37, 12 Eylül 1967, s. 2.

³⁵⁷ Göktaş, s. 106.

³⁵⁸ Vehbi Dabakoğlu: Kürt sorunu karşısında her zaman devletten yana tavır sergilemiş ve Kürt halkının yapmış olduğu icraatları yanlış olarak değerlendirerek bu konuda Kürtlere karşı tavır alacağını belirtmiştir.

³⁵⁹ Temel, s. 189.

³⁶⁰ **Ulus**, 25 Nisan 1968.

bölge ve parti teşkilatının mitinge davet edildiğini, her kim mitinge katılırsa kendisine konuşma fırsatı verileceğini savunmuştur.³⁶¹

Siyasi partilerin de miting tertip komitesine fikirlerini beyan eden yazı ve telgrafların çekildiği mitingde bildiri, Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) ve Kültür ve Yüksek Tahsil Öğrenci Dernekleri tarafından ortak olarak hazırlanmış olup “*Bugün seni hayvanlarıyla bir odada kalmaya mahkûm ettiler. Başlamış olduğun kalkınma savaşını, hakkının savaşını sona erdireceksin*” şeklindedir. Ayrıca miting öncesinde cumhurbaşkanı, başbakan ve diğer siyasilere bir broşür bastırıp gönderilmiştir. Broşürde yer alan ifade “*uyutulmanın yanında planlı bir şekilde geri bırakılmaktasın. Parti davalarını, aşiret kavgalarını, mezhep ihtilaflarını ve ferdi ihtilafları artık bırak. Öz davan olan Doğu'nun kalkınması davasında birleş, istikrarlı ve kararlı ol. Korkma, yanlış telkinlere kapılma*” şeklinde olup, mitingin amaçlarını açıklayan bir yazı niteliğinde olmuştur.³⁶²

Miting tertip komitesinde Mustafa Düşünekli, Cemal Karahan ve Hamza Kaynak'ın yer aldığı Siverek Mitinginde; “*Cehaletin, açlığın ve işsizliğin girdabına düştük, bugüne dek dayanabildik*”, “*Mezopotamya'nın asıl sahipleri Kürtlerdir. Selahattin Eyyubi'nin torunlarını kimse bu topraklardan kovamaz*”, gibi propaganda içerikli pankartlar açılmış ve yazılardan mesul tutulan miting tertip komitesinde yer alan isimler tutuklanmıştır. Miting sonrası Canip Yıldırım tarafından yapılan açıklamada mitingler dolayısıyla Siverek halkının haklı bir olay gerçekleştirdiği açıklamalarında bulunulurken, olayı; “*Adalet Partisine indirilen bir şamar*” olarak değerlendirmiş ve asayişsizliğin sebebini kötü yönetim olarak gördüğünü söyleyerek Doğu bölgelerinde izlenen politikaya dikkat çekmiştir.³⁶³

4-Batman Mitingi (8 Ekim 1967); 2000-2500 civarında katılımın olduğu Batman Mitinginde genel olarak ele alınan konu; geçmişten günümüze kadar Doğu bölgelerinin kasıtlı olarak geri bırakıldığı ve ırk ayrımı yapılarak bölge insanların hor görüldüğü üzerine olmuştur. Miting tertip komitesinde yer alan isimler ise; Abdülkerim Ceyhan, İbrahim Ramanlı, Haydar Azizoğlu, Sabri Yıldız ve İhsan Ekinci'dir.³⁶⁴ Komite tarafından yayınlanan miting bildirisinde “*Haksızlığa karşı*

³⁶¹ Zana, s. 93.

³⁶² **Akşam**, 21,24,25,26 Eylül 1967.

³⁶³ Zana, s. 53.

³⁶⁴ Temel, s. 197.

sesini çıkarmak isteyen vatanseverler türlü suçlar ve bahanelerle işkenceye tabi tutulmuş, hatta birçokları yok edilmiştir. Bunun sonucu olarak Doğu halkı cahil ve geri kalmıştır. 1961 anayasasının getirdiği hak ve hürriyetlere rağmen bu ihmâl devam etmiş, kalkınma planında da bu ihmâl adeta tasdik ve tescil edilmiştir” denilmektedir.³⁶⁵ Özellikle Türkiye İşçi Partisi’nin büyük katkılarının olduğu mitinge, Cumhuriyet Halk Partisi ve Güven Partisi genel başkanları da katılmış ve “Bu uyanış, kardeşin kardeşle kavgası değil, ezilenlerin, ezenlere karşı çıkışıdır. Çünkü bu uyanış tarihi akışın gereğidir” şeklinde bir bildiri de yayınlamışlardır.³⁶⁶

5-Tunceli Mitingi (15 Ekim 1967); Tunceli Mitingi sadece Türkiye İşçi Partisi üyeleri tarafından örgütlenmiştir. Miting tertip komitesinde; Kemal Burkay, Kalman Yüksel ve Hasan Aydın bulunmaktadır.

6-Ağrı Mitingi (22 Ekim 1967); Miting tertip komitesinde Mehmet Ali Aslan ve Naci Kutlay bulunmaktadır. Bu mitingde doğu halkının haklı olarak kendini ifade etmeye çalıştığı ve kendi amacı doğrultusunda mitingleri çıkarı için kullanan siyasi organın Türkiye İşçi Partisi olduğu görüşü de mevcut bulunmaktadır.³⁶⁷

7-Lice Mitingi (5 Kasım 1967); Lice Mitinginden sonra yapılan bütün mitingler, gerek konu gerekse amaç ve katılım itibariyle amacından sapmış olduğu gerekçesiyle Tarık Ziya Ekinci hiçbirine katılmamıştır.³⁶⁸

8-Ankara Mitingi (18 Kasım 1967);Ankara Mitingi, Doğu Anadolu bölgesinde olmaması itibariyle diğerlerinden farklı niteliktedir. Mitingin düzenleyicisi Ruşen Arslan’dır. Türkiye İşçi Partisi mitinge destek vermemiş ve Tarık Ziya Ekinci’nin 1967 yılında yapılan Seri Doğu Mitingleri arasında katılım göstermediği tek miting de Ankara Mitingi olmuştur. Miting, daha önce yapılan bütün mitingler arasında başarısız kalan tek miting olmuştur. Bu sebeple mitingler sonraki yıllarda da devam etmiştir.³⁶⁹

Milliyetçi sağ kesim tarafından Erzurum’da yapılan “Anadolu Şahlanış Mitingi” ni protesto amaçlı yapılan Ankara Mitinginin açılış konuşmasını Doğulu Gençlerden olan Fikret Arıkan yapmıştır: “Doğu’da Kürtçülük değil, Kürtçe konuşan Türk vatandaşları mevcuttur. Doğu mitinglerinde bölücülük yapıldığı iddiaları

³⁶⁵ Akşam, 2 Ekim 1967.

³⁶⁶ Ant, Sayı:42, 17 Ekim 1967, s. 6.

³⁶⁷ Sadun Tanju, “İşin İçyüzü”, Ulus, 24 Ekim 1967.

³⁶⁸ Ekinci, s. 71.

³⁶⁹ Temel, s. 201.

mevcut değildir. Doğu'nun sorunlarının, Batı'ya nazaran gelişmemesinin nedenlerini devletin resmi istatistiklerine dayanarak söylemek hiçbir zaman bölücülük sayılmaz. Devletin doğuya eğitim olanaklarını vermemiş olması, radyonun eğitici yayınlar dışında (ye ye) müziğine yer vermesi sonucunda Doğulu vatandaş Türkçe öğrenmek imkânlarından yoksun kalmıştır” şeklinde konuşan Arıkan, aynı zamanda mitingün amacı ile ilgili de bilgi vermiş bulunmaktadır.³⁷⁰

3.2.3.1969 Yılında Yapılan Seri Doğu Mitingleri

1969 yılı Seri Doğu Mitinglerinin yapıldığı sırada Devrimci Doğu Kültür Ocakları kurulmuş bulunmaktaydı. Dolayısıyla mitinglerde aktif olarak rol alan siyasi organlar arasında bulunuyordu. Devrimci Doğu Kültür Ocaklarının yanında Türkiye İşçi Partisi ve Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin de yardımları söz konusu olmuştur.

1967 yılındaki Seri Doğu Mitinglerinin sebebi; Yüksek Öğrenim gören Kürt öğrenciler tarafından “Doğulu Gençler” imzasıyla “Anayasa Nizamını Koruma Kanun Tasarısı” na karşı gerçekleştirilmiş olan olaylar silsilesidir. Gençler tarafından, anayasanın Doğu'nun geri kalmışlığını örtbas ederek bu dengesizliğe meşru bir zemin kazandırmak adına düzenlenmiş olduğunu dile getiren bir bildiri hazırlanması, 1969 yılında devam edecek olan Doğu Mitinglerine sebebiyet vermiştir.³⁷¹ 1969 Yılı Seri Doğu Mitingleri şunlar olmuştur:

1-Diyarbakır “Hürriyet Mitingi” (13 Nisan 1969); Doğulu Yüksek Tahsil Gençleri ve Türkiye İşçi Partisi'nin ortak olarak düzenlemiş oldukları Mitingün esas adı; “Hürriyet ve Anayasa Nizamını Koruma Mitingi” olup, anayasanın bilerek ve Kürtlerin aleyhinde değiştirilmek istendiği sebebiyle Adalet Partisi'ni eleştirme amacını taşımaktadır. Mitingde; “Aç insanlar faşist kanunlarla susturulamaz”, “Anayasaya evet diyen doğu halkı anayasayı koruyacaktır”, “Anayasayı koruma kanunu değil, kaldırma kanunu”³⁷² gibi sloganlarla birlikte “Zinhare zinhar Morison varise Bayar- Deste xwene de ber çarxa dijwar- Dışkine sere koledar (Bayar'ın

³⁷⁰ Beşikçi, Doğu Mitingleri, s. 79.

Son Havadis, 19 Kasım 1967.

³⁷¹ Temel, s. 207.

³⁷² Temel, s. 208.

varisi olan Morison'dan sakın! Elini düşman çarkına kaptırma. Kölelerin başını kırarlar)''³⁷³ şeklinde bir Kürtçe pankart da asılmıştır.

2-Hakkâri "Açlık ve Sefalet" Mitingi (8 Haziran 1969); Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın örgütsel olarak katılmış olduğu ilk mitingdir. Miting; Hakkâri bölgesinin kasıtlı olarak geri bırakıldığının düşünülmesi sebebiyle düzenlenmiştir.

3-Suruç "Hawar-İmdat" Miting (17 Temmuz 1969); Devrimci Doğu Kültür Ocakları savcılığının vermiş olduğu istatistiklere göre 3500-4000 civarında katılımın olduğu mitingin tertip komitesinde yer alan isimler; Şevket Bilici, Halil Kılıç, Abdi Tekinalp ve Bekir Şahin'dir.

4-Hilvan "Açlık" Mitingi (27 Temmuz 1969); Devrimci Doğu Kültür Ocakları öncülüğünde düzenlenen mitingin tertip komitesinde; DDKO üyelerinin yanı sıra Ramazan Paydaş, Fevzi Paydaş, Fethi Kaya ve Mehmet Tüysüz bulunmaktadır. Devrimci Doğu Kültür Ocakları savcılığının vermiş olduğu rakamlara göre mitinge katılım 4000 civarında olmuştur.³⁷⁴ "Dilimiz, dinimiz kadar kutsal" propagandasıyla yapılan mitingde Kemal Bingöllü; " Biz doğulu olarak her şeyi isteyeceğiz. Demirel, açız dediğimiz zaman sınır kapılarını gösterdi. Biz buraları terk etseydik Sümerler, Etiler zamanında giderdik. Buradan gidecek kimse varsa o da başbakanın kendisidir" şeklinde konuşma yapmıştır.³⁷⁵

5-Siverek Mitingi (2 Ağustos 1969); Miting tertip komitesinde İbrahim Yüksekaya, Fahri Ergün ve Eyüp Uzun'un yer aldığı mitingde konuşmalar Kürtçe olarak yapılmış olup mitingde dile getirilen taleplerden birisi de Kürtçe yayın yapılması hususunda olmuştur.

6-Varto Mitingi (2 Ağustos 1969); Hiçbir siyasi partinin desteklemeyip katılmadığı Varto Mitingi yerel düzeyde kalmış ve ses getirmemiştir. Bu sebeple bütün siyasi partiler samimiyetsizlikle suçlanmıştır. "Kahrolsun ağalık", "Batıya plan, doğuya yalan", "Bir hafta içinde yedi anayı kaybettik doktorsuzluktan"³⁷⁶ gibi propagandaların yapılmış olduğu mitingin özelliği; Kürt sorunuyla birlikte Alevi sorununun da dile getirilmesi olmuştur

³⁷³ Cumhuriyet, 14 Nisan 1969.

³⁷⁴ Temel, ss. 209, 210.

³⁷⁵ Akşam, 28 Temmuz 1969.

³⁷⁶ Akşam, 3 Ağustos 1969.

7-Lice Mitingi (24 Ağustos 1969); “Güneydoğunun İçinde Bulunduğu Durumu Protesto Mitingi” olarak bilinmektedir. 1961 Anayasasının 12. Maddesinin eleştirildiği miting tertip komitesinde; Yusuf Ekinci ve Muhittin Erdoğan bulunmaktadır.

3.2.4.1970-1971 Yıllarında Yapılan Seri Doğu Mitingleri

1970-1971 yılları arasında gerçekleşen Seri Doğu Mitingleri, 1967 ve 1969 yıllarında yapılan mitinglerden ziyade daha küçük çaplıdır ve daha sönük kalınmıştır.

1-Diyarbakır Mitingi (29 Nisan 1970); 2000-3000 civarında katılımın olduğu miting Devrimci Doğu Kültür Ocakları öncülüğünde düzenlenmiş olup doğu halkının ezildiğine yönelik sloganlar atılmıştır.

2-Kozluk DDKO Açılışı Ve Mitingi (10 Ocak 1971); Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın açılış töreni amacıyla başlayan ve sonradan mitinge dönüşen bir durum söz konusudur. Bu sebepten dolayı daha çok etnisite konulu bir miting olmuştur.

3-Batman DDKO Açılışı Ve Mitingi (24 Ocak 1971); “Doğu’ya özgürlük, halklara hürriyet” sloganıyla Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın açılış kutlaması yapılmak suretiyle toplanılmış fakat sonradan mitinge dönüşmüştür.

4-Kozluk Mitingi (8 Şubat 1971); Kozluk Mitinginde tutuklanan Abdullah Begik’e işkence yapıldığı iddiaları üzerine durumu protesto etmek amacıyla düzenlenmiş bir mitingdir.

5-Batman Mitingi (19 Mart 1971); Batman petrolünün İskenderun’a nakledilmesini protesto etmek amacıyla yapılmıştır. 1967’den beri süregelen Seri Doğu Mitinglerinin sonuncusudur.³⁷⁷

---

³⁷⁷ Temel, ss. 211, 213, 214, 215.

3.2.5. Milliyetçi Sağcı Kesim İle Sol Kesim Tarafından Düzenlenen “Karşı Mitingler”

1-*Anadolu Mitingi (12 Kasım 1967)*; Milliyetçiler Konseyi tarafından Seri Doğu Mitinglerini protesto etmek amacıyla Erzurum’da düzenlendi. Bütün Anadolu halkının mitinge katılım göstermesi için çağrıda bulunulmuştur.³⁷⁸

2-*Anayasaya Saygı Mitingi (24 Şubat 1968)*; Adalet Partisi iktidarı tarafından hazırlanan “*Anayasa Nizamını Koruma Kanunu*” nun yeni bir rejim buhranına yol açabileceği düşüncesiyle Yüksek Tahsil Öğrencileri tarafından Ankara’da yapılmıştır. Gençler tarafından kanun tasarısının getireceği yeni hükümlerin tartışmaya açık olduğu gerekçesiyle ve genel itibariyle anayasaya aykırı olduğu kabul görmüştür. Netice itibariyle Adalet Partisi tarafından kanun tasarısı, yanlış anlaşılmalara ortadan kaldırmak ve tekrar incelenmek üzere meclisten geri alınmıştır.³⁷⁹

3-*Uyanış Mitingi (25 Şubat 1968)*; İstanbul’da yapılan İkinci Uyanış Mitingi; DİSK, TMTF, FKF, İTÜTB, İYTOTB ve İÜTOTB gibi sol kuruluşlar tarafından ortaklaşa olarak düzenlenmiş olup mitingin yapılış amacı; Türkiye İşçi Partisi milletvekillerinden Çetin Altan ve Yunus Koçak’a, Adalet Partili vekiller tarafından yapılan saldırıyı protesto etmek içindir. Süleyman Demirel’in protesto edilerek istifaya davet edildiği mitingde Adalet Partisi tarafından mitingin yapılmasının tasvip edilmediği yönünde açıklama yapılmıştır.³⁸⁰

4-*Şahlanış Mitingi (3 Mart 1968)*; Komünist karşıtı 120 kuruluşun katılımıyla gerçekleşmiştir. Milliyetçi Türk Talebe Birliği (MTTB) tarafından düzenlenen mitingde Siyonizm, masonluk ve komünizm ile sol gruplar eleştirilmiştir.³⁸¹

MTTB genel başkanı İsmail Kahraman, mitingle ilgili olarak “*Bu şahlanış, Türkiye’nin huzur ve sükûnunu bozmak, manevi ve milli değerlerini tahrip etmek isteyen satılmışlara son fikrî ikazdır*”³⁸² açıklamasında bulunmuştur. Başka illerden de katılımın olduğu mitingde milliyetçi gruplar tarafından yayınlanan bildiride; “*Yapılan şahlanış mitingi, milliyetçilerin olmaktan çok uzaktır. Bu bir tertiptir. Bu*

³⁷⁸ **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1967.

³⁷⁹ **Ulus**, 18 Nisan 1969.

³⁸⁰ **Ulus**, 9 Temmuz 1967.

³⁸¹ **Tercüman**, 13 Kasım 1967.

³⁸² **Tercüman**, 3 Mart 1968.

tertibin yaratıcıları ise 'düzensizlik düzeni' iktidarının oyuncuğu olmuş bir takım teşekküllerdir... Türk milliyetçileri ve gençliğin bu mitingle ilgisi yoktur. Eğer milliyetçiler adına hareket etmeye devam edecek olurlarsa, at sevk tahisi ile şahlanmak isteyen bu kişilere verilecek cevabımız olacaktır” şeklinde konuşulmuş ve mitingle ilgilerinin bulunmadığı halde Miting Tertip Komitesi tarafından isimlerinin kullanılmış olduğunu belirtmişlerdir.³⁸³

Adalet Partisi tarafından yapılan açıklamada ise Şahlanış Mitingi'nin teokratik düzen ve faşizme sebep olabileceği endişesiyle mitinge karşı olunduğu belirtilmiştir.³⁸⁴

5-İmanlı Büyük Türkiye Mitingi (8 Ekim 1969); 1969 yılı itibarıyla devam eden Seri Doğu Mitingleri bitiminden sonra Necmettin Erbakan tarafından Konya'da tertiplenen mitingin amacını da belirten; “Memurların masasına, solcuların kafasına, masonların locasına, hak yol İslam yazacağız!” sloganı atılmıştır.

1967'deki Seri Doğu Mitinglerine Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, Kürt İlleri Yüksek Öğrenim Dernekleri ve üniversite öğrencileri yoğun bir şekilde katılım gösterirken, 1969 yılındaki Seri Doğu Mitinglerine ise katılım gösteren siyasi organlar ise Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi ve Devrimci Doğu Kültür Ocakları olmuştur. Mitinglerde ele alınan genel tema; doğunun geri kalmışlığı ve devletin ihmalkâr tutumu olmuş, bunun yanı sıra etnik sorunlar da vurgulanmak istenmiştir. Bu düşünce zaman zaman bölücülük ve bölgeciliğe sebebiyet verdiği gerekçesiyle bir takım tutuklamalara da neden olmuştur. Kayda değer diğer bir önemli durum ise; mitingler sonrasında Kürt gençliği tarafından bazı girişimlerde bulunularak illegal ve legal yapılanmalar oluşturulması girişimleridir. Kürt gençliğinin bir takım örgütler aracılığıyla silahlı mücadele başlatmalarına sebep olan etken ise; mitingler sonrası amacına ulaşmamış bir halk kitlesinin mevcudiyeti olmuştur. Kürt gençliğinin bu süreçten sonra yürütmüş olduğu silahlı mücadeleye destek olan kuruluş ise Devrimci Doğu Kültür Ocakları olmuştur.³⁸⁵

---

³⁸³ **Ulus**, 31 Mart 1968
Beşikçi, Doğu Mitingleri, s. 78.

³⁸⁴ **Akşam**, 4 Nisan 1968.

³⁸⁵ Temel, ss. 206, 212-213.

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde farklı aşamalardan geçerek varlığını devam ettiren Kürt sorunu meselesi, coğrafi yakınlık itibariyle İran, Irak ve Suriye gibi devletlerin soruna eklenmesiyle birlikte dönem dönem farklı şekillenmeler göstererek varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı Devletinden başlayarak Türkiye Cumhuriyetine kadar geçen süreç içerisinde Kürtlerin varlığından sürekli olarak istifade etmeye çalışan batılı devletlerin de ilerleyen süreçte konuya aktif katılım göstermeleri, düzene karşı bir düzensizlik problemini ortaya çıkarmıştır. Toplumsal ve siyasi içerikli bu düzensizlikler; Cumhuriyet Tarihi boyunca çıkarılan isyanlar ve kargaşa temelli faaliyetler girişimlerle kendini ortaya çıkarmıştır.

Kürt sorununa olan yaklaşım ve uygulamalar açısından mühim bir süreç teşkil eden dönemin başlangıcı, 1960'lı yıllardan itibaren sol akımlar içerisinde farklı yapılanmalara gidilmesiyle birlikte olmuştur. Bu dönemden sonra uluslararası platformda yerini almış olan Kürt sorunu meselesi, beraberinde siyasi çözüm üretilmesine yönelik yeni uygulamalara da kaynaklık etmiştir. 1980'li yıllardan itibaren başlayacak olan ve Kürtler tarafından silahlı mücadele dönemi olarak adlandırılan sürece başlangıç teşkil eden dönem; 1960-1970 yılları arasında kapsamakla birlikte Kürtlerce organizasyon dönemi olarak da adlandırılmaktadır. Bu organizasyon süreci, 1980'li yıllardan başlayarak günümüze kadarki sürece bir basamak teşkil etmekle birlikte Kürtler tarafından ısrar konusu olan siyasi ve toplumsal taleplerin de sebebini anlamak adına tenkit yapılması gereken bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira eleştiri konusu olan durum; 27 Mayıs 1960'ın getirmiş olduğu süreç ve Kürtlere yönelik uygulamalardan ziyade Kürtlerin, devlet tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olmayacak istekleri hususunda olmuştur.³⁸⁶

Tarihsel süreç itibariyle Türkiye'nin ince çizgisi durumunda olan Kürt sorunu meselesi, sürekli anlamda tartışmalarla birlikte günümüze kadar gelmiş bulunmaktadır. Irkçılık, milliyetçilik ve ulusalcılık bağlamında tartışılmalı sorunun zaafı, dönem dönem değişmekle birlikte genel itibariyle sosyolojik ve ekonomik durumlar olmuştur.

---

³⁸⁶ Törel, s. 168.

Sorunun teşhisinin çağdaş ve demokratik kurallar çerçevesinde tanımlanamamasının sebebi, sorun teşkil eden durumun her dönemde değişiklik göstererek çok boyutluluk taşıması olmuştur. Kürtlerin kendi içerisinde dahi Kürt sorununu tanımlama biçimleri farklılık göstermekte ve Kürt sorununa yaklaşım açısından ideolojik anlamda kendi içerisinde çelişkiler yaşamaktadırlar. Bakış açısı farklılığını ortaya çıkaran bu çelişkili durumlar, Kürt sorunu problematiğine yaklaşımın da net olmamasına sebep olmaktadır. Bu tıkanıklığın giderilmesinde devletin almış olduğu kararların Kürtler tarafından kabul görmemesi, çözüm odaklı alternatiflerin üretilmemesine sebep olmuştur.

Kürt siyasal yaşamında önemli bir konum teşkil eden Kürt sorunu meselesi, süreklilik arz eden bir durum olmakla birlikte siyasal yaşamda devamlı olarak yerini almış bulunmaktadır. Kürt sorununun çözümüne ilişkin yapılacak olan icraatlar ise; ilk etapta sorun ya da sorunlar silsilesinin tespit edilerek, siyasilerin mevcut duruma çözüm potansiyelleri getirebilmeleri ile mümkün olacaktır.³⁸⁷

---

³⁸⁷ Ahmet İlyas, Ebru Çoban, “Türk Siyasal Hayatında Aşiretlerin Belirleyiciliği”, Edited By. Hayrullah Kahya, **2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Science (IBAD-2017)**, April 20-23, 2017, İstanbul, s. 294.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Abdulla, Nejat, **İmparatorluk, Sınır ve Aşiret**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010.

Ahmad, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Akar, Rıdvan, Can Dünder, **Ecevit ve Gizli Arşivi**, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

Akçura, Belma, **Devletin Kürt Filmi 1925-2009 Kürt Raporları**, 1. Baskı, New Age Yayınları, 2009.

Akşin, Sina, **Türkiye Tarihi**, Cilt:4, 10. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008.

Anter, Musa, **Hatıralarım**, 4. Baskı, Aram Yayıncılık, 2016.

Arik, Selahattin Ali, **Dr. Şivan ve Kürt Trajedisi (1960-1975)**, Peri Yayınları, İstanbul, 2011.

Arslan, Ruşen, **Devletin İç Düşmanı Kürtler (Jandarma Genel Komutanlığının Kürt Raporu)**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2014.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Kürtler**, Derleyen. Kurtuluş Güran, Kaynak Yayınları, Ankara, 2018.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, 2000.

Balcıoğlu, Mustafa, **Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası**, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.

Bayrak, Mehmet, **Kürtlere Vurulan Kelepçe**, Özge Yayıncılık, Ankara, 2009.

Beşikçi, İsmail, **Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri**, 1. Baskı, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.

Beşikçi, İsmail, **Doğu Mitinglerinin Analizi (1967)**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014.

Beşikçi, İsmail, **Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayı "33 Kurşun"**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2013.

Beşikçi, İsmail, **Kürtlerin Mecburi İskânı**, 1. Baskı, Komal Yayınları, 1977.

Bruinessen, Martin Van, **Kürtlük, Türklük, Alevilik**, 6. Baskı, çev. Hakan Yurdakul, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Bruinessen, Martin Van, **Ağa, Şeyh ve Devlet**, 8. Baskı, çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Bucak, Mustafa Remzi, **Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü'ye Mektup**, 1. Baskı, Doz Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Celil, Celila, M.A Gasaratyan, O.İ Jegalina, M.S Lazarev, Prof. Dr. Şakire X. Mihoyan, **Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi**, çev. M. Aras, 3. Baskı, Peri Yayınları, İstanbul, 1998.

Cemal, Behçet, **Şeyh Sait İsyanı**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Çamlıbel, Yavuz, **49'lar Davası**, 2. Baskı, Siyam Kitap, 2015.

Çay, Abdulhaluk, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, 8. Baskı, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Çiçek, Nevzat, **Sivas Kampı**, Lagin Yayınları, 2010.

Çifci, Yusuf, **Self Oryantalizm ve Türkiye'de Kürtler**, Orient Yayınları, Ankara, 2013.

Diken, Şeyhmus, **Amidalılar**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, 2015.

Ekinci, Tarık Ziya, **Türkiye İşçi Partisi ve Kürtler**, Sosyal Tarih Yayınları, 2010.

Epözdemir, Şakir, **TKDP 1968/235 Antalya Davası Savunması**, Peri Yayınları, 2005.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, 1990.

Feyzioğlu, Turhan, **Fikir Kulüpleri Federasyonu**, 1. Baskı, Ozon Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Fırat, Mehmet Şerif, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1961.

Fritz, Dr, **Kürtlerin Tarihi ve İctimai Tetkikati**, çev. Sina Şanlıer, Hasat Yayınları, İstanbul, 1992.

Gasaratyan, M. A, **Yeni ve Yakın Çağda Kürt Hareketi**, çev. S. Balkan, Jına Nû Yayınları Tarih Dizisi:9, 1991.

Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyancıları I-II, 1. Baskı, Kaynak Yayınları, 1992.

Gökalp, Ziya, **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, 2. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul, 2013.

Göktaş, Hıdır, **Kürtler I**, 3. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Göktaş, Hıdır, **Kürtler II**, 3. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Güneş, Cengiz, **Türkiye’de Kürt Ulusal Hareketi**, çev. Eflâ-Bariş Yıldırım, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013.

Güney, Enis, **Cumhuriyet Tarihinde Kürtler**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011.

Gürsel, İbrahim Etem, **Kürtçülük Gerçeği**, Kömen Yayınları, Ankara, 1977.

Hür, Ayşe, **Darbeli ve Çatışmalı Yıllar (1961-2000)**, Profil Yayıncılık, 2015.

Izady, Mehrdad, **Bir El Kitabı Kürtler**, 1. Baskı, çev. Cemla Atila, Doz Yayınları, İstanbul, 2004.

Kahraman, Ahmet, **Kürt İsyanları**, 4. Baskı, Evrensel Basım Yayın, 2011.

Kaya, Yaşar, **Yirmiüç Kürt Aydını**, 3. Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2017.

Kırkinci, Mehmet, **Hayatım, Hatıralarım**, Zafer Yayınları, İstanbul, 2004.

Koçak, Cemil, **İkinci Parti**, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Koçak, Cemil, **27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları (2 Haziran 1960-6 Ocak 1961)**, Cilt:1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Kutlay, Naci, **Anılarım**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1998.

Kutlay, Naci, **49'lar Dosyası**, Fırat Yayınları, İstanbul, 1994.

McDowall, David, **Modern Kürt Tarihi**, çev. Neşenur Domaniç, Doruk Yayıncılık, 2004.

Mesudî, **Mürûc ez Zeheb**, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2004.

Minorsky, Vladimir, Th. Bois, D.N. Mc Kenzie, **Kürtler ve Kürdistan**, 2. Baskı, çev. Kamuran Fıratlı, Doz Yayınları, İstanbul, 2004.

Mumcu, Uğur, **Kürt İslam Ayaklanması**, 11. Baskı, Tekin Yayınevi, Ankara, 1993.

Natali, Denise, **Kürtler ve Devlet**, 1. Baskı, çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, İstanbul, 2009.

Örgeevren, Ahmet Süreyya, **Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi**, Temel Yayınları, İstanbul, 2001.

Özgüden, Doğan, **Vatansız Gazeteci**, Cilt:1, Belge Yayınları, 2010.

Saatçi, Suphi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, 4. Baskı, Ötüken Neşriyat, 2003.

Sağnıç, Feqi Hüseyin, **Portreler**, 1. Baskı, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2000.

Şerefhan, **Şerefname**, çev. M. Emin Bozarıslan, Deng Yayınları, Diyarbakır, 1997.

Şimşir, Bilal, **Kürtçülük II**, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, 2011.

Tan, Altan, **Kürt Sorunu**, 4. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Temel, Celal, **Kürtlerin Silahsız Mücadelesi**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015.

Türkmen, Emir Ali, Abdurrahim Özmen, **Kürdistan Sosyalist Solu Kitabı**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2014.

Uyar, Hakkı, **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi**, 1. Baskı, Büke Yayınları, 2001.

Ünlü, Hasan, A. Halik Aydın, **Kürt Önder ve Aydınlarının Biyografileri**, 1. Baskı, Peri Yayınları, İstanbul, 2005.

Ünsal, Artun, **Türkiye İşçi Partisi (1960-1971)**, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

Vali, Abbas, **Kürdistan Cumhuriyeti**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010.

Yıldırım, Ali, **FKF Dev Genç Tarihi (1965-1971)**, 3. Baskı, Doruk Yayıncılık, 2008.

Yıldırım, Canip, **Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Yılmaz, Nurettin, **Yakın Tarihin Tanıyım**, Algı Yayınları, 2008.

Zana, Mehdi, **Bekle Diyarbakır**, 1. Baskı, Doz Yayınları, 1991.

Zürcher, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 7. Baskı, çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

MAKALELER

Akkaya, Ahmet Hamdi, “Kürt Hareketinin Örgütlenme Süreci Olarak 1970’ler”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı:127, Temmuz, 2013, ss. 88-121.

Alış, Ahmet, “Kürt Etnobölgesel Hareketin Doğuşu, Kitleleşme Süreci ve Türkiye İşçi Partisi: 1959-1974”, **Türkiye Siyasetinde Kürtler**, Ed. Büşra Ersanlı, Günay Gökse Özdoğan ve Nesrin Uçarlar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 57-91.

Alış, Ahmet, “Üç Devrin Tanığı: Modern Kürt Siyasi Tarihinin İçinden Musa Anter’i Okumak”, **Birikim Dergisi**, 20 Eylül 2010.

Bozarıslan, Hamit, “Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt:4, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 841-871.

Bulut, Engin Çağdaş, “Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:11, Sayı: 21, (Bahar 2015), ss. 83-110.

Gunter, Michael M, “The Kurdish Problem İn Turkey”, **Middle East Journal**, Middle East İnstitute, Vol. 42, No. 3 (Yaz 1988), ss. 389-406.

İlyas, Ahmet, Ebru Çoban, “Türk Siyasal Hayatında Aşiretlerin Belirleyiciliği”, **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)**, Nisan 20-23, İstanbul, 2017, ss. 587-595.

İlyas, Ahmet, “1950-1960 Yılları Arasında Gerçekleşen Genel Seçimlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Açısından Değerlendirilmesi”, **Türk Çalışmaları Dergisi**, Cilt:9, Sayı:14, 2014, ss. 563-575.

Kaya, S. Yelda, “İskân ve Toprak Dağıtım Politikaları Işığında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”, **Canlı Ekonomi Dergisi**, Cilt:2, Yıl:2015, ss. 77-105.

Özçelik, M. Hakan, “1938-1960 Yılları Arasında Atatürk Devrimlerine Karşı Faaliyetler”, ss. 93-114.

Özman, Aylin, “Mehmet Ali Aybar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt:8, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 376-418.

Sarıay, Ercüment, “Takrir-i Sükûn Kanununa Dair Bazı Düşünceler”, **Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:4, Aralık 2015, ss. 377-403.

Uçar, Fuat, “Demokrat Parti Döneminde Kürt Sorunu: Gelişimi ve Etkileri”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 43, Bahar 2016, ss. 175-200.

TEZLER

Çakmak, Diren, **Forum Dergisi: 1954-1960**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (Siyaset Bilimi), Ankara, 2007.

Ertem, Barış, **Türkiye’de Kürtçülük (1950-1954)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Güney, Enis, **Cumhuriyet Türkiye'si Kürt Sorunu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Bilecik, 2011.

Solak, Aslı, **Türkiye'de Basın Siyaset İlişkinine Bir Örnek: Demokrat İzmir Gazetesi (1946-1960)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2017.

Törel, Türkmen, **Pkk Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasi Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998**, Türkiye Âlim Kitapları Yayınevi, Almanya, 2015.

Ülgen, Gülayşe, **The Politicization of Kurdish Nationalism**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ma İn International Relations, İstanbul, 2011.

ANSİKLOPEDİLER

Sönmez, Mustafa, "1960-1971 Arasında Kürt Hareketi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:4, İletişim Yayınları, ss. 2110-2133.

Yaşar, Hatice, "Sosyalizm ve Kürtler", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, No:62, 5 Ocak 1990, İletişim Yayınları, ss. 2112.

SÖZLÜK

Şems Qemer, **Ferheng (Kurmancî-Tirkî)**, Weşanên Na Yayınları, İzmir, 2016.

GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Haber Türk

Milliyet

Öncü

Son Havadis

Son Posta

Taraf

Tercüman

Ulus

DERGİLER

Akis

Ant

Deng

Komünist Tartışmalar Dergisi, Özel Sayı:188, ss. 61-69.

Tümtürk, İsmet, “Doğu’nun Durdine Çare”, **Milli Yol Dergisi**, Sayı:13, 20 Nisan 1962, s. 14.

“Feqi Hüseyin Sağııç’la Kürt Kültürü Üzerine Röportaj”, **Özgür Bilime Doğru**, Sayı:2, Ocak 1995, ss. 67-71.

Sosyal Adalet Dergisi, Sayı:9, 14 Mayıs 1963, s. 9.

Yön

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA)

BCA, 30-1-0-0-53-320-11.

BCA, 30-1-0-0-54-329-1.

BCA, 030-18-01-02-165-31-5.

BCA, 030-18-01-02-157-26-19.

BCA, 030-01-00-0048-284-3-2.

TBMM KÜTÜPHANE ARŞİVİ

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı:9, Cilt:1, 1972, ss. 111-115.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı:9, Cilt:1, 1972, ss. 88-100.

TBMM Tutanak Dergisi, Kanun No:105:2510 Sayılı İskân Kanununa Ek Kanun, Kabul Tarihi:19/10/1960, Resmi Gazete Tarihi ve No:25.10.1960 No:10638, Kanunlar Dergisi Cilt:43, MBK 103 no'lu Komisyon Raporu, s. 240.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:3, Dönem:1, 30.06.1964, ss. 356-359.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:10, Dönem:11, 11.12.1959, s. 333.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:25, Dönem: 9, 16.11.1953, 262.

TBMM Tutanak Dergisi, 1. Oturum, 149. Birleşim, 8 Ekim 1963, s. 210.

T.C. Resmi Gazete, 7.11.1961, Sayı:10960, ss. 5825-5826.

TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyon Raporu, Kasım 2012, s. 12.

19 Ekim 1960 Tarihli ve 105 Sayılı Kanunun Kaldırılması Hakkında Kanun Teklifinin Millet Meclisince Kabul Edilen Metni ve C. Senatosu İçişleri, Sosyal İşler, Mali ve İktisadi İşler ve Bütçe Komisyonları Raporları (M. Meclisi 2/29, 2/30 ve 2/58, C. Senatosu 2/27), Dönem:1, Toplantı:1, Cumhuriyet Senatosu, ss. 91, M. Meclisi, ss. 146.

İNTERNET KAYNAKLARI

Çiçek, Hikmet, “14’lerin Tasfiyesi: Dağdan Gelenler Bağdakileri Kovdular”, 13.11.2017, <https://www.aydinlik.com.tr/14-lerin-tasfiyesi-dagdan-gelenler-bagdakileri-kovdular-ozgurluk-meydani->, (kasim-2017-1).

Çiçek, Nevzat, “Küçük Yassıada: Sivas Kampı”, **Timeturk**, 26.05.2013, <https://www.timeturk.com/tr/kucuk-yassiada-sivas-kampi.html>, (2013.05.26).

Çiçek, Nevzat, “Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi de Legal Siyaseti Seçti”, **Timeturk**, 2013/04/29, <https://www.timeturk.com/tr/turkie-kurdistan-demokrat-partisi-de-legal-siyaseti-secti.html>, (2013.04.29).

Demir, Ebru, “Devrimci Doğu Kültür Ocakları”, www.academia.edu/15443788/Devrimci-Doğu-Kültür-Ocakları.

Dere, Aydın, “Prof Dr. İsmet Şerif Vanlı ile Hayatı ve Vasiyetine Dair Bir Söyleyişi”, <https://www.nerinaazad.org/tr/columnists/aydin-dere/prof-dr-ismet-serif-vanli-ile-hayati-ve-vasiyetine-dair-bir-söyleyisi>, (15.08.2015).

Şimşek, Hazal, “Modern Kürt Hareketinde Sıçrama: Doğu Mitingleri ve D.D.K.O”, **GazeteBilkent**, 25.03.2015, www.gazetebilkent.com/modern-kurt-hareketinde-sicrama-doğu-mitingleri-ve-d-d-k-o/, (2015/03/25).

Şimşek, Hazal, “Modern Kürt Hareketinde Sıçrama: Sivas Kampı ve Vakası”, **GazeteBilkent**, 20.02.2015, www.gazetebilkent.com/modern-kurt-hareketinde-sicrama-sivas-kampı-ve-55ler-vakasi/, (2015/02/20).